

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કાપીરાશ્ટ્ર વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૨૭૬૬૨   કિંમત ૨-૮-૦

ગ્રંથનામ વિનુ

વર્ગાંક ૨-૧૩

મંજેદાર કલાણી માલા ૭ પુસ્તક : પહેલું

વિ નુ

[વિનુ વિલાયતીના વિવિધ અને વટદાર પરાક્રમે
વાળી સળંગ અને સચિત્ર મંજેદાર કલાણી.]

લેખક

નવલકાન્ત નેમચંદ ભાવસાર

બી. એસસી., એફ. આર. એચ. એસ.

(લંડન)

સંપાદક

નાગરદાસ ઈ. પટેલ

ચિત્રકાર

જગમોહન મીસ્ત્રી

બાલ વિનાયક પ્રાચીન

૧૪૯, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ

મુંબઈ ૨

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કોપીરાઈટ-સંગ્રહ
૨૬૬૭
૨૬૭૬૧

અદા કરિયા

મુદ્રક
રામદાસ ઇ. પટેલ
રજની પ્રિન્ટરી

પ્રકાશક
નાગરદાસ ઇ. પટેલ
બાલવિનોદ કાર્યાલય

૦ ૦ પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ મુંબઈ ૨ ૦ ૦

પ્રસ્તાવના,

એક તોફાની પણ બુદ્ધિશાળી કિશોરનો પરિચય અશોક બાલપુસ્તકમાળામાટે મેં 'ગાંડિયો' લખીને કરાવ્યો હતો. એનાં પરાક્રમે કિશોરમિત્રોને ખૂબખૂબ ગમ્યાં હતાં અને એના જેવા તોફાની, સુશીલ, શાણા તેમજ ચક્રાર કિશોરોનાં પરાક્રમોનું આલેખન કરવા મારી પાસે અનેક માગણીઓ થઈ હતી.

એ દરમિયાન શ્રી. નાગરદાસભાઈએ એ પ્રકારના દેશ વિદેશના વિપ્લવ સાહિત્યનો મને સુંદર પરિચય કરાવ્યો.

એક શિક્ષણસંસ્થાના આચાર્ય બરિંકની છેલ્લા દોઢેક દાયકાની મારી કામગિરિ દરમિયાન કેટલાક તોફાની છતાં બુદ્ધિશાળી અને સુશીલ તેમજ ચક્રાર કિશોરોનાં અવનવાં અને રમૂજ પમાડે એવાં પરાક્રમે જેવા, બાલુવા ને સાંભળવાના અવનવા પ્રસંગો મને પ્રાપ્ત થયા.

એ રીતના અભ્યાસ, નિરીક્ષણ અને ચિંતનને પરિણામે 'વિનુ'નું સર્જન થયું છે. એનાં પરાક્રમે મેં મારી ઢબે રજૂ કર્યાં છે અને શ્રી. જગમોહન મીસ્ત્રીએ એને અનુરૂપ ચિત્રોની સજ્જવટ કરી છે.

'વિનુ' તોફાની છતાં ચાલાક કિશોર છે અને એનાં પરાક્રમે કિશોરજગતને મહેદાર કલાણી પૂરી પાડશે એવી આશા છે.

નવલકાન્ત ભાવસાર

અનુક્રમ

પરિચય	૫
ગ્રીષ્મશિબિર	૯
અદૃશ્ય માનવી	૪૨
શરણાધવાળો	૬૨
પસ્તીપુરાણ	૮૪
નાઝીવાદ	૧૦૩
ગાંધીસત્તાદ	૧૨૬
મનુનું અણકયું પરાક્રમ	૧૪૧
પરિવર્તન	૧૫૮

: હવે પછી :

આમુ. લીલી, નાનુ. લાલો

: વ ગે રે :

વિનુ

પરિચય

‘વિનુ વિલાતી’ પરિચય કરવા જેવો બાળક હતો. ‘વિલાતી’ એની અટક હતી. ગામડા ગામના એક ગૃહસ્થ આફ્રિકા ખાતે વેપાર કરતા હતા. તેમનું એ ફરજંદ. એનું નામ વિનયકાન્ત.

આફ્રિકા ખાતે જન્મેલ વિનુ વિચિત્ર બાળક હતો. ગામના લોકોને મન પોતાના ગામ બહારના જોટલા દેશ તે બધા થે વિલાયત. પછી બલેને તે યુરોપ હોય કે આફ્રિકા. આ હિસાબે વિનુના પિતા પ્રમોદરાય વિલાતી કરીને બોલાવતા અને પ્રમોદરાય, જેણે બાપ જન્મારે વિલાયતનાં દર્શન કર્યાં ન હતાં તે ‘વિલાતી’ અટક ધારણ કરી કૂલ્યા સમાતા ન હતા.

એ વિનુને હું આજે પરિચય આપુ છું. વિનુના અંગત સંબંધી લોકો પૈકી ઘણાખરા વિનુને ‘વંઢેલ વિનુ’ના નામે જ ઓળખતા. વિનુનો જાતિ સ્વભાવ પણ ટીખળ કરવાનો હતો. તેથી એણે પોતાની આગલી અટક વંઢેલ અને પાછલી અટક વિલાતી મેળવી પોતાની જાતને ‘વંઢેલ વિનુ વિલાતી’ કહેતો. પ્રમોદરાય એમ તો લહેરી લાલા હતા પણ પિતા તરીકે વિનુ તરફ જરા વધુ કડક રહેતા હતા. તેઓ માનતા હતા કે બાળકને ઘાકમાં ન રાખીએ અને ઝોટાં લાડ લડાવીએ તો તે વંઢી જાય.

વિનુની બા બકુલા ઘણી પ્રેમાળ માતા હતી. બકુલાના પોતાના સાથી નાના પુત્ર વિનુ પર ચારે હાથ હતા અને તેથી વિનુનાં બધાં તોફાન એ સહન કરી લેતી એટલું જ નહિ પણ વિનુને લાડ પણ લડાવતી. એને લીધે વિનુ પોતાની બા આગળ ‘મેં તેરી ગૌઆ’ જેવો શાંત અને સરળ બની જતો. વિનુનો મોટો બાઈ મનુ હતો. વિનુ અને મનુને ખારમો ચંદ્રમા હતો. મનુ કુમાર કોલેજમાં અભ્યાસ કરતો અને તેથી એ ઇસ્કી લાલાને વિનુ જેવા બાઈના મોટાબાઈ થવું ગમતું નહતું. તે વિનુને પડછાયો પણ સહન કરતો નહિ અને તેને

હડહડ કરતો.

વિનુને એક ખુદેન પણ હતી. ખુદેનનું નામ હતું વનલીલા અને તે હાઈસ્કૂલમાં ભણતી હતી.

વિનુ તરફ એને ખાસ વહાલ તો હતું નહિ પણ કોઈ વખત કાંઈ ટામ કઢાવી લેવા પૂરતી એ પોતાના નાનાભાઈ તરફ ખૂબ વહાલ બતાવતી હતી.

વિનુ પોતાના કુટુંબનાં બધાં માણુ-સોની પ્રકૃતિ સારી રીતે પીછાની ગયો હતો. અને તેથી તે 'સમે વર્તે સાવધાન' નું સૂત્ર હંમેશાં યાદ રાખતો અને તે પ્રમાણે વર્તન કરતો.

હવે વિનુની વાત! વિનુ દશ વર્ષથી મોટો પણ ખારની અંદરનો બાળક હતો. એના બેટલી

ઉમરના કેટલાય વિદ્યાર્થીઓ હાઈસ્કૂલના ઉંબરે પહોંચી ગયા હતા. ત્યારે એ પોતે હજી અંગ્રેજી પહેલી શાપડીના ચક્કરમાંથી જ છૂટ્યો ન હતો. એમાં એનો પોતાનો તો કાંઈજ વાંક ન હતો એમ એ પ્રમાણીકપણે માનતો હતો. વાંક બધો હતો એના પરિક્ષકોનો ! એ હંમેશાં પોતાના પિતાને કહેતો કે એણે પોતે તો બધા જ પ્રશ્નપત્રોના ઉત્તર સુંદર રીતે આપ્યા હતા પણ પરિક્ષકો ઊંધાં ચસ્માંથી જુએ તેથી એનું લખેલું બધુંજ એમને અવળું દેખાય. પેલા તદ્દન અણુઘડ દેખાતા યશવંતને હંમેશા પહેલા નંબરે પાસ કરે ને એને ખાર રાખીને નપાસ કરે.

પ્રમોદરાયનો વેપાર આફ્રિકામાં હતો અને ત્યાંનો બધો જ વહેવાર અંગ્રેજીમાં એટલે ન છૂટકે પણ વિનુને તેઓ નિભાવી લેતા અને તેને કહેતા ‘કાંઈ નહિ બાઈ ! ફરીવાર પ્રયત્ન કરજે.’

વિનુને તો એવુંજ જોઈતું હતું. એમ એ ઉતાવળે ઉતાવળે બધો અભ્યાસ પૂરો કરી નાખે તો તો પછી એના વિદ્યાર્થી જીવનથી પૂર્ણાહુતિ થાય અને ન એને ધારી રમત રમવા દે કે ગમે ત્યાં અને ગમે તેમ, અરે ગમે તે વખતે રખડવા દે !

ગ્રીષ્મ શિબિર

વિનુને વેકેશનની રજાઓ પડી હતી. વેકેશનમાં શું કરવું એ પ્રશ્ન વિનુને મુંઝવતો હતો. એના લંગોટીયા બાઈબલોની એને સોળત હોત તો તો એમનાં ફળદ્રુપ ભેજમાંથી કાંઈ ને કાંઈ તુક્કા નીકળી આવત પણ એકલો હાથે કાંઈ તાળી પડે! વિનુનો જાનેજીગર દોસ્ત દિલીપ મોસાળમાં મજા માણવા ઉપડ્યો હતો. બીજે મિત્ર મુકુન્દ એના પિતા સાથે હવા ફેર માટે આપ્ત ગયો હતો અને એનો ત્રીજે સાથીદાર શરદ હુમસના દરિયા કિનારે એના દાદા સાથે રહેવા ગયો હતો. આ રીતે વિનુ એકલો પડ્યો હતો. એકલા એકલા એની પોતાની જૂની રમતો રમતાં રમતાં પણ એ થાક્યો હતો ને કંટાળી ગયો હતો. વેકેશન

પણ છ અઠવાડિયાં સુધીની હતી અને તેથી એ ઉનાળાના લાંબા દિવસોની રજા કાંઈ પણ પ્રવૃત્તિ વિના પસાર પણ કેવી રીતે થાય? વિનુ વિચાર-માં પડી ગયો.

એ ચાર દિવસ માંડ આમ એકાંતવાસમાં મયા હશે ત્યાં એક દિવસે સવારના પહોરની લટાર મારવા વિનુ નીકળ્યો હતો ત્યારે એની નજર પશા પટેલના આંબાવડિયા તરફ ગઈ અને એ આશ્ચર્યચકિત બની ગયો. છાનામાના ચોરી છૂપીથી આંબા ઉપર ચઢી કેરીઓ તોડીને ખાવાની એક માત્ર એની પ્રવૃત્તિ ઉપર પણ તરાપ પડી હતી. આંબાવડિયામાં ગ્રીષ્મ શિબિરના તંબુઓ ઠોકાતા હતા. વાડીના દરવાજા પર મોટા મરોડ-દાર અક્ષરોમાં ‘ગ્રીષ્મશિબિર’ નું પાટિયું લટકતું હતું. વિનુની કુતૂહલ વૃત્તિને કાંઈક કામ મળી ગયું અને એણે આ નવું શું છે તે જાણવા માટે તૈયારી કરી.

ચઢીના ખીસ્સામાં હાથ ધાલી ટહોલતો ટહોલતો એ દરવાજામાં થઈ વાડીમાં દાખલ થયો ત્યાં થોડે દૂર એની નજર એક સુકલકડી યુવાન પર પડી. એ સુકલકડી કાયાવાળો યુવાન સ્ત્રીઓ

જેવા તીણા સ્વરે સુચનાઓ આપતો હતો અને મજૂરો તે પ્રમાણે કામ કરતા હતા. વિનુના મગજમાં

આ ક્ષુદ્ર માનવપ્રાણી પવનના સપાટામાં ઊડી તો નહિ જાય એવો તુકડો આવ્યો અને એના ચહેરા પર હાસ્ય પથરાયું. તેવામાં જ પેલા યુવાનની નજર વિનુ પર પડતાં જ એ તડુક્યો, ‘એ છોકરા! અહિં શું કરે છે? ચાલ બહાર ચાલવા માંડ.’

અને વિનુને નાઇલાજે પાછાં પગલાં ભરવાં પડ્યાં પણ એણે નિશ્ચય કર્યો હતો કે શું થાય છે તે જોવું. તેથી એણે થોડે દૂર સુકામ નાખ્યો અને

ત્યાંથી તંબુઓની રચના જોવા લાગ્યો. દિવસ ધીમે ધીમે વધતો જતો હતો અને શિબિરના તંબુઓ પણ ઝડપભેર ઉભા થયે જતા હતા. બપોરનો વખત થયો અને વિનુના પેટમાં ખિલાડાં ઘોલવા લાગ્યાં ત્યારે પળવાર તો એને પોતાના પેટ પર ગુસ્સો આવ્યો કે સવારના બાથે ચા ને નાસ્તો આપ્યો હતો તે ઉપરાંત છાનામાના રસોડામાંથી હાથ માર્યો હતો છતાં પેટ ખાલી કેમ થઈ ગયું! પણ એમ કાંઈ ભૂખ્યા પેટે રહેવાય નહિ તેથી એ ઘેર આવ્યો.

બધાની નવાઈ વચ્ચે તદ્દન શાંતિથી અને ડાહી ડમરી રીતે એણે જમી લીધું. દરરોજ તો જમતી વખતે પણ એ કાંઈક ટીખળ કર્યા સિવાય રહેતો નહિ. વિનુના બાપાને પણ લાગ્યું કે આજે વિનુ કાંઈક વિચારમાં છે. જમીને વિનુએ કહ્યું: ‘બા! બપોરનો વખત છે તે હું મારા ઓરડામાં સૂઈ જઈ છું.’

આ સાંભળતાં જ બકુલાને લાગ્યું કે કોઈ જાદુઈ લાકડીથી વિનુ ખરેખર ડાહ્યો જ બની ગયો છે અને તેથી એ પણ કામકાજથી પરવારી પોતાના ઓરડામાં ગઈ અને ભરતકામ લઈને બેઠી. પ્રમોદરાય પલંગમાં આડે પડ્યો થયા. મનુ

અને વનલીલા બન્ને પોતપોતાના મિત્રોની ચચામાં પડ્યાં. થોડીવાર શાંતિ સ્થાપાએલી બેઠને વિનુને થયું કે 'લાઇન કલીઅર' છે એટલે એણે દબાતે પગલે દાદર ઉતરી પશા પટેલની વાડી તરફ પગલાં પાડ્યાં. બધા તંબુઓ ઉભા થઈ ગયા હતા અને મજૂરો ચાલ્યા ગયા હતા. દરવાજા પર એક સુચના ચોઢવામાં આવી કે 'ગ્રીષ્મ શિબિરમાં પ્રવેશ માટે મંત્રી માર્ક'ડરાયને પહેલા તંબુમાં મળો.'

વિનુ એક બાજુએ વાડીમાં શું થાય છે, કાણ આવે છે ને કાણ જાય છે તેની તપાસ રાખતો ઊભો. થોડીવાર થઈ ન થઈ ત્યાં તો વાડીમાં ગામના જાણીતા વેપારી વાડીલાલને દાખલ થતા જોયા અને તેમની પાછળ મજૂરો ટોપલાઓ ભરીને અનાજ કરિયાણા સાથે દાખલ થઈ. પહેલા તંબુમાં આ બધું ગોઠવાયું અને વાડીલાલ રવાના થયા. એટલામાં ગામનો માંડિયો ધાંચી તેલ લઈને આવ્યો. આવી રીતે શિબિરમાં ખાનપાનની ઘણી વસ્તુઓ આવી ગઈ.

આમ તકેદારી રાખતાં લગભગ ત્રણ ચારનો સુમાર થયો એટલે વિનુને ચા માટે ઘેર જવું પડ્યું. ઘેર ચા પીને એ તરત જ પોતાના સ્થાને હાજર થયો. એણે જોયું કે વાડીમાં સ્ત્રીઓ અને પુરૂષો

હરેફરે છે અને સવારવાળો સુકલકડી યુવાન તેમને
તેમના તંબુઓ ખતાવે છે. વિનુને હવે લાખ્યું કે
એની વેકે-

શન સાવ
નકામી તો
નહિજ જાય.
એના અટક-
ચાળા આ-
ત્માને કાંઈક
ને કાંઈક કા-
મ જરૂર મ-
ળી આવશે.

વાડીમાં
ફરતાટોળા-
માં ખાસ
આગળ પ-
ડી આવતી
કે ટ લી ક
વ્યક્તિ આ

હતી. એક બોબડ વાળવાળી ફેશનેબલ ગુજરાતી
બાળા હતી. તેણે પોતાની આંખે ચશ્માં ચઢાવ્યાં.

હતાં અને ઉછળતી ચાલે—લગભગ દોડતી ચાલે આમથી તેમ ભમતી હતી. એની કલ્પના એમ હતી કે ગ્રીષ્મ શિબિરમાં એને આરામ મળશે. ઠંડાં પીણાંઓ અને સુંદર સ્વાદીષ્ટ ભોજન મળશે. એટલે જાહેરાત વાંચીને એ આવી હતી. વિનુની નજર એક અલમસ્ત બાઈ પર પડી અને એ પાડાની બહેન જેવી ભરાવદાર બાઈને જોતાં જ એને હસવું આવ્યું. મંત્રીના તંબુ આગળ આવીને એ માર્કંડરાયને કહેતી હતી કે: ‘મહાશય, મારે મારું વજન ઘટાડવું છે અને તેથી હું અહિં આવી છું.’

એટલામાંજ એક મોટી ફાંદવાળા શેઠ દેખાયા. વારેવારે શેઠ ફાંદ પર હાથ ફેરવતા જતા હતા અને માર્કંડરાયને કહેતા હતા: ‘માર્કંડરાય, મુંબાઈથી હું અહિં શિબિરમાં શા માટે આવ્યો છું તે ખબર છે? મને કબજિયાત રહે છે એટલે ડોક્ટરોએ મને સલાહ આપી છે કે ગામડામાં જઈને હવા ફેર કરો. તેથી તમને કહું છું કે મારા માટે તમારે ખાસ ખ્યાલ રાખવો પડશે. શાકભાજી હું તળેલાં ખાતો નથી. મને બાફેલાં શાકભાજી જોઈશે. જમતી વખતે મારે માટે ત્રણ ચાર જાતની બાજીઓ અને

ફળો પણ જરૂરનાં છે અને જમતા પહેલાં મારે માટે એકાદ કપ ચા પણ બેઠશે જ.’

માઈડરાય તેમના તિણા સ્વરે અનેક માણસોને એકજ ઉત્તર આપતા હતા: ‘હાજી, હાજી, હાજી.’ અને એમના ચહેરા પર ચિંતાની વાદળી છવાતી હતી. ગ્રીષ્મ શિબિરમાં કેટલાંએ યુવક યુવતીઓ વેકેશન ગાળવા આવ્યાં હતાં અને તેઓ આવા નવીન ગ્રામજીવન જીવવાના શોખથી જ ખેંચાયાં હતાં. વિનુની નજર દૂર ઉભેલા પેતાના જોડેલી જ ઉમરના એક બાળક પર પડી. તે બાળક રડતો રડતો પેતાના પિતાને કહેતો હતો: ‘બાપાજી, ક્યારે ઘેર જઈશું? ચાલોને ઘેર.’ થોડી થોડી વારે એ આજ પ્રશ્નો પૂછતો હતો અને તેના બા અને બાપને મુંઝવતો હતો. આવા અનેક ચિત્ર વિચિત્ર ચવચવનો શંભુમેજો બેઠને વિનુને આનંદ થયો. એણે બેયું કે બધા પોતપોતાનું સમાલવામાં પડ્યા છે. એટલે ધીમે રહી એ દરવાજામાં દાખલ થયો અને ટોળામાં ભળી ગયો. ‘મને સમજ પડતી નથી કે હું શા માટે આવી? મારે ખાવાનો ખોરાક વીટામીનવાળો બેઠશે.’ પેલી જડી બાઈ બડબડતી હતી.

અને પેલી બોખડ વાળવાળી યુવતી કહેતી હતી, 'મારા બાપ જન્મારે મેં ગામડું જોયું નથી. મારા મનને કે ત્યાં તો મઝા હશે. સુંદર ઝરણાંઓ, લીલાં કુંજર વન ઉપવનો, કિલ્લોલ કરતાં પંખીઓ અને એવું એવું પેલા કવિઓ કહે છે તેવું હશે, પણ અહિં આવીને તો હું તદ્દન નિરાશ થઈ છું. અહિં હું શી પ્રવૃત્તિ કરી શકીશ તેજ મને સમજતું નથી. કારણ કે દૂર દૂર સુધી નજર પડે ત્યાં લગી ઉજ્જડ ખેતરો સિવાય અહિં બીયું છે શું?'

વિનુએ આમ તેમ બમીને જાણી લીધું કે આ પણ એક જાતનો તમાશો જ છે. બધા માણસો આકર્ષક જાહેરાત વાંચીને આવ્યા હતા અને આવ્યા પછી નિરાશ થયા હતા. એવામાંજ એણે એક અવાજ સાંભળ્યો. એણે જોયું તો માર્કેટરાયને એક મફલર વિંટાળેલો માણસ દહેતો હતો: 'એ મીસ્ટર! તમે જૂઓ છો કે મને કાયમ શરદી રહે છે તો પછી મને શીદને તંબુના બારણા આગળ જ ખાટલો આપ્યો છે! સુસવાતા વાયરાઓ ખાઈખાઈને હું વહેલો સ્વધામ પહોંચુ તેટલા માટે કે! અલખત મારે સ્વચ્છ હવા તો જોઈએ જ પણ સ્વચ્છ હવા એટલે

સુસવાતા વાયરા નાહ. સમજ્યા મીસ્ટર! આ તંબુમાં હરાય ફરાય એટલી પણ જગ્યા ક્યાં છે?”

અને આમ જ્યાં ને ત્યાં બધાંના જ બડબડાટ ચાલુ હતા. એક શહેરી યુવતી બોલતી હતી: ‘અહિં ખરીદી કરવા જવા માટે સારું બજાર પણ ક્યાં છે? મારાં પાવડર અને ક્રીમ ખલાસ થઈ જશે તો હું કરીશ શું?’ બીજી એક યુવતી બડબડતી હતી: ‘મુંબઈમાં રેશનનું અનાજ ખાઈ ખાઈને અકળાયા એટલે થયું કે મામડામાં જઈએ પણ અહિં તો ખાંડનાં દેવાઈ ગયાં છે. મારે આઠ વખત દિવસમાં ચા જોઈએ છે તેનું શું?’ અને આ બધા લોકોમાં આખલા જેવો એક અલમસ્ત માણસ લોકોને ધકકા મારતો ફરતો હતો અને કહેતો હતો: ‘કેવી મજા! ખુલ્લું ભરું સ્વચ્છ આકાશ! સુંદર હવા અને સ્વચ્છ દૂધ ઘી!’

અને આ બધી વ્યક્તિઓને સુઝે તેવા જવાબ આપતો મંત્રી માર્કેડરાય આમથી તેમ દોડતો હતો. અચાનક એની આંખ વિનુ પર પડી અને એણે અત્યાર સુધી સાચવી રાખેલો ગુસ્સો વિનુ પર ઠાલવી નાંખવા માંડ્યો: ‘એ છોકરા! તને કેટલી વાર કહ્યું કે અહિંથી બહાર જા. કેમ જતો નથી?

ખોલાવું જમાદારને ? જાય છે કે નહિં ' એમ કહીને

એ વિનુને મારવા માટે દોડ્યો પણ વિનુ છ પાંચ ગણી ગયો. કારણ કે વાડીથી થોડે જ દૂર પોલિસ જમાદાર દેખાતો હતો. વિનુ વાડીની બહાર નીકળ્યો એટલે પેલા પોલિસે પૂછ્યું : ‘અલ્યા, આ બધા આહ કેમ ભેગા થયા છે ? આટલા મોટા દેશમાં આજ ગામ તેમની નજરમાં આવ્યું !’

સાધારણ રીતે વિનુ અને જમાદાર જમાલ-મિયાંનો સંબંધ ઉંદર ખિલાડી જેવો હતો, કારણ કે કેટલીયે વાર વિનુની ટોળીએ પોલિસનું અટક-ચાળું ક્યું હતું પણ આ વખતે તો બન્ને હમદહીં

હતા. કારણ કે બન્નેને પરદેશીઓનો પ્રવેશ ગમતો ન હતો. વિનુએ કહ્યું: ‘પેલો સોટી જેવો ઉરાંગ ઉરાંગ કહે છે કે: ‘અલ્યા, તું બહાર જ, નહિં તો પોલિસને કહીશ.’

‘છી!’ જમાદાર બોલ્યો. પણ તરત જ વિનુનાં આમલાં પરાક્રમો એને યાદ આવતાં એ બોલ્યો: ‘હા વિનુ, તું એ લોકોથી દૂર જ રહેજે. જેને કાંઈ ટીખળ કરતો નહિ. આ વખતે તો નહિ છોડું. એવો ડંડાપાક જમાડીશ કે યાદ કર્યા કરીશ, બચ્યા!’

‘વારૂ’ કહેતો વિનુ તેનાથી છૂટો પડ્યો અને જમવાનો વખત થયો હતો એટલે ઘર તરફ વળ્યો. ઘર તરફ વળતાં જ એની નજર એના કૂતરા મોતિયા પર પડી અને તેને જોતાં જ એ ગ્રીષ્મ શિબિર અને તેના મંત્રીને ભૂલી ગયો. મોતિયાની સાથે એ પોતાના અદૃશ્ય શિકારની શોધમાં પડ્યો!

ખીજે દિવસે સવારે ચા નાસ્તો લઈ વિનુની સવારી પાછી વાડી તરફ ઉપડી. શિબિરમાં મોટી હીલચાલ ચાલુ હતી. કોઈ દાતણપાણી કરતા હતા, કોઈ આમતેમ ટહેલતા હતા, કેટલાક ખુદી હવામાં કસરત કરતા હતા તો કેટલાક હજી ખાટલામાં જ

પડ્યા પડ્યા ઘોરતા હતા. પણ એકાદ કલાક પછી તો દૂરના એક ખૂણામાં વિકેટો ગોઠવાઈ ગઈ અને શહેરીલાલોઓ ક્રિકેટ ખેલવા લાગી ગયા. આધેડ પુરૂષો અને સ્ત્રીઓ અંદર અંદર ચર્ચા કરતાં હતાં: ‘કાલે શાક ખજી મયું હતું. પુરીઓ ધીને બદલે તેલમાં તળેલી હતી. દૂધમાં પુરતી ખાંડ ન હતી અને ચટણી તો આપી જ ન હતી.’ ‘સ્વાસ્થ્ય માટે ખોરાક તો લેવોજ નેઈએ ને. ભૂખ્યા કાંઈ રહેવાય છે! અને આવો દુધરો પેટમાં ચોરીને કરવું પણ શું?’ વિગેરે.... એટલામાં જ પેલી ફેશનેબલ યુવતી વાડીમાં દાખલ થતાં જ ખોલી ઉઠી: ‘આખું ગામ ખુંદી વગી પણ મને લીપસ્ટીક મળી જ નહિ. હું પણ કેવી ભુલકણી કે ડ્રેસીંગ બેગમાં તે મૂકવી જ ભુલી ગઈ?’

વિનુએ જોયું કે મધકાલવાળો છોકરો આજે પણ રડતા અવાજે કહેતો હતો: ‘બાપા! ઘેર ચાલો ને.’ કારણ કે શિખિરમાં એના વિના બીજા એકે બાળક હતો નહિં એટલે આખો દિવસ એણે ખેલવું ફફડું પણ કોની સાથે? બીજા તરફ કેટલાકનો બહુ બડાટ ચાલતો હતો: ‘અરે! આ તે કાંઈ જગા છે! આખી રાત ઊંચ ન આવી. આખી રાત પવનના

સુસવાટા પર સુસવાટા આવે. નથી તંબુનું
કેકાણું! ને નથી કાંઈ! વગેરે.'

માર્ક'ડરાય આમથી તેમ જેવા આવે તેવા
આશ્વાસનના શબ્દો બોલી બધાને ટાઢા પાડવા
પ્રયત્ન કરતો હતો અને કહેતો હતો: 'આપને
સામેની ટેકરી પર સહેલ માટે જવું છે. એ વાત
ખરી પણ તમારી સાથે કોણ આવે? એકલા જવ
ત્યારે ખરું. અરે બાઈસાહેબ, અહિંયાં કોઈ બોબડ
હૈર કાપનાર ક્યાંથી મળે!

‘ચાલો વ્યાયામ કરવા કોણ આવે છે? ક્રિકેટના
રસિયા કોણ કોણ છે? અરે! બેડમીન્ટનનો કોઈને
શોખ છે ખરો કે? હા, બાઈસાહેબ, આપને
માંકણ કરડે છે! બધાં બિછાનાં તડકે નાખવા
નોકરને કરી દીધું છે. હું દીવગીર છું, બહેન! કે
ચાંદનીમાં તમને બિલકુલ ચેન પડ્યું નહિં. કુદ-
રતનો કાનુન કેમ તોડી શકાય? અને બાઈસાહેબ,
તમારે રાતે શય્રી બેઠાએ છે તે નહિં બને,
કારણ કે તમારા તંબુવાળા બધા તાપની ખૂબ પાડે
છે...’ એવામાં અચાનક જ એની નજરે વિનુ
વંકેલ પડ્યો એટલે તરત જ એણે ત્રાડ પાડી:
‘એ બદમાશ! જય છે કે નહિં અહિંયાંથી?

જે ફરીવાર અહિં પગ મૂક્યો તો ટાંટિયોજ બાંગી નાંખીશ. સમજ્યો !”

‘વારૂ, વારૂ,’ કહેતો વિનુ મક્કમ પગલે પાછો ફર્યો, અને થોડેક દૂર જઈને બોલ્યો: ‘આવા વાનર-વેડા કરવાને કે જેવાને કાણ નવરૂં છે ?’

અને આ શબ્દોથી એ સુકલકડી કાયાના માનવી-ના મગજનો પારો સાતમો અસમાને ચઢી ગયો. એણે વિનુ તરફ પોતાની લાકડી છૂટી ફેંકી પણ વિનુએ ધા સુકલ્યો અને લાકડી ઉપાડીને ડિંગો બતાવતો અને ચાળા પાડતો ત્યાંથી દડબડ દડબડ દોડી ગયો.

બહાર આવીને વિનુએ વિચાર કર્યો કે ચાલો આજે ઠીક ગંભત પડી. પણ હવે જો એ શિબિરની પાસે પણ ફરક્યો તો તો એનું આવીજ બન્યું, કારણ કે માર્કેડરાય જેમને એ માંકડા કહીને દૂરથી ચીડવતો હતો તે હવે એને છોડે એમ ન હતું. કદાચ એનાથી ન બને તો પેલા અલ્પમસ્ત આખલા જેવા યુવાનને એની પાછળ મોકલે તો તો વિનુનાં હાડકાંનો ચુરો જ થઈ જાયને ? વિનુને હવે ધાંધ વધુ રસ પડે એવું જેવા જેવું ત્યાં રહ્યું પણ ન હતું. તેથી વધુ વખત ન ગુમાવતાં એણે ગામમાં

આંટા મારવા માટે પગલાં ભર્યાં. ગામના એક ખૂણે આવેલા એક ખાલી ઘરમાં—જ્યાં એની સરદારી નીચે અન્ય બાળકો ખેલકૂદ કરતાં ત્યાં—કોઈ નવીન રહેવા આવેલું જણાતું હતું. બારીએ પડદા ટીંગાતા હતા અને દરવાજા ઉપર પાટિયું ચોઢેલું હતું, ‘આર્ય નિવાસ ગૃહ.’ એ મકાનના બગીચામાં જ્યાં ઝાડ ઝાંખરાં ઉગી નીકળ્યાં હતાં ત્યાં બધું સાફ સુકું કરેલું જણાતું હતું. વિનુ વિચારમાં પડી ગયો કે અહિં કોણ રહેવા આવ્યું હશે? એને વધારે વખત થોભવું ન પડ્યું કારણ કે સામેની બારીમાંથી એક છોકરી એના ચાળા પાડતી હતી. વિનુ પણ પોતાની અનોખી ઢબે સામા ચાળા પાડવા લાગ્યો અને આમ પહેલી દૃષ્ટેજ બન્ને મિત્રો બની ગયાં. વિનુએ ઇશારો કર્યો ‘નીચે આવ’ અને તરત જ વદન-પેલી છોકરીનું એ નામ હતું—ત્યાં દોડી આવી, અને વિનુને કહેવા લાગી, ‘નમસ્તે’ વિનુએ પણ એને ‘નમસ્તે’ કર્યા.

‘તું સરસ ચાળા પાડે છે! આવા સુંદર ચાળા પાડતાં તું ક્યાંથી શિખ્યો? મને નહિં શિખવે?’ વદને પૂછ્યું.

‘જરૂર શિખવીશ. પણ એના માટે ખૂબ પ્રેક-

ટીસ કરવી પડશે. તારાથી થશે ?' વિનુએ પૂછ્યું.

‘અરે પણ તારું નામ શું છે? અને અહિંયા તું શું કરે છે?’ પેલી છોકરી બોલી.

‘મારું નામ વિનુ વિલાતી. હું આ ગામનો દાદો છું. અહિં જરા ટહેલવા નીકળ્યો હતો.’ વિનુએ મૂંઝે તાવ દેતો હોય તેમ ચાળા પાડતાં કહ્યું.

‘મારા મનમાં કે તું અમારી વીશીમાં રહેવા આવ્યો હશે.’ વદને કાંઈક નિરાશા ભર્યું અવાજે કહ્યું.

‘શું કહ્યું તે, છોકરી?’ વિનુએ નવાઈ પામતાં પૂછ્યું.

‘વીશીમાં રહેવા માટે. કેમ કંઈ બહેરો છે

કેશુ? જો તારે રહેવું હશે તો હું જાને કહીને તારા માટે ઓછો ચાર્જ નક્કી કરાવીશ. ચાલ, આવે છે?’ વદને કહ્યું.

વિનુને વીશી શબ્દનો પ્રયોગ તદ્દન નવો હતો કારણ કે એના ગામમાં આવું કાંઈ અત્યાર સુધી ન હતું અને તેથી એ ફાટે ડોળે વદન સામે જોઈ રહ્યો. એટલે વદન બોલી ઉઠી, ‘મૂર્ખ’ બાગે છે મૂર્ખ. આટલું સમજતો પણ નથી. તારા જેવો ડાસો મેં ક્યાંય જોયો નથી. એ સાંભળ. અમે-હું અને મારી બાએ-અહિં વીશી કાઢી છે. વીશીમાં લોકો જમવા આવશે તે અમને પૈસા આપશે અને અમારું ગુજરાન ચાલશે.’ વળી થોડીવાર પછી નિરાશાભર્યા સુરે ઉમેર્યું, ‘આજ સુધી અહિં કોઈ આવ્યું નથી. જાને પણ લાગે છે કે હવે કરવું શું? અમારી વીશી સુંદર છે, બા ફક્કડ રસોઈ બનાવે છે, અને હું પીરસું છું. માળ પર રહેવાને માટે આલીશાન ઓરડાઓ છે. બધું સરસ છે.’ ગોખી રાખેલી ઢાંચે વદન બોલી ગઈ.

વિનુએ ધીમે રહીને જવાબ આપ્યો: ‘ના રે! હું કાંઈ અહિંયાં રહેવા માટે આવ્યો નથી.’

‘તો શું તું કોઈને અમારી વીશીમાં રહેવા તેડી નહિં લાવે? અહિંયાં ઘણાં માણસો વીશીમાં રહેવા માગતાં હશે. તું તો કેટલાંયને ઓળખતો હશે એટલે થોડા માણસને તેડી લાવને!’ વદને આજીજી કરી.

‘જેઈશ,’ કહી વિનુએ ચાલવા માંડ્યું પણ વદન સહેલાઈથી એને છોડે તેમ ન હતી. તે બોલી: ‘તો તું અમારે ત્યાં માણસોને લઈ આવે છે ને?’

વિનુએ કહ્યું: ‘અહિંયાં તો સૌને પોતપોતાનાં ઘર છે. તારે ત્યાં તે કોણ રહેવા આવશે?’ અને એણે ત્યાંથી ચાલતી પકડી પણ વદન તેને છોડે તેમ ક્યાં હતી.

‘અરે ઉભો તો રહે. જો કોઈ તને મળે તો અમારી વીશીનાં આ કાર્ડ છે તે આપજો,’ કહી થોડાં કાર્ડ વદને તેને આપ્યાં. કાર્ડના પર સુંદર અક્ષરોમાં છાપેલું હતું:

‘આર્યનિવાસ ગૃહ.’

‘જમવાની તેમજ રહેવાની ઉત્તમ સગવડ.’

‘બહે, આપીશ.’ કહેતાં વિનુએ કાર્ડ ખીસ્સામાં નાખ્યા.

‘હાં, પણ ઉભી રહે. તને કોઈ રમત ખમત આવડે છે કે?’

‘હો, હો. મને ઘણી રમતો આવડે છે.’
વદને કહ્યું.

‘ત્યારે તું મારી સાથે રમવા ક્યારે આવીશ ?’
વિનુએ પૂછ્યું.

‘બા રત્ન આપશે ત્યારે.’ જવાબ મળ્યો.

‘અહિં પાસે જ એક મજાનું છે ત્યાં સંતા-
કુકડી રમવા આવશે ?’

‘સંતાકુકડીમાં કાંઈ બે જણ હોય તો મજા
પડે ?’

‘ત્યારે કરવું શું ? મારા બધા મિત્રો બહાર
ગામ ગયા છે.’

‘તે તારા મિત્રો બહાર ગામ જવાને બદલે
અમારા આર્યનિવાસ ગૃહમાં રહેવા આવ્યા હોત તો !’

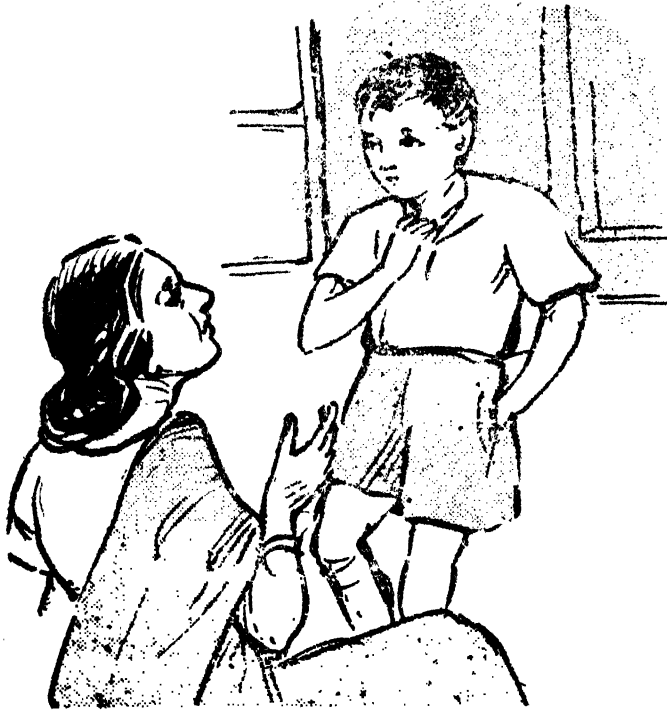
‘અહિંયાં તો એમનાં ઘર છે, પણ ચાલને
રમવા’ એટલામાં જ ‘વદન! અરે વદન!’ નામની
ઉપરથી બૂમ પડી તેથી વદને કહ્યું, ‘વિનુ, દોસ્ત!
આટલું મારું કામ જરૂર કરજે. થોડાક મહેમાનો
જરૂર લેતો આવજે.’

‘હા, હા’ કહેતો વિનુ પાટલુનના ખીસ્સામાં
હાથ ધાલતો ડોલતી ચાલે રવાના થયો.

વિનુ ઘેર પહોંચ્યો ત્યારે એની મા રસોડામાં

એની રાહ બેઠને બેઠી હતી. તેની પાસે જઘને વિનુએ કહ્યું: ‘બા, હમણાં હમણાં તારી તબિયત ઠીક લાગતી નથી. તું થોડો વખત હવાફેર જાય તો?’

‘ના, ના, મારી તબિયત સરસ છે,’ બકુલા બોલી.

‘પણ હું તને બહુ દૂર જવા કહેતો નથી. આપણા ગામમાંજ ‘આર્યનિવાસ ગૃહ’ ખૂલ્યું

છે ત્યાં થોડા દિવસ હવાફેર કરે તો!’ વિનુએ મમરો મુક્યો અને બકુલા ખડખડાટ હસી પડી અને બોલી, ‘ગાંડો છે ગાંડો! એમ અક્કલ વિનાની વાત નહિં કર.’

વિનુનું કેનવાસીંગ નિષ્ફળ ગયું એટલે એણે બીજે નજર દોડાવી. પાડોશમાં પદમશી શેઠ રહેતા હતા તેમનાં પત્ની પરસનબા ખૂબ સ્થૂળકાયવાળાં હતાં. તેમની પાસે જઈને વિનુએ પૂછ્યું: ‘કાકી! તમે કેમ કોઈ દિવસ હવાફેર જતાં નથી?’

‘બાઈ, તારા કાકા વેપારમાંથી નવરા થાય ત્યારે ને?’ કાકીએ કહ્યું.

‘તે તમે કાકાને સમજાવોને. ક્યાં બહુ દૂર જવું છે! આપણાં ગામમાં નવું ‘આર્યનિવાસ ગૃહ’ નીકળ્યું છે ત્યાં જઈને રહો તો?’ વિનુ બોલ્યો.

‘ઉભો રહે વંઠેલા! ધરનું ઘર છોડીને કોઈ વીંશીમાં રહેવા જતું હશે કે?’ કહેતાં કાકી વેલણ લઈ દોડ્યાં એટલે વિનુને લાગ્યું કે અહીં પણ દાળ ગળે તેમ નથી. આમ બે ચાર ઠેકાણેથી અથડાઈને વિનુ વદનને ત્યાં ગયો. તેને જોતાંજ વદન દોડતી બહાર આવી ને પૂછ્યું: ‘કેમ, કોઈ રહેવા આવે છે કે?’

‘આ ગામના લોકો કંજુસના કાકા છે તે માનતા જ નથી,’ વિનુએ માથુ ખંજવાળતાં કહ્યું અને પૂછ્યું: ‘ચાલ, મારી સાથે રમવા આવે છે ને?’

‘ના ના નથી આવતી. તું મારે ત્યાં મહેમાન લઈ આવે તો અખઘડી આવું.’ સામેથી ચરત મૂકાઈ.

‘પણ તું ચાલ તો ખરી. પશા પટેલની વાડીમાં એક વાનર મેળો ભરાયો છે. ત્યાં બધાના વાનર-વેડા જોવાની મજા પડશે. તને ખૂબ હસવું આવશે.’

‘અરે પણ તેં અમારાં કાર્ડ કોઈને આપ્યાં તો છે ને?’

‘ના, ના, હજી આપવા જેવું કોઈ મને મળ્યું જ નથી.’

‘બસ ત્યારે હવે તારી સાથે કટો.’ કહેતી વધને પોતાની આંગળીનો નખ દાંત સાથે અડકાડી અળોલા લીધા અને ઘરમાં દોડી ગઈ, એટલે વિનુ એકલો પડ્યો અને નિશ્ચય કરતો સ્વમત બખડ્યો: ‘એવી વીશીવાળીની છોકરી સાથે તે કોણ રમે!’

એટલામાં જ વિનુનો મોતિયો ફૂતરો દેખાયો અને તેથી તેને લઈને સંતાકુકડી રમવા જંગલમાં

ગયો, પણ થોડીવાર પછી કંટાળી ગયો એટલે પોતાનાં પગલાં એણે શિબિરની દિશામાં વાળ્યાં. એણે ત્યાં આવીને જોયું તો સવારની જેમ અત્યારે પણ ખડખડાટ ચાલુ હતો, કસરત તો ચાલુ હતી અને માર્કેડરાયના તીણા સુરનાં આશ્વાસનો પણ તેવાંજ ચાલુ હતાં. પેલી જડી બાઈ બખડતી હતી, ‘મને ખાત્રી જ હતી કે આ જગા ભેજ વાળી છે. મારો વા ફરી ઉભર્યો છે. ઓ મારા આપ રે!’ કહેતી એ પગ દબાવતી બેઠી.

‘અને મારા મનને કે મારી ભૂખ ઉઘડશે પણ અહિં તો કાંઈજ ખવાતું નથી.’ કખજ્યાતની કાયમ ફરિયાદવાળા ગૂહસ્થ બોલતા હતા. ‘બાપા! ઘેર ચાલોને’ વાળા છોકરાની નજરે વિનુ ચઢ્યો એટલે એ તરતજ બોલી ઊઠ્યો, ‘તારું શું નામ છે?’

‘વિનુ. પણ તારું તો કહે?’ વિનુએ પૂછ્યું.

‘શિરીષ,’ પેલાએ કહ્યું અને પૂછ્યું, ‘તું ક્યાં રહે છે?’

‘આજ ગામમાં.’

‘આજ સ્થળે! કેટલું મંદુ સ્થળ છે. અહિંયાં તે કાંઈ ગમે!’

‘શું બોલ્યો? ગંદુ ગામ ? તારું ગામ ગંદુ હશે ગંદુ!’

‘હું ક્યાં ગામની વાત કહું છું. હું તો આ જગ્યા માટે કહું છું.’

‘હા, હવે ખરું બોલ્યો. ચાલ ત્યારે મારી સાથે રમવા.’

‘બાપા ને બા આવવા દે ત્યારે ને ? અહિંયાં તો કાંઈજ ખનતું નથી.’

‘અરે ! ખહાર તો ચાલ. તને કાંઈ કાંઈ નવું નવું ખતાવું.’

‘શું જોવાનું છે ?’

‘સરકસમાંથી એક સિંહ છટકી ગયો છે અને અહિં જંગલમાં બરાધ રહ્યો છે. તારે જોવો છે ?’
વિનુએ ટાઢા પહોરની તોપ મારી.

‘શું કહ્યું ? સિંહ ! ના મારા બાપ રે ! એ જો જુએ તો કાચો ને કાચો જ ખાઈ જાય !’

‘બાયલો બિલાડો !’ વિનુએ ટાણો માર્યો.

‘સિંહ હોય તો ગર્જના કરે ને ?’

‘તું બહેરો લાગે છે બહેરો. રોજ રાતે સિંહ ગર્જના કરે છે.’

‘ઠીક ત્યારે ! આજે રાતના હું જાગતો રહીશ.

અને બોલ, જે સિંહની ગર્જના ન સંભળાય તો તું શું આપે?

‘ચાલ, બપોરે આનાની શરત. છે કપૂલ?’

‘કપૂલ.’

અને વિનુના ફલદ્રુપ ભેજને કસરત મળી ગઈ. રાતના સિંહની ગર્જના તો થવી જ બેઠી. સિંહ લાવવો ક્યાંથી? અરે સ્કાઉટીંગમાં એ સિંહ બુથ (Loin Squad) માંજ છે અને એના બુથને સરદાર એને કાંઈ એમને એમ બનાવ્યો છે! જ્યારે ગજના કરે છે ત્યારે બણે સિંહજ ગજ્યો! એણે નિશ્ચય કર્યો કે રાત પડે કે તંબુની પાછળ જઈને ગર્જના કરવી. પણ પેલા છોકરો કયા તંબુમાં રહેતો હશે? અરે, ગમે ત્યાં બલે ને રહેતો હોય! પાંચ પચીસ ઠેકાણે ગર્જના કરતાં કાંઈ ગળું વધારે દુખવાનું છે. થોડું ઘણું દુખશે તો પેલા શરતના જે આનાની પીપરમીટ ગજામાં પડતાં જ ગળું દુખતું મટી જશે. પીપરમીટના વિચાર આવતાં જ એ હસ્યો. રાત પડે ત્યાં સુધી પેલા છોકરાના પેટમાં કાંઈ વાત ટકે તેમ હતું? એણે એની બાને કહ્યું. એની બાએ એના બાપાને, એના બાપાએ એના મિત્રોને અને એમ સાંજ

સુધીમાં તો શિબિરના અમુક માણસે સિંહને નજરો નજર જોયા છે ત્યાં સુધીની વાત વધતાં વધતાં બની ને પસરી ગઈ. રાત પડી ત્યારે બધા ઉંચા શ્વાસે કોનો પહેલો વારો આવે છે તેના દીલમાં ફફડાટ સાથે પથારીમાં પાસાં ધસવા લાગ્યા.

આંબાવાડિયાના એક વિશાળ આંબાની ઝૂલતી ડાળ પાસે જઈને વિનુએ તેને જોરથી હલાવી. એનો ખખડાટ થયા પછી થોડીવારે પોતાનામાં જોટલું બળ હતું તેટલા બળથી એણે ગર્જના કરી અને તે સાંભળી તંબુઓવાળા તો થરથરી જ ગયા કે આ આવ્યો સિંહ! મરી ગયા રે બાપલિયા!

થોડાંક પગલાં આગળ વધી ફરીવાર બીજા આંબાની ડાળ હલાવી અવાજ કરીને વિનુએ ગળામાંથી જોટલી બચંકર ગર્જના થઈ તેટલી બચંકર ત્રાડ નાખી. આવી રીતે આઠ દશ જુદેજુદે ઠેકાણે તંબુઓની પાછળથી એણે ગર્જના કરી. ગર્જના કરતી વખતે એ વાંકો વળતો હતો અને તેથી એની અજાણમાં વધને આપેલાં કાઠો એના ખીસ્સામાંથી નીચે સરી પડતાં હતાં. સવારના પહોરમાં તો ખગભળાટ મચી ગયો કારણ કે લગભગ બધાએ જ સિંહની ગર્જના સાંભળી

હતી. તેમાંના કેટલાક તો એટલે સુધી સોગન-
પૂર્વક કહેવા તૈયાર હતા કે તંબુની પાછળથી
સિંહના શરીરની ગંધ પણ એમને આવતી હતી.
કોઈ કહેતું હતું કે એનો શ્વાસોશ્વાસ જાણે ધમણ
ચાલતી હોય તેમ ચાલતો હતો. મંત્રી મહાશયે
બધાને ઠંડા પાડવા માટે અનેક ધમપછાડા માર્યા
પણ બધાને જ અસંતોષ હતો એટલે કોઈ તેને
સાંભળવા તૈયાર ન હતું.

વિનુની સવાર પડી અને આજે પણ એકલા
રમવું પડશે એ વિચારે એને મુંઝવી નાંખ્યો.
એણે કમને પોતાનાં પગલાં શિખિર તરફ માંડ્યાં
કારણ કે પેલા છોકરાની પાસેથી શરતના બે આના
લઈને પીપરમીંટ ખાવાની હતી. એ વિચાર
આવતાં જ રાતના પોતાના પરાક્રમ બદલ વિનુનું
મેંડું હસુ હસુ બની ગયું. વિનુએ પાટલુનના
ખીસામાં હાથ નાંખીને ચાલવા માંડ્યું ત્યારે એને
લાગ્યું કે એના ખોરસામાં વદને આપેલાં કાર્ડ
નથી. તેથી વદનને શું જવાબ આપવો તેની
મુંઝવણ થવા લાગી. પણ તરત જ એને વિચાર
આવ્યો કે એમ કહીશ કે તારાં કાર્ડ મેં વહેંચી
દીધાં છે માટે મને ખીજાં થોડાં કાર્ડ આપ.

વિનુ વદનને ત્યાં જતા પહેલાં શિબિરની મુલાકાતે ગયો. એની અન્યથાની વચ્ચે શિબિરના બધા લોકો બાંધછોડમાં પડ્યા હતા અને ઘણા ખરા તો બેંગ ખિસ્તરા તૈયાર કરીને મજૂરની રાહ જોતા હતા હતા. કેટલાક તો જાતે બેંગ ખિસ્તરા ઉપાડીને ચાલવા માંડ્યા હતા. રાતે વિનુના ખીસ્સામાંથી નીકળી પડેલાં કાર્ડો તંબુઓની આસપાસથી મળી આવ્યાં હતાં એટલે ઘણા ખરાઓએ આવા ખુલ્લા આંખાવાડિયામાં રહીને સિંહનો શિકાર બનવા કરતાં વધુ સહીસલામત અને સુંદર ખાનપાન તથા રહેવાની વ્યવસ્થાવાળા ‘આર્યનિવાસ ગૃહ’માં જવા નિશ્ચય કર્યો હતો. કેટલાક તો ત્યાં પહોંચી પણ ગયા હતા, માર્કેડરાયનું મોં માંકડા જેવું પડી ગયું હતું અને તેઓ પણ મજૂરો પાસે તંબુઓ પાડી નંખાવતા હતા, અને પોતાના ઘર ભેગા થવા તૈયાર થતા હતા. વિનુએ વાડીમાંથી નીકળતા ટોળા પાછળ ધીમે પગલે ચાલવા માંડ્યું. તેમની વાતો સાંભળી ત્યારે એને ખ્યાલ આવ્યો કે પોતાની ગર્જના કેવી ભયાનક નીવડી છે!

લંગડાતે પગે ચાલતી પેલી વાના દર્દવાળી બાઈ કહેતી હતી, ‘બાઈ, મેં સિંહની ગર્જના

સાંભળી ત્યારે મારાં તો છાતીનાં પાટિયાં જ બેસી
મયાં અને મેં આંખ મીંચી દીધી કે મને તો સિંહ
નહિં ખાઈ જાય ' અને પેલો અલમસ્ત યુવાન કહેતો
હતો, 'જે સામે હાથે કુસ્તી કરવાની હોય તો
ખંદા તૈયાર પણ આ તો જંગલના જનાવર ભાઈ!
એમની સાથે કાંઈ કુસ્તીના દાવ પેચ બેલાય !'

અને પેલી બાળક હેરવાળી બાળા કહેતી હતી,
'તંબુની પાછળથી મને સિંહના શ્વાસની ગરમી
એવી તો લાગી કે પરસેવાથી હું નહાઈ ગઈ,'
અને પેલા કાચમી કબજિયાત વાળા ગૃહસ્થ કહેતા
હતા, 'તમને તે શું વાત કહું? એમ તો મને
ત્રણ ચાર દિવસ લગી જ્યાં સુધી એરંડિયુ ન લઉં
ત્યાં સુધી ઝાડો ન ઉતરે પણ જ્યારે ખરાબર મારી
પાછળજ સિંહ ગજરો ત્યારે મને પથારીમાંજ ઝાડો
થઈ ગયો.' આમ શિબિર વાળાઓનું સરઘસ વાતો
કરતું ચાલતું હતું અને તેમની પાછળ વિનુ પોતાની
પરાક્રમકથા સાંભળતો ખુશી થતો જતો હતો.

જ્યારે એ સરઘસ 'આર્યનિવાસ ગૃહ' પાસે
પહોંચ્યું ત્યારે વદનના આનંદનો પાર રહ્યો નહિં.
એણે પોતાની બાને બોલાવી, 'બા, બા! જે તો
ખરી! કાલવાળો છાકરો કેટલા બધા મહેમાનોને

તેડીને આવે છે!’

વદનની બા એ બારીએ આવીને આ દ્રશ્ય જોયું ત્યારે એના આનંદ અને કુતૂહલનો પાર રહ્યો નહિ. એ બપ્પે ચચ્યાર પગથીયાં કૂદતી દાદર ઉતરી અને બધાંને આવકાર આપવા દોડી. વદન પણ એની પાછળ જ ઉતરી અને દરવાજે દોડીને વિનુને કહ્યું, ‘તું કેવો સરસ છોકરો છે! તારો ખૂબ ખૂબ આભાર! તું કેટલા બધા માણસોને અમારે ત્યાં મહેમાન તરીકે તેડી લાવ્યો. સાંજના જરૂર આવજો. મારી બા તને મીઠાઇ ખવડાવશે.’ એમ કહેતી એ પાછી અંદર દોડી.

‘પણ તું મારી શરત પ્રમાણે રમવા તો ચાલ,’ વિનુએ કહ્યું.

‘હમણા નહિ. એકલી બા આટલા બધા કામને ક્યાંથી પહોંચી વળશે! તું હમણા એકલો રમ. મને નવરાશ મળશે ત્યારે તારી સાથે જરૂર રમવા આવીશ.’ વદને પાછળ નજર કરીને કહ્યું.

બીજે દિવસે પાછો વિનુ વદનને ત્યાં ગયો અને તેનું વચન સંભારી આપ્યું ત્યારે વદન બોલી, ‘તને તો તારી રમતની જ પડી છે. તું જુએ તો છે કે અમારે ત્યાં કેટલા બધા મહેમાનો છે! મારી

બાને મારે મદદ કરવી જોઈએ. ને કાલે સાંજે કેમ નહિં આવ્યા? ચાલ બા બોલાવે છે,' કહેતી એ વિનુને અંદર ઘસડી ગઈ.

વદનની બાએ વિનુને કહ્યું, 'વિનુ, અમે તારાં ખૂબ ખૂબ આભારી છીએ. તેં જે આટલા બધા મહેમાન આણી આપ્યા ન હોત તો તો અમારે અહિંથી આજે ચાલ્યા જ જવું પડત. કેટલો સારો છોકરો છે. આવ મારા દીકરા!' કરી વિનુનો હાથ પકડીને પોતાના ઓરડામાં તેડી ગઈ

અને વિનુનાં બધાં ખીસ્તાંમાં બદામ, ચરોળી, કાજુ અને દ્રાક્ષ ભરી દીધાં અને એના હાથમાં

ઐ કળીના લાડુ મૂકીને બોલી, ‘જીવતો રહેજે
મારા દીકરા’ અને વદનને કહ્યું, ‘જવ થોડીવાર
રમેા બન્ને જણાં’ અને બન્ને બાળકોને મમતા
ભર્યે નયને રમતાં જોઈ રહી.

અદ્રશ્ય માનવી

વિનુની વેકેશન પૂરી થવા આવી હતી. દરરોજની રમતો હવે એને અણગમતી બની હતી ત્યાં એના મોસાળમાં માની સાથે જવાનું બન્યું અને મામાએ એને 'Invisible Man' અદ્રશ્ય માનવીની ફિલ્મ બતાવી, પછી પૂછવુંજ શું? વિનુના ફળદ્રુપ ભેજમાં આ વાતના ધીમે ધીમે અંકુર ઉગવા લાગ્યા અને પોતે પણ અદ્રશ્ય રહી શકે તો કેવું સાહે એવો એને વિચાર આવ્યો. એટલે એણે પ્રયોગ કરવાની શરૂઆત કરી.

શાળા ખૂલી ગઈ એટલે વિનુના બધા જ મિત્રો પાછા આવી ગયા. બપોરની રજામાં બધા મિત્રો

પોત પોતાના અનુભવો વર્ણવતા હતા ત્યારે
 વિનુએ કહ્યું: 'એક! પણ મારી વાત તો સાંભળો.'
 શરદે કહ્યું: 'કહ્યા વિના તે કેવી રીતે
 સાંભળીએ!'

એટલે વિનુએ ગળું ખંખારી કહેવા માંડ્યું:
 'આ વખતે હું મારા મોસાળમાં ગયો હતો ત્યારે
 મામાએ મને અદ્રશ્ય માનવીની ફિલ્મ બતાવી
 હતી. તેમાં એક માણસ અદ્રશ્ય રહીને પરાક્રમ

કરતો હતો.’

દિલીપે કહ્યું : ‘ફેંક તોપ ઠંડા પહોરની.’

મુકુંદ બોલી ઉઠ્યો : ‘હમણાં ક્યાં દડો પહોર છે! તોપથી તો તોખા પોકારીએ છીએ.’

વિનુએ બરાડો પાડી કહ્યું : ‘મારવી છે શરત?’ અને એકી સાથે બધાએ હા પાડી.

ચાંપલા ચીમને તો એટલે સુધી કહી નાંખ્યું, ‘એથ વિનુ! તુંજ પોતે અદ્રશ્ય રહીને પરાક્રમ કરી બતાવને ત્યારે.’

‘હા, હા, જરૂર કરી બતાવીશ.’ વિનુએ કહ્યું.

‘ક્યારે?’ કપિલાશંકરે પૂછ્યું.

‘આવતા મહિનાની પહેલી તારીખે.’ વિનુએ વાયદો કર્યો.

‘ત્યારે હવે ચોક્કસ,’ તરૂણે કહ્યું.

અને ઘંટ વાગવાથી બધા વર્ગમાં ચાલ્યા ગયા. વિનુ ઘેર આવ્યો ત્યારે ખૂબ વિચારમાં હતો એટલે એના દરરોજના કળિયા કંકાસનાં એંધાણ ન દેખાતાં બધાંને લાગ્યું કે નક્કો એકાદ નવા પરાક્રમની તૈયારી લાગે છે.

અને તે પછીના રવિવારે વિનુએ પરાક્રમ કર્યું પણ ખરું!

મનુ કોલેજમાં બી. એસ. સી.ના વર્ગમાં અભ્યાસ કરતો હતો અને ત્યાંથી ધણીવાર ‘તક્કડમચી’ કરીને કેટલાય રસાયણિક પદાર્થો પોતાને ત્યાં લઈ આવતો હતો. આવી રીતે એણે નાનકડી અયોગશાળા પોતાના ઓરડામાં ગોઠવી હતી. ધણીવાર મનુ નવરો પડતો ત્યારે પોતાના ઓરડાનાં બારણાં બંધ કરી પ્રયોગો કરતો એટલે જ્યારે પણ મોટાભાઈના ઓરડાનાં બારણાં બંધ જુએ ત્યારે વિનુની કુતુહલવૃત્તિ વિશેષ સતેજ થતી એટલે એ બારણાની તડમાંથી મનુ શું કરે છે તે જોતો. ધણીવાર એ પોતાના મનમાં જ વિચાર કરતો કે આ જુદી જુદી દવાઓ એકઠી કરીને જ અદ્રશ્ય બનવાની દવા શોધી કઢાય તો ! અને તેને એવો મોકો મળી પણ ગયો.

રવિવારનો દિવસ હતો બધાએ ઉજાણી જવાનું નક્કી કર્યું હતું. વિનુને પણ સાથે લેવાનો હતો પણ વિનુએ બહાનું કાઢ્યું, ‘પણ બા! મારા સાહેબે મને લેસન કરવાનું આપ્યું છે તે આજે મારે શરદને ત્યાં લેસન કરવા જવાનું છે તેથી મારાથી નહિં અવાય. કારણ કે લેસન નહિં થાય તો માસ્તર મને મારશે.’

ધરનાં બધાંને લાગ્યું કે વિનુનાં સદ્ભાગ્ય ઉધડી ગયાં કારણ કે નહિં તો કદી પણ એ લેસન કરવાની વાત કરેજ નહિં. બધાને (બકુલા સિવાય) વિનુની ના અંદરખાનેથી ગમી ગઈ કારણ કે ઉજ્જીમાં વિનુ કાંઈ ટીખળ કરી વિવાહની વરસી કરી નાંખે તો કુટુંબની આબરૂ જાયને ! તેથી પ્રમોદરાયે વિનુને કહ્યું ‘બલે, ઘેર રહેજે ને લેસન કરજે. જો કાંઈ નવાજૂની કરી છે તો પછી મેથીપાક ખાવા તૈયાર રહેજે’ વિનુએ ચહેરો ગંભીર કરી હા બાણી એટલે બધાં ઘરમાંથી બહાર ગયાં.

બધાના ગયા પછી અર્ધા ઠલાઠ સુધી વિનુ વિચાર કરતો બેઠો અને પછી નિશ્ચય કરીને મહારાજની ચાલે ચાલતો એ મનુના ઓરડામાં ગયો. આજે તો એ આખા ઘરનો એકચક્રી સમ્રાટ હતો. સાંજ સુધી કોઈ પાછું ફરે તેમ નહતું એટલે એના મનને નિરાંત હતી. મનુના ઓરડામાંના ઠપ્પાટમાંથી બધી શીશીઓ પરનાં લેખલ એ વાંચી ગયો અને તેમાંની એકાદ બે બહાર કાઢીને તપાસી જોઈ. તે પછી એક કાયના વાસણમાં તેમાંનાં રસાયણો નાંખીને કાયના સળીયાથી હલાવી જોયું અને મહાન રસાયણશાસ્ત્રી હોય તેમ કાયનો ખાલો પરિણમ.

જેવા માટે ઉંચો કર્યો. તે બન્ને રંગીન દવાઓનું
મિશ્રણ તદ્દન રંગવિનાનું એણે જોયું અને એ કુદો.

‘હા, વાત એમ છે ત્યારે! જેવી રીતે આ
રંગીન દવાઓનો રંગ ઉડી ગયો તેવી રીતે.

આપણે પણ રંગ ઉડી જાય અને આપણે અદ્રશ્ય
બનીએ,’ વિનુએ મન સાથે વાતો કરવા માંડી.

પણ એટલામાં તો ‘પેટલાદમાં આગ લગી’
એટલે એ ખુઝવવા માટે એણે રસોડામાં પ્રયાણ
કર્યું અને ખાંખા ખોળા કરીને જે હાથમાં આવ્યું
તેનાથી અગ્નિ શાંત પાડી પાછો પોતાના પ્રયોગ
માટે તૈયાર બની ગયો. જેમ જેમ વિનુ તવા.

નવા પ્રયોગો કરતો ગયો તેમ તેમ તેનો ઉત્સાહ વધતો ગયો. આમ આખો દિવસ ગડમથલ કરવા છતાં એનું અદ્રશ્યીકરણ મિશ્રણ તૈયાર થયું નહિં. આમ સાંજ પડવા આવી અને તેથી નિરાશ થઈને પણ ખરું પૂછીએ તો બધા ઘેર પાછા ફરે અને મનુ પોતાના પ્રયોગાલયની સ્થિતિ જૂએ તો શું થાય એ વિચારે વિનુનો ઉત્સાહ ઓગળવા લાગ્યો. એટલે તેણે જેમ તેમ કરી મનુના ચોરડામાં બણે કાંઈ જ બન્યું ન હોય તેમ ગોઠવવા માંડ્યું. આ બધી પ્રવૃત્તિ દરમિયાન એણે ચોક્કસ બતના રસાયણોનું મિશ્રણ કરીને સ્પિરિટના દીવા પર તપાવવા મૂક્યું હતું તેનું એને બાન રહ્યું નહિં. એટલામાં એણે આંગણામાં પગરવ સાંભળ્યો. એટલે ઉતાવળમાં સ્પિરિટના દીવા પરનું કામનું વાસણ ઉતારવા દોડ્યો પરંતુ ધ્રુજતા હાથપર એનો કાબુ રહ્યો નહિં અને મિશ્રણનું વાસણ સળગતા દીવા પર છલકાયું. તરત જ બચંકર ધડાકો થયો અને મિશ્રણના વાસણના ટુકડે ટુકડા થઈ ગયા. બરાબર આજ સમયે બારણાને ધક્કો મારી મનુ અને બીજા અંદર દોડી આવ્યા. બકુલાનો તો જીવ ઊડી ગયો. એણે તરત જ દોડીને

વિનુને પોતાની ગોદમાં દાખી દીધો.

‘લુચ્ચો બદમાશ!’ કહેતો મનુ મુક્કી ઉગામતો.
વિનુને મારવા દોડ્યો.

વિનુના પિતા પ્રમોદરાયના મગજની પારાશીશી.
પણ ખૂબ ઉંચે ચઢી ગઈ અને તેમણે સ્વસ્તી વાક્યો
સંભળાવતાં વિનુને તેની ખો ભુલાવવા માટે.
પોતાની ખાંચ ચઢાવવા લાગી ગયા. એ દોડતા
બકુલા પાસે ગયા ત્યાં વિનુનો નિશ્ચેષ્ટ દેહ
જેતાં જ એમનો ઉગામેલો હાથ ઉંચો રહી ગયો.
અને મનુ પણ છોલીલો બની ગયો.

‘તમે બધા બધા બનીને જોયા શું કરો
છો? કોઈ જલદી ડાકટરને તેડી લાવો. નહિં તો
મારો વિનુ નહિં બચે’ બકુલાએ આંખમાં શ્રાવણ
બાદરવો છલકાવતાં ચીસ પાડી. તરત જ મનુ
ડાકટરને તેડવા ગયો અને પ્રમોદરાયે પાસે આવીને
વિનુને પોતાના હાથમાં તેડી લીધો અને મનુના
પલંગ પર સુવાડ્યો. ત્યારે જ એમને ખબર
પડી કે કાચની કરચો વિનુના ચહેરા અને હાથના
ખુદ્ધા ભાગ પર વાગવાથી વિનુ લોહીલુહાણ
બની ગયો હતો. બકુલા અને વનલીલાએ વિનુના
ધાધોઈને સાફ કર્યા એટલામાં ડાકટર આવી

પહોંચ્યા અને તેમણે ડ્રેસીંગ કરીને દવા આપી. વિનુનું હૈયું ભેરથી ધબકતું હતું કારણ કે એને નજીવી કે ગંભીર ઇજા કરતાં પણ મારની બીક વધુ લાગતી હતી. ડોક્ટર ગયા એટલે તેની પાછળ મનુ અને પ્રમોદરાય ગયા અને વનલીલા ઘરકામમાં રુંથાઈ ત્યારે વિનુને હૈયે હાશ વળી અને લાઘન કિલયર બેતાં જ એણે આંખ ઉઘાડી બકુલા સામે જોયું.

‘મારો વિનુ,’ કરી બકુલા તેને બાઝી પડી અને પૂછવા લાગી, ‘બેટા, શું કરતો હતો એકલો એકલો? આમ ભાંગ ફેડ કરવી એ કાંઈ સારી રીત કહેવાય?’

માતાના ઠપકાથી વિનુ ઢીલો બની ગયો અને તેણે કહ્યું, ‘બા! એકલા એકલા ગમતું નહતું તેથી મોટાભાઈના ઓરડામાં આવ્યો અને આમ-તેમ બધું જોયું પછી વિચાર આવ્યો કે મોટા ભાઈની જેમ હું પણ પ્રયોગ કરું તો કેમ! તેથી મેં પ્રયોગ શરૂ કર્યો. મને શી બબર કે આમ મોકાણ મંડાશે?’ આટલું કહી વિનુ રડી પડ્યો અને વિનુના રૂદ્ધનથી બકુલાની સંપૂર્ણ સહાનુભુતિ પ્રાપ્ત થઈ, પછી વિનુને કોની બીક હોય?

ખરાબર એક અઠવાડિયા પછી વિનુ સાબે થયો અને શાળાએ ગયો ત્યારે તેના મિત્રો તેને ઘેરી વળ્યા અને શું થયું હતું તે પૂછવા લાગ્યા. વિનુએ પોતાની છાતી કુસાવી કહ્યું, ‘મેં તમને નહતું કહ્યું કે હું મોટા વિજ્ઞાનશાસ્ત્રી એક દિવસ બનીશ. પણ મહાન વિજ્ઞાનશાસ્ત્રી એકદમ કાંઈ બની જવાય! તેથી મેં મોટાભાઈના ઓરડામાં પ્રયોગ શરૂ કર્યા અને તમને શું વાત કહું! મેં દવાઓ એક ખીજ સાથે એકઠી કરીને દવાઓના રંગ ઊડાવી દીધા અને કાચ જેવો નિર્મલ રંગ થયો એટલે મને આશા બંધાઈ કે જેમ આ રંગીન દવાઓનો રંગ ઊડી ગયો અને તે પારદર્શક બની તેમ હું પણ પારદર્શક બની જઈં તો મને કોઈ જ જોઈ ન શકે અને હું અદ્રશ્ય રહું. તેમ થાય તો તમને બધાને એવા તો નચાવું એવા તો નચાવું’ કરી ખડખડ હસવા લાગ્યો.

‘પણ સાહેબ મારા! આ બધા મોઢા પરના ડાઘ શાના છે!’ ચીખાવલી ચંદને પૂછ્યું.

ડાહ્યા ડમરા દેખાતા દલપતે મમરો મૂક્યો, ‘અરે એ તો અદ્રશ્ય રહીને કાળિયા કૂતરા સાથે કુસ્તી કરતો હતો તેની નિશાની છે.’

એ સાંભળી બધા છાકરાઓ હસી પડ્યા.

પણ વિનુ એમ કાંઈ નમતુ આપે એવો ન હતો તેથી એણે કહ્યું, ‘હું તમને બધાને અદ્રશ્ય બનીને બતાવું ત્યારે જ ખરો. તમે એક દિવસ જો જો ને’

‘હા, હા, હા,’ કરતી હસમુખ હસી પડી અને પ્રવીણે પૂછ્યું, ‘પણ ક્યારે?’

‘થોડા દિવસમાં જ,’ વિનુએ કહ્યું અને એણે પાટલુનના ખીસ્સામાં હાથ ધાલી હંમેશની ચાલે ત્યાંથી ચાલતી પકડી. અદ્રશ્ય બનવાના વિચારો એને ખૂબ મુંઝવતા હતા. ખીજ બધા તો ઠીક પણ નવો આવેલો નજરઅલી પણ એને ચીઢવતો હતો તે એનાથી ખમાતું ન હતું.

એક દિવસે એણે અદ્રશ્ય તો નહિં પણ કોઈની નજરે ન પડાય છતાં ખીજને લાગે કે અદ્રશ્ય છે એવું એક સ્થળ શોધી કાઢ્યું. એક ઉંડી ખાઈ હતી. એની અંદર ગટરની ખાજ હતી. ખાજમાં થઈ આસપાસનું ગંદુ પાણી વહેતું હતું. એણે વિચાર કર્યો કે ખાજમાં પેસી જઈને પછી એ બાલે તો એને કોઈ જોઈ ન શકે અને તેથી એ અદ્રશ્ય બની ગયો છે એમ બધા માને. ગટરની

ઉપર કેટલેક ઠેકાણેથી પથરા ઉખડી ગયા હતા અને તેથી તેટલા ભાગમાં ગટર ખુલ્લી રહેતી હતી પરંતુ આસપાસ ઘાસ ખૂબ ઉંચું ઉગેલું હતું એટલે કોઈની નજર ખુલ્લી ગટર પર પડે તેમ ન હતું. આમ બરાબર ચોક્કસી કરી લઈને વિનુ પોતાના મિત્રો પાસે ગયો અને કહ્યું, ‘આવતા રવિવારે સાંજે ચાર વાગે હું અદ્રશ્ય થઈશ માટે તમે બધા ગામની બહાર કેવડાબાગની પાછળ આવજો.’

રવિવારે બપોરથી વિનુના મિત્રો અને દુશ્મનો બધા એ સ્થળ પર હાજર થયા. વિનુ તેમની પાસે ગયો અને બોલ્યો : ‘ટાવરમાં ચારના ટકોરા પડશે તે વખતે હું અદ્રશ્ય બનીશ માટે બરાબર ધ્યાન રાખજો.’

‘વારૂ વારૂ’ બધાએ કહ્યું.

ચાર વાગવાને થોડીવાર હતી ત્યાં સુધી વિનુ બધા સાથે પોતાની જૂની રમત રમ્યો. તે પછી ધીમે રહી બધાની નજર ચૂકાવી ગટરમાં પેસી ગયો અને ઘોઘરા અવાજે બોલ્યો : ‘અલ્યા ઉમા, તારા બોડકા માથાની ચોટલી કેવી ફરકે છે!’ ઉમાએ ચોટલી ઠીક કરીને ટોપી પહેરી દીધી ત્યાં પાછો અવાજ આવ્યો, ‘ઊભો ઉઘાડપગો રે

ઉઘાડપગો ! એના માથામાં મારે ટપલો પેલો જગો' જગમોહને આવી ફાંકડી શેર સાંભળતાં જ ઉમાના માથામાં ટપલા મારવા માંડ્યા.

આમ ઘડીમાં આમથી તો ઘડીમાં તેમથી વિનુનો અવાજ સંભળાતો હતો પરંતુ વિનુ દેખાતો ન હતો તેથી કેટલાકને તો ખરેખર લાગ્યું કે વિનુ અદ્રશ્ય બની ગયો છતાં કેટલાક એમ સહેજમાં માની જાય તેવા ન હતા. એવાએના સરદાર અરવિંદે કહ્યું : 'ચાલ બોલ ત્યારે હું શું કરું છું ?' અને ચાળા કરવા માંડ્યો કે તરતજ અવાજ આવ્યો, 'અરવિંદનું મોં માંકડા જેવું લાગે છે ને ચાળા ચસ્કા કરે છે.' કેટલીકવાર સુધી આમ રમુજ મજાક વિનુએ કરી અને બધાને ખાત્રી થઈ કે વિનુ ચોક્કસ અદ્રશ્ય થઈ ગયો. 'વિનુ, ચાલ ઘેર. હવે તો અંધારૂ થવા આવ્યું છે. તારા વિના રમતની મજા આવતી નથી.' મુકુંદ બોલ્યો.

‘ખરાખર સાંજે સાત વાગે હું તમને આપણા હંમેશના ઠેકાણે મળીશ.’ વિનુનો અવાજ આવ્યો એટલે રાહ બેઠા છોકરાઓ કંટાળી ધર ભેગા થઈ ગયા. વિનુને લાગ્યું કે હવે કોઈ નહિં હોય પણ

કદાચ કોઈ બહાર હોય અને એનું પોલ પકડાઈ જાય તો ! તેથી એણે ગટરમાં ને ગટરમાં જ ધીમે ધીમે આગળ વધવા માંડ્યું.

એને ખાત્રી હતી કે ગટરનું મો કોઈ ને કોઈ ઠેકાણે બહાર પડતું હશે અને તેથી ગટરની દુર્ગંધીથી એને અકળામણ થતી હોવાથી ઝડપથી ધુંટણિયા કાઢતો એ આગળ વધ્યો. ખરેખર ! એણે દૂર અજવાળું જોયું એટલે એ સંભાળપૂર્વક ગટરના મુખ આગળ આવ્યો અને ધીમે ધીમે બહાર નીકળ્યો, પણ એનું નસીબ બે ડગલા આગળ હતું. બે ચાર છોકરાઓ રમતા હતા તેમાંના એકની નજર વિનુના પર પડી એટલે એ બાલી ઉઠ્યો, ‘અરે જુઓ તો ખરા ત્યાં શું છે?’ અને બધા વિનુ પાસે દોડી આવ્યા.

વિનુનો ચહેરો અને કપડાં ગટરના કાદવ અને ગંદા પાણીથી ખરડાએલાં હોવાથી એ ઘણેજ વિચિત્ર દેખાતો હતો. મોટા છોકરાએ કહ્યું, ‘અરે ! આ તો પાતાળમાં રહેતો વહેંતિયો છે વહેંતિયો.’

મોટા છોકરાની આ વાત સાંભળતાં જ બધા છોકરાઓ વાંકા વળીને વિનુને જોવા લાગ્યા. ભાગ્ય-વશાત બધા છોકરા બહાર ગામથી તેજ દિવસે

પોતાના સગાને ત્યાં આવ્યા હતા એટલે વિનુને
પોતાની ઓળખાઈ જવાની ખીક ઓછી થઈ.

‘મોટાભાઈ, તમને વહે તિયાની બોલી આવડે
છે?’ સૌથી નાનો છોકરો બોલ્યો.

‘ના.’ મોટાએ કહ્યું.

એટલે વચ્ચાએ વિનુ તરફ ફરીને પૂછ્યું:

‘અમે બોલીએ છીએ તે તમને સમજાય છે?’

જવાબમાં વિનુએ ટાકી ધુણાવી.

‘હું અ અ, આપણી વાત એને આવડતી
નથી લગતી. અલ્યા, પણ તારી બોલી કેવી છે?’

મોટાએ પૂછ્યું.

વિનુને આ પ્રશ્નના ઉત્તર માટે પળભર મુંઝવણ તો થઈ પણ એના કૃળકૃપ ભેજએ સમય સૂચકતા વાપરી ગળામાંથી ગમેતેવા અવાજ કરવાનું શોધી કાઢ્યું અને આવા અવનવા અવાજો અને તેથીયે વિચિત્ર ચેન ચાળાએ બધા બાળકોને હસાવી દીધા.

‘મોટાભાઈ, આ વહેંતિયાનું શું કરશું?’ સૌથી નાનાએ પૂછ્યું.

‘આપણે ઘેર લઈ જઈશું,’ મોટાએ કહ્યું.

‘પણ ત્યાં સુધી એને રાખવો ક્યાં?’ વચ્ચે તરત જ પૂછ્યું અને બધા વિચારમાં પડી ગયા. ત્યાં મોટાની નજરે દૂરનું કોઢિયું નજરે પડ્યું. અને એણે કહ્યું, ‘પણે દૂર પેલા કોઢિયામાં એને પૂરી દઈશું અને કાલે ઘેર જતી વખતે લઈ જઈશું.’

વિનુને આ નિર્ણય ખૂબ ખટક્યો પણ એ નિરૂપાય હતો તેથી એણે નસીબ પર પોતાનું ભવિષ્ય છોડ્યું. છોકરાઓ પણ એને કોઢિયામાં ખરાખર પૂરીને જ બહાર નીકળ્યા અને બહારથી સાંકળ ચઢાવી દીધી.

‘અલ્યા, ત્યાં શું કરો છો?’ દૂરથી અવાજ આવ્યો.

‘બા, ફરીએ છીએ,’ મોટાએ કહ્યું.

‘અંધારૂ થવા આવ્યું. ચાલો ઘરમાં’ બાએ કહ્યું એટલે બધા છોકરાઓ ઘર તરફ વળ્યા.

વિનુને લાઇન કલીઅરનો એ સીગ્નલ મળતાં જ કોઢિયામાંથી બહાર નીકળવાનો વિચાર આવ્યો. અને એણે પોતાના બધાજ બળથી કોઢિયાનું બારણું હચમચાવ્યું, પણ બારણાએ મચક આપી નહિં એટલે હવે શું કરવું તેની એને મુંઝવણ થઈ. કોઢિયામાં હવાની આવજા માટે ઇંટોનું એક જાળિયું હતું. જાળિયામાંની ઘણી ખરી ઇંટો ઉખડી ગઈ હતી તેથી વિનુએ જાળિયા દ્વારા બહાર પડવાનો નિશ્ચય કર્યો.

એણે રહી સહી ઇંટો ખોતરી કાઢી અને જાળિયામાં થઈને બહાર ભુસ્કો માર્યો ત્યાં તો ‘ઓ મારી મા રે! મરી ગઈ’ ની ચીસ પડી. પણ વિનુને એ બધું જોવા કે જાણવાની પડી ન હતી એટલે એણે તો પોખારા ગણવા માંડ્યા પણ કોઢિયાથી દૂર કાંટાની સર્જીડ વાડ હતી અને વાડમાં થઈને બહાર નીકળવાની હામ વિનુમાં ન હતી તેથી સાધારણ અંધારાનો લાભ લઈને એક મોટા આમલીના ઝાડ પાછળ એ સંતાયો.

ચીસ સાંભળીને ઘરમાંથી બધા દોડી આવ્યા અને પૂછવા લાગ્યા : ‘રતન ! તેં કેમ ચીસ પાડી !’

‘બા, બા ! મારા પર કાંઈ પડ્યું અને મારે ગળે વળગ્યું. મને લાગ્યું કે મારાં સોયે વરસ પૂરાં થઈ ગયાં એટલે મેં ચીસ પાડી.’

‘પણ એવું તારે ગળે બાઝવા કોણ નવરૂં હતું !’ રતનની બા રમા ચીઢાઈને બોલી.

‘બા, લાંબુ લાંબુ કાળું કોઈ જનનવર હતું.’ ઘડકતી છાતીએ રતને કહ્યું. એટલામાં જ વિનુની બા બકુલા ત્યાં આવી પહોંચી. બકુલા અને રમાને બહેનપણું હતાં તેથી બકુલા રમાને મળવા આવી હતી. અંધારૂ થવાથી એ ઘેર જવાની તૈયારીમાં હતી ત્યાં જ એણે ચીસ સાંભળી અને એ પણ રમાની પાછળ દોડી આવી હતી. વિનુએ ઝાડની આડ-માંથી બકુલાને જોતાં જ એ સમજી ગયો કે કાચું કપાયું છે પણ હવે શું થાય ? એટલામાં જ બકુલાને તેડવા ફાનસ લઈને મનુ આવી પહોંચ્યો. મનુને જોતાં જ વિનુને ફાળ પડી. મનુએ બધી વાત બરાબર સાંભળી અને બોલ્યો : ‘રતન, તું તો ગાંડી છે ગાંડી ! એવું લાંબુ લાંબુ ને કાળું કાળું જનનવર તે કાંઈ હોતું હશે !’

‘તમને તો મરકરી સુઝે છે. હું’ મરી મધ
હોત તો મારાં માખાપની જાત.’ રતને છણકેા કર્યો.

મનુ અને રતનના વિવાહ થયા હતા એટલે
તેઓ આ રીતે અવારનવાર એકબીજાને મળતાં
હતાં.

‘કઈ તરફ ગયું એ જાનવર?’ મનુએ પૂછ્યું.

‘પેલી આમલી તરફ’ રતને કહ્યું એટલે
મનુ પોતાની બહાદુરી બતાવવા પણ અંદરથી તો
ધડકતી છાતીએ અને મનમાં ‘રામ રામ’ નો

જાપ જપતો આગળ વધ્યો. વિનુએ મનુને પોતાની પાસે આવતો જોયો અને એના રામ રમી ગયા. એણે પોતાનામાં જોટલું જોર હતું તે કાઢીને દોટ મૂકી પણ મનુએ એને બરાબર આંતરી લીધો અને એનો કાન પકડીને બધાં પાસે લઈ ગયો.

‘આજ પેલુ ભયંકર જનવર,’ રતને કહ્યું.

‘અરે આ તો છે મારો વિનુ,’ બકુલાએ પોતાની બહેનપણી આગળ છોલીલી બની જતાં પડેલે ચહેરે કહ્યું. મનુને પણ લાગ્યું કે કમબખ્ત વિનુએ એના ભવિષ્ય પર ઠોકર મારી તેથી મુંગા મુંગા એણે દરવાજા તરફ ચાલવા માંડ્યું અને બકુલા પણ લથડતી ચાલે વિનુનો હાથ પકડી ચાલવા લાગી.

શરણાઘવાળો

વિનુ જ્યારે જ્યારે ગામમાં ફરવા નીકળતો ત્યારે ત્યારે એની નજર કબૂતરખાના ઉપર પડતી અને ત્યાં દાણા ચણતા કબૂતરોના ફૂફડાટ અને શોરખંડોરથી એને ખૂબ અકળામણ થતી. એક દિવસ પોતાને ઘેર બેઠો બેઠો એ આ વિષે વિચાર કરતો હતો.

‘જ્યાં જૂઓ ત્યાં કબૂતરખાનાં! બધા લોકો પક્ષીઓને ખવરાવે છે. કોઈ પોતાના છાપરા સાથે ટોપલી ખાંધી ચકલાંને ચણ નાખે છે તો કોઈ રસ્તાપર દાણા વેરી ચકલાં, કાબર કે મોરને ખવરાવે છે. પક્ષીઓ તો ગમે ત્યાં ભડીને ખાઈ શકે છે તો પછી એમને શા માટે લોકો ખાવાનું આપે છે!’

‘પક્ષીઓને બદલે મારા, જોવા બાળકોને ખવ-
રાવતા હોય કે પાછ પૈસો વાપરવા આપતા હોય

તો તેમનું શું બગડી
જાય છે? કોઈ વળી
ખોડા ઢોરની પાંજરા-
પોળ કાઢે છે અને
ત્યાં પૈસા આપે છે.
આમ પશુ અને પક્ષી-
ની પરવા માણસજાત
કરે છે પણ પોતાનાં જ
પેટનાં છોકરાંની કેમ
કોઈ ચિંતા કરતું
નથી!’ વિનુ સ્વગત
બડબડતો હતો. તે
સાંજે વિનુએ પોતાના
વિચારો પોતાની

ટોળીને જણાવ્યા ત્યારે બધાએ તેમાં સૂર બરાવ્યા
અને કહ્યું, ‘વિનુ! તારી વાત તદ્દન ખરી છે. આને
માટે કાંઈ ઉપાય શોધવો જોઈએ.’

‘હા. જૂઓ આપણા ઘરમાં ઉઢરો કેવા ચું ચું
અવાજ કરતા દડબડ દડબડ દોરે છે! મને તો

એમનો અવાજ ખૂબ ગમે છે. એમની આંખો પણ કેવી ચકર વકર ફરે છે! આપણે ઉંદર પાળીએ તો?’

‘હા, હા, ખૂબ ગમ્મત પડે,’ એકે કહ્યું અને પછી એ માટેની આખી યોજના નક્કી થઈ. ગામને છેડે આવેલા એક ખંડેરમાં એમણે પોતાના પ્રિય મુષકરાણેને મીજબાની આપવા ઠરાવ્યું. એ ખંડેર જેવા મકાનમાં પહેલાં અનાજની વખાર હતી એટલે ત્યાં નાના મોટા અનેક ઉંદરોનાં દર હતાં. વિનુ અને તેના ભાઈમંઘે જ્યારે ખંડેરમાં લડાઈના ખેલ ખેલતા ત્યારે એમની અડફેટે અનેક ઉંદર ચઢતા પણ ખરા.

‘હા, પણ જુઓ. આવતી કાલે સવારથી જ આપણે ઉંદરોને પાળવાનું શરૂ કરીશું માટે બધાએ પોતાને ઘેરથી જે કાંઈ ખાવાનું હોય તે લેતા આવવું.’ વિનુએ કહ્યું.

વિનુની આ પ્રવૃત્તિને વેગ આપનાર એક કારણ પણ મળી ગયું. જે દિવસે વિનુને ઠરાવ પસાર થયો તે સાંજે વિનુ અને તેની ટોળી ગામના ચોકમાં થઈ પસાર થતી હતી ત્યાં તેમણે એક સભા ભરાયેલી જોઈ કાંઈક ગમ્મત થશે એ વિચારે બધા ત્યાં રોકાયા.

‘બાઈઓ અને બહેનો, આપણો દેશ દયાળુ ગણાય છે. પશુ અને પક્ષી માટે પ્રેમ ધરાવે છે. આપણા ગરીબ દેશનાં અનેક ઢોર દરરોજ કતલખાને કપાય છે. આપણે તેના માટે શું કરીશું? આપણા દેશના અનેક પક્ષીઓનો લોકો શિકાર કરે છે વગેરે.....’ વક્તાનું બાષણ સાંભળી વિનુને કંટાળો આવતો હતો તેથી એણે પોતાની ટોળી તરફ ફરીને કહ્યું, ‘જેયું! અહિંયાં પણ બધા મોટા લોકો પાછા પશુ અને પક્ષીની જ વાતો કરે છે! કોઈને આપણી કશી ચે પડી છે?’

વિનુ અને તેના સાર્થીદારો પગ પછાડતા તિરસ્કારપૂર્વક ત્યાંથી ચાલતા થયા.

મુંબઈની જીવદયા મંડળી તરફથી એક બાઈ જીવદયા ફંડનું ઉધરાણું કરવા આવી હતી અને એણે આઠ દિવસ સુધી જુદાજુદા સ્થળે પોતાની સમાઓ ભરી હતી.

વિનુ અને તેના સોબતીઓએ બીજે દિવસે સવારથી જ પોતાના ઉંદરપ્રેમ માટે તૈયારી કરવા માંડી. વહેલી સવારે ભેગા થઈને બધાએ ખૂણાખાંચા સાફ કરી નાખ્યા અને ત્યાં દેવદારના ખોખાનાં પાટિયાં ગોઠવી દીવાં અને બાંગેલી ઠીઓ પાણી

ભરીને મૂકી દીધી. પછી બધાએ પોતપોતાના ખીસ્સામાંથી ખાવાની વસ્તુઓ કાઢવા માંડી.

કોઈએ રોટલાના ટુકડા તો કોઈએ રોટલીની કરચો, તો કોઈએ ભજ્યાં કાઢ્યાં. એમ અનેક વસ્તુઓ જોતજોતામાં જમા થઈ ગઈ અને વિનુના શુભહસ્તે બધી વસ્તુઓની ફાળવણી થઈ ગઈ તથા જુદા જુદા ખૂણે સરખે હિસ્સે વહેંચાઈ ગઈ. થાળીમાં જેમ ભોજન પિરસવા નીકળ્યા હોય છે તેમ વિનુએ પણ પોતાના પ્રિય ઉંદર માટે રોટલા રોટલી, ભજ્યાં, પાપડના ટુકડા વગેરે વસ્તુઓ વ્યવસ્થિત રીતે ગોઠવી અને પછી બધા મહેમાનોના આગમનની રાહ જોતો ઉભો. થોડીવાર સુધી તો એકે ઉંદર દેખાયો નહિ પણ બધાએ બિલકુલ ચુપકીદી જાળવી ત્યારે કેટલાક મુષકરાંજે દરમાંથી ડોકાં બહાર કાઢીને નાક ઉંચાં કરીને ભોજનની ગંધ લેવા લાગ્યા અને છાકરાંઓ તરફ ચકરવકર આંખે જોવા લાગ્યા, પણ છાકરાંઓ તેમને હેરાન કરતાં ન દેખાયાં એટલે હિંમતપૂર્વક મુષકરાંજે આવીને મીજબાની ઉડાવવા માંડી. વિનુના આનંદનો પાર રહ્યો નહિ.

તે દિવસ પછી દરરોજ સવારે અને સાંજે બધા

ખંડેરમાં આવીને મુષકરાજેને ભોજન કરાવવનો આનંદ લેતા. ધીમેધીમે ઉંદરો અને બાળકો વચ્ચે મૈત્રીનું વાતાવરણ જન્મવા લાગ્યું. પછી તો વિનુ અને તેના મિત્રોના હાથમાંથી પણ ઉંદરો ખાવાનું ખાવા માટે આવવા લાગ્યા. વિનુના આનંદનો પાર રહ્યો નહિ.

જીવદયા મંડળીવાળી બાઈએ પોતાના પ્રચાર અર્થે ઠેર ઠેર ‘અહિંસા પરમો ધર્મ’. જીવ દયા પાળો’ નાં પાટિયાં લટકાવરાવ્યાં હતાં. વિનુએ આવાં પાટિયાં પોતાના મુષકરાજે માટે કેમ ન લટકે એવો મિત્રો આગળ પસ્તાવ મૂક્યો. બીજેજ

દિવસે મુકુદે વિનુને પોતાનું પાટિયું બતાવ્યું. દેવ-

દારના પાટિયા પર ઉંદરનું કોલસા વડે ચિત્ર ચિતર્યું હતું અને કાગડાઓ તેને ચુંથતા હોય તેવો દેખાવ હતો. એની નીચે લખ્યું હતું, ‘ઉંદર પર દયા કરો.’ બધાને મુકુંદનો વિચાર ગમી ગયો એટલે તેમણે એ પાટિયું ખંડેરને બારણે લટકાવ્યું. દરરોજ અવનવાં ભોજન મળવાથી ઉંદરોની વસતિ પણ વધવા લાગી હતી અને તેથી તેમને માટે વધુ ખાનપાનની વ્યવસ્થા વિનુ સંભાળતો હતો.

એક દિવસ પ્રમોદરાય જીવદયા મંડળીવાળી બાઈ જીવનલતા સાથે વાતો કરતા હતા ત્યારે વિનુ તેમની પાસે પહોંચી ગયો અને કહ્યું, ‘પણ પિતાજી! જોડા ઢોરને માટે પાંજરાપોળ, પક્ષીઓને માટે કબૂતરખાનાં ત્યારે ઉંદરો માટે કેમ કાંઈજ નહિં? કોઈ કૂતરા પાળે, કોઈ બિલાડી પાળે ત્યારે ઉંદર કેમ કોઈ નહિં પાળે?’

પ્રમોદરાય અને જીવનલતાને આ સાંભળી હસવું આવ્યું. પણ તેઓ કાંઈ કહે તે પહેલાં જ બકુલાએ વિનુ તરફ ફરીને કહ્યું, ‘બેસ ચિખાવલા! ઉંદર તે કોઈ પાળતું હશે!’

‘કેમ નહિં પાળે, બા?’ વિનુએ પૂછ્યું.

‘ઉંદર તો ઘરમાં ખૂબ બગાડ કરે છે. ઘરમાં

દર પાડીને ભોમ અને ભીંત પોલાં કરી નાખે છે. ખૂલે ચૂકે કોઈ ખાવાની વસ્તુ ઉઘાડી રહી મધ હોય તો ઉંદરો તેને સફાચટ કરી નાખે છે. ઘરમાં ઠેર ઠેર ઉંદરો લીંડી પાડે છે અને કપડાં પણ કાતરી ખાય છે. સમજ પડી!’ બકુલા બોલી.

વિનુ મમે તેની સાથે વાદવિવાદ કરે પણ પોતાની માતા પાસે વાદવિવાદ કરતો નહિં તેથી એ ખભા ચઢાવતો ત્યાંથી ઊઠી ગયો અને સ્વગત બબડ્યો : ‘છે દુનિયામાં ક્યાંયે ન્યાય?’

વિનુ પોતાના મિત્રોને મળ્યો ત્યારે એણે પોતાની હૈયાવરાળ તેમની સામે ખાલી કરવા માંડી અને બોલ્યો : ‘જ્યાં જુઓ ત્યાં મોટાઓનાં જ રાજ. મારું પોતાનું ચાલતું હોય તો હું દુનિયાના બધા ઉંદરો માટે એક મહાન ઉંદરખાનું બનાવું.’

એક ખૂણેથી મુકુંદ બોલી ઉઠ્યો : ‘તને ખબર છે, ઉંદર તો રોગ ફેલાવનાર દુષ્ટ પ્રાણી છે તેટલા માટે તો સુધરાઈ ઉંદરોને નાશ કરાવે છે. મારા બાપા કાલે કહેતા હતા કે કોઈ ગામની સુધરાઈએ તો મારેલા ઉંદર દીઠ એક આનાનું ઇનામ બહાર પાડ્યું છે.’

‘એસ ચિખાવલા! તારા બાપા તો મોટા

ગપ્પીદાસ લાગે છે ગપ્પીદાસ.' વિનુ બોલ્યો.

‘મારા બાપા ગપ્પીદાસ! ફરી બોલ બેઠાએ.’
મુકુંદ બાંય ચડાવતાં બોલ્યો.

‘હા, હા. એક વાર નહિં પણ સાડી સત્તર વાર કહું છું કે ગપ્પીદાસ.’ વિનુને હંમેશાં પ્રતિસ્પર્ધિ સામે મોરચા માંડવા ગમતા, તેથી મૂળ વાત ભૂલી જઈ એની મારામારી કરવાની વૃત્તિ સતેજ થતાં એણે સામે આવ્હાન કર્યું.

એ મિત્રો આમ ચડબડી પડશે તો રંગમાં ભંગ પડશે એમ ધારી બાનુ બોલી ઊઠ્યો :
‘અલ્યાઓ! એમાં લડી શીદને મરો છો! આપણી મૂળ વાત પર આવોને.’

થોડીવારમાં વિનુ અને મુકુંદ પાછા જીરજન મિત્ર બની ગયા.

‘સાંભળો ત્યારે, હું મોટો થઈને ધારાસભામાં જઈશ અને કાયદો કરાવીશ કે કોઈએ ઉંદર મારવા નહિ. મારનારને સખ્ત સજા કરવામાં આવશે. બધા લોકો સ્વતંત્રતા સ્વતંત્રતાના ખરાડા પાડે છે તો ઉંદર બિચારાને સ્વતંત્રતા કેમ નહિં? હું તેમને સ્વરાજ અપાવીશ,’ ધારાસભામાં જાણે બાષણ કરતો હોય તેવી ઢબે વિનુ બોલ્યો.

‘તે તું ધારાસભામાં જાય ત્યારે કરજે પણ હમણાં શું કરવું તે તો કહે’ કનુ બોલ્યો.

થોડીવાર વિચાર કરીને વિનુએ કહ્યું: ‘આપણે ઉંદર સપ્તાહ ઉજવીએ. આપણા ગામના બધા સ્તબ્ધ થઈ જાય એવું સુંદર ઉંદર સપ્તાહ. લોકો રેંટિયા સપ્તાહ ઉજવે છે. કોઈ વળી જીવદયા સપ્તાહ ઉજવે છે તો આપણું ઉંદર સપ્તાહ.’

વિનુનો વિચાર વધાવી લેતાં એના મિત્રો આનંદમાં આવી ગયા અને બોલી ઉઠ્યા, ‘ઉંદર સપ્તાહ, ઉંદર સપ્તાહજી જય!’

અને ખરેખર વિનુનો વિચાર તદ્દન સ્વતંત્ર હતો. કોઈને આવો અદ્ભુત વિચાર આવ્યો ન હતો! વિનુને એ વખતે જે વિચાર આવતો તેને અમલમાં મૂકતાં એ કદી વાર ન લગાડતો એટલે વિનુની ટોળી ઉંદર સપ્તાહની પ્રવૃત્તિમાં પડી. ઉંદર સપ્તાહ ઉજવવાનો કાર્યક્રમ ઘડાયો. જે ખંડેરમાં ઉંદરપ્રેમની પાશેરીમાં પહેલી પૂણી જેવી ઉંદરો માટે વ્યવસ્થા થઈ હતી ત્યાંજ બધો કાર્યક્રમ કરવાનો ઠરાવ થયો. ઉંદરો માટે બાંગેલી ઠીંબા અને ખાવાનું મૂકવા માટે પાટલીઓ—અને તે ન મળે તો દેવદારના ખોખાનાં પાટિયાંઓ એકઠાં કરવાનું

નક્કી થયું. દરરોજ બધા છાકરાઓ ઉંદર માટે જુદી જુદી વાનીઓ ધરમાંથી તફડાવી, કે બજાર-માંથી ખરીદી કરીને કે છેવટે ફેંકી દેવાના એંઠામાંથી મેળવી લઈને લાવવા લાગ્યા. વિનુની છાતી મજા મજા ફૂલવા લાગી.

‘એરે પણ પોસ્ટરો (ભીંતપત્રો) નું શું?’
વિનુએ સંભારી આપ્યું.

મુકુંદ બોલી ઉઠ્યો, ‘હું ચીતરી લાવીશ.’

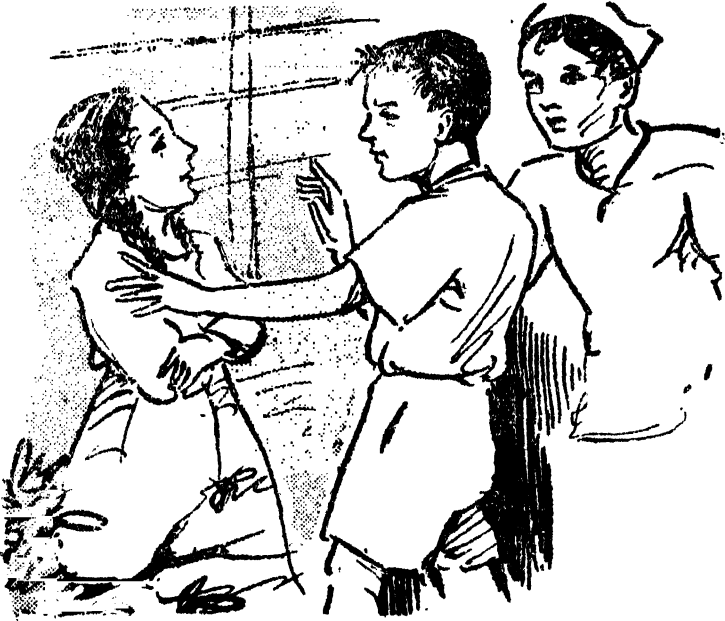
અને પછી સર્વાનુમતે ઉંદલ સપ્તાહ માટે પ્રચાર કરવાનો અને તેને ફત્તેહમંદ કરવાનો ઠરાવ પસાર થયો.

મુકુંદે ઉંદર ચિતરવાનું બીડું ઝડપ્યું તે જ અરે પણ ચિત્રકામનું એનું જ્ઞાન ટુંક બંડોળિય હતું એટલે એણે ઘોડા જેવો ઉંદર ચિતર્યો. કનુ સિંહ જેવો ઉંદર ચિતરી લાવ્યો અને વિનુને ઉંદર નહિં તો પશુમાં હતો કે નહિં તો પક્ષીમાં. એણે તો ઉંદરને માછલી જેવો ચિતર્યો. બધા પોતપોતાનાં ચિત્રો સાથે એકઠા થયા ત્યારે દરેકના હસવાનો પાર રહ્યો નહિં. એવામાં સરલા ત્યાં દોડી આવી. વિનુને સ્ત્રી જાતિ પ્રત્યે-એની પોતાની માતા સિવાય-નફરત હતી તેથી સરલાને

એણે હાંકી કાઢી અને કહ્યું: ‘છોકરા ભેગી શા માટે રમવા આવે છે?’

પણ સરલા કાંઈ સરળ સ્વભાવની છોકરી ન હતી કે ઝટ દધને માની જાય એટલે તે ખસી નહિં અને બોલી: ‘જૂઓ તો ખરાં તમારાં ડાચાં! જાણે દિવેલ પીધું ન હોય!’

‘ખસ આધી ચિખાવલી,’ વિનુએ ધક્કો મારતાં હુકમ કર્યો.

‘તારાથી થાય તે કરી લે. હું તો અહિંથી મુદ્દલ ખસવાની નથી.’ સરલાએ અલ્ટીમેટમ

આપ્યું.

સનતને સરલા પ્રત્યે કુંજી લાગણી હતી એટલે એ વચ્ચે પડ્યો અને એણે તોડ કાઢ્યો. ‘પણ વિનુ! આપણે એને શા માટે હાંકી કાઢવી જોઈએ? આપણી સાથે છોકરીઓ હોય તો તેઓ પણ ઘરમાંથી સારી પેઠે ખાવાનું લાવી શકે, કારણ કે આપણને તો કવખતે રસોડામાં કોઈ જૂએ તો પણ તરત જ બા કે બહેન રાડ પાડે અને છોકરીઓને માટે તો દૂધપૌઆ. એટલે આપણે છોકરીઓને પણ દાખલ કરીએ તો શું વાંધો છે?’

મુકુંદ કનુ અને ધનુએ પણ ડોકાં હલાવ્યાં એટલે વિનુને નમતું આપ્યા સિવાય છૂટકો ન હતો. એણે કહ્યું, ‘ઠીક ત્યારે. જેવી તમારી બધાની મરજી.’

સનતે સરલાને ઉંદર સપ્તાહનો કાર્યક્રમ સમજાવ્યો અને પછી ઉંદરનાં ચિત્રો બતાવ્યાં. સરલાને પેટમાં ગુંચળાં વળી જાય એટલું હસવું આવ્યું. માંડ હસવું ખાળીને એ બોલી : ‘અમારા બાગમાં ઉંદરોનો ખૂબ મોટો ઉપદ્રવ છે એટલે માળીના કહેવાથી પિતાજીએ ઉંદરો પકડવા કોળવાઈઓ પણ બનાવી, છતાં ઉંદરો તો એવા ચાલાક કે કોળવાઈઓમાં પેસીને અંદરના રોટલાના ટુકડાઓ ખાય ને

પાછા સહીસલામત છટકી જાય. સવારના પહોરમાં રોટલા ગુમ અને ઉંદરનો પત્તો નહિં. તેથી મારા પિતા રાવખહાદુર રમણલાલે કંટાળી આખરે સરકારી ખેતીવાડી ખાતાને ઉંદરનો ઉપદ્રવ મટાડવા માટેના ઉપાયો માટે લખ્યું. ત્યારે સરકારી ખેતવાડી ખાતા તરફથી ઉંદરોના નાશ માટેના આવશ્યક ઉપાયોની ચર્ચા કરતું ચિત્રો સાથેનું સાહિત્ય આવી ગયું. મને આવાં ચિત્રો જોવા અને સંગ્રહવાનો શોખ છે. તેથી મેં એ બધાં ચિત્રો સંગ્રહ્યાં છે. તમારે જોવાં હોય તો લઈ આવું.’

વિનુને સરલા તરફથી આવી મદદ મળવાની આશા ન હતી તેથી એ ખૂબ જ ઉત્સાહમાં આવી ગયો અને બોલ્યો, ‘સરલા! તું તો ચાલાક છોકરી છે. જા, ઘેર જઈને જલદી ચિત્રો લઈ આવ. રેડી-વન-ટુ-થ્રી (તૈયાર-એક-બે-ત્રણ)’ અને સરલા પણ દોડી ગઈ.

થોડીવારે એક મોટા થોકડા સાથે સરલા પાછી આવી. બધા કુતૂહલ પૂર્વક ચિત્રો જોવા લાગ્યા. પછી તેમાંથી ઉંદરનાં સારામાં સારાં ચિત્રો પસંદ થયાં અને સરલાને કહેવામાં આવ્યું કે કાતરથી એ ચિત્રો એણે કાપી લાવવાં. બીજે દિવસે સરલા

ચિત્રો કાપી લાવી એટલે મુકુંદે પોતાની સાથે લાવેલા કાર્ડબોર્ડો ઉપર એક એક ઉંદર આવે તેમ ગુંદર વડે ચોટાડ્યા અને પછી કનુ, વિનુ અને સનતે એક એક કાર્ડબોર્ડ લઈને તેના પર તેમના વાંકાચુંકા હસ્તાક્ષરો વડે ચિત્રચુરુ અને આવી રીતે પોસ્ટરો તૈયાર થયાં. પોસ્ટરો વિવિધ હતાં, જેવાં કે ‘ઉંદર સપ્તાહ! જીવદયા ખાતર ઉંદરને રોટલા નાખો,’ ‘ઉંદર આપણા રોજના સાથી છે. તેમને મારો નહિં પણ પાળો.’ ‘ઉંદરોને રાહત આપવા તમારાં નાણાંની મદદ કરો’ ‘તમારે સ્વતંત્રતા બેઠક છે તો ઉંદરોને સ્વતંત્રતા કેમ નહિ?’ વગેરે. ખંડેરની દિવાલોમાં ખીલીઓ પર આવાં પોસ્ટરો લટકાવાઈ ગયાં.

શરૂઆતમાં ઉંદરો દરમાંથી બહાર આવતાં ખીતા હતા પણ યજમાનોની કનડગત ન થતાં તેઓ હિંમતપૂર્વક બહાર આવવા લાગ્યા અને મીઠાખાનીની મોજ ઉડાવવા લાગ્યા. દરરોજ ઉંદરોની આવક વધવા લાગી અને વિનુના અને તેના ગોદિયાઓના પ્રચાર વડે એની ટોળીમાં અનેક બાળકો ભળવા લાગ્યાં અને તેથી જુદી જુદી વાનીઓ ઉંદરો માટે આવવા લાગી. બાળકોનો આવો નિર્દોષ આનંદ ચાલવા લાગ્યો.

થોડાક દિવસો આમ ચાલ્યું, પછી બાળકોનો ઉત્સાહ ઓસરવા લાગ્યો અને તેમના તરફનો કાળો પણ ઘટવા લાગ્યો. પરિણામે મુષકરાબેને મીજબાની ઓછી મળવા લાગી તેથી તેમણે આસપાસનાં ઘરોમાં પોતાનો વાસ બદલવા માંડ્યો. આ રીતે ખંડેરની આજુ બાજુમાં ઉંદરોનો ઉપદ્રવ વધી પડ્યો. ઉંદરોનો આમ એકાએક ઉપદ્રવ થવાનું કારણ કેટલાક ઉત્સાહી યુવકોએ શોધી કાઢ્યું. પરિણામે વિનુની નિરાશા વચ્ચે પોસ્ટરોનો નાશ થયો અને આ રીતે વિનુની ઉંદર-રમતનો અંત આવ્યો. ખિન્ન હૃદયથી એણે પોતાની પ્રવૃત્તિ બંધ કરી અને ઉંદરોની માફી ચાહી.

સરકાર તરફથી માનચાંદની યાદી બહાર પડી અને તેમાં રાવબહાદુર રમણલાલને સરનો ખિતાબ મળ્યો. એટલે તેની ખુશાલીમાં રમણલાલે નામાંકિત પુરૂષો, સ્ત્રીઓ અને અમલદારોને પોતાને આંગણે મીજબાની માટે નોતર્યા. સરલાલા આગ્રહે તેમણે બાળકોનું પણ એક સંમેલન બરવાનું નક્કી કર્યું હતું અને તેથી તેમણે મહેમાનોને ખુશ કરવા માટે ગામના બાળકોને ‘વેશપરિધાન’ કરી આવી ઇનામ છતવા માટે જાહેર કર્યું. પરિણામે ગામના

બાળકો જુદા જુદા વેશ માટે તૈયારી કરવા લાગ્યા.
વિનુ પણ આ પ્રવૃત્તિમાં પડી ગયો.

વિનુનો વિચાર તો રાજકુમાર બની ઘોડા પર
સ્વારી કરવાનો હતો પણ તેના પિતાએ તેમ કરવાની
ચાક્રબી ના પાડી એટલે વિનુનું મ્હોં પડી ગયું.
બકુલાએ માંડ તેને સમજાવ્યો, અને તેને ‘શરણાધ-
વાળા’ નો વેશ પહેરવાને સમજાવ્યો. વિનુએ આખરે
નમતું આપ્યું અને કબૂલ કર્યું. બાળ સંમેલનનો
દિવસ આવ્યો. વિનુએ ખિન્ન હૃદયે પોતાનો વેશ
સજ્યો. વેશ તદ્દન સાદો હતો. ટુંકી ઘોતી પહેરી
ઉપર કેડીયું પહેર્યું અને માથા પર રૂમાલ બાંધ્યો.
શરણાધની જગાએ ગામના રાવણિયાની પાસેથી
તેની પીપુડી માગી લીધી. આ રીતે પીપુડી વગાડતાં
ડાલતી ચાલે વિનુએ જવું એમ નક્કી થયું. વિનુને
ખભે એક ઝાળી ભેરવવામાં આવી હતી અને
તેમાં રોટલાના થોડા ટુકડા ને ખાવાનું ભરવામાં
આવ્યું હતું. આમ ઉઘાડા પગે શરણાધ વગાડતો
ઢીલા પગલે વિચારશીલ દેખાતો વિનુ ડમલાં ભરવા
લાગ્યો. બાળસંમેલન ગામની બહાર સર રમણ-
લાલના બગીચામાં હતું અને ત્યાં જવાનો રસ્તો
ખંડેર આગળથી પસાર થતો હતો. ખંડેરથી

બગીચો બહુ દૂર હતો નહિં એટલે વિનુને એના પિતાએ સૂચના આપી હતી કે તેણે ખંડેર આગળથી પીપુડી વગાડવાની શરૂઆત કરવી. અને તેથી વિનુએ ઢીલે પગલે, રડમસ ચહેરે, પીપુડી વગાડવાની શરૂઆત ખંડેર આગળથી કરી. પોતાના પ્રિય સ્થાન આગળ આવતાં એને ‘ઉંદર સત્તાહ’ની યાદ આવી અને તેના પરિણામે એની આંખમાં એકાદ બે આંસુ પણ ઉપસી આવ્યાં. વિનુ થોડીવાર ત્યાં જ થોભ્યો. ઉંદરો વિનુનાં પગલાં પહેલેથીજ ઓળખતા હતા અને તેમાં આ વખતે વિનુના ખભે ભેરવેલી ઝાળીમાંથી તાજ રોટલાની ગંધ આવતી હતી એટલે ગંધદ્વારા વિશેષ આકર્ષાઈ ઉંદરો દરોમાંથી ઝટપટ નીકળવા લાગ્યા. વિનુ શૂન્ય મનસ્ક ચિત્તે પીપુડી વગાડતો આગળ વધ્યો અને એની પાછળ ઉંદરોનું ટોળું કૂદકા મારતું ચાલવા લાગ્યું. વિનુને પોતાની પાછળ ઉંદરો આવે છે તેનું ભાન હતું નહિં. જેમજેમ એ આગળ વધવા લાગ્યો અને પીપુડીના સૂર કાઢવા લાગ્યો તેમ તેમ ઉંદરોનું ટોળું પણ વધવા લાગ્યું. ઉંદરો પણ હાર બંધ સેંકડોની સંખ્યામાં એની પાછળ ચાલવા લાગ્યા. નાયતા જાય, કૂદતા જાય ને ચાલતા જાય !

સંમેલનનો સમય થઈ ગયો હતો. પરીક્ષકો
બાળકોના અવનવા અને વિચિત્ર વેશોનું નિરિક્ષણ
કરી તેમને ગુણાંક આપતા હતા તેવામાં દૂરથી
પીપુડીનો અવાજ આવ્યો. સૌથી પહેલાં બાળકોનું

અવાજ તરફ લક્ષ
ગયું અને લક્ષ
જતાં જ તેમણે
પોતાના સરદાર
વિનુને મુખક સૈન્ય
લઈ આવતો નિહા-
ળ્યો એટલે તેમના
હર્ષનો પાર રહ્યો
નહિ. તેમણે કી-
કીઆરી કરી મૂકી
એટલે નિરિક્ષકોની
નજર પણ દૂરથી
આવતા વિનુ પર
પડી અને તરત જ

સ્થિત થઈ ગઈ. બધા જ પરીક્ષકોએ તરત જ પોત
પોતાના પત્રકમાં ૧૦૦-૧૦૦ ગુણાંક લખી દીધા.
ખરેખર ! દ્રવ્ય પણ અદ્ભૂત જ હતું. સંમેલનના

દ્વાર આગળ સંમેલનના આમંત્રિત ગૃહસ્થો અને સ્ત્રીઓએ વિનુને વધાવી લીધો. વિનુને બધાં શાખાશી આપવા લાગ્યાં ત્યારે વિનુને આશ્ચર્ય થયું. એણે સ્વાભાવિક રીતે પાછળ નજર કરી તો એના પોતાના મુષકરાબ્દેને જોયા અને એનું હૈયું હર્ષથી થનગની ઉઠ્યું. ઝટપટ એણે પોતાની ઝાળીમાંથી રોટલાના ટુકડાઓ ઉઢરો તરફ ફેંકવા માંડ્યા. ઉઢરો પણ પોતાનો થાક ઉતારવા અને મીઠાણાની માણવા રોટલાના ટુકડાઓ પર તૂટી પડ્યા. રોટલાના ટુકડાઓની ખેંચાખેંચી માટે ઉઢરોની અંદરો અંદરની લડાઈ અને ચીચીઆરી વડે વાતાવરણ ભરાઈ ગયું અને સંમેલનમાં સહુ કોઈ આનંદના અતિરેકથી ઉલ્લાસિત થઈ ગયું. તરતજ મુખ્ય પરીક્ષકે દોડતા આવી વિનુને પોતાના બાહુમાં જકડી લીધો અને સન્માનિત મહેમાનો માટે બનાવેલ ખાસ ઉંચા સ્થાન પર એને ઉભો કરી દેતાં તેમણે પોતાનું પ્રવચન શરૂ કર્યું, ‘સન્નારીઓ ! તથા સદ્ગૃહસ્થો ! આજે આપણા આનંદનો અતિરેક છે. આજના વિજેતા આ બાળકે આપણને મંત્રમુગ્ધ કરી દીધા છે. મેં અંગ્રેજી પાઠ્ય પુસ્તકમાં ‘The Piper’ શરણાઈ વાળાનું ગીત અને ચિત્ર જોયાં હતાં. તે વખતે

વિદ્યાર્થી અવસ્થામાં આમ બને કે કેમ તેની મને શંકા હતી પણ મારી શંકા આ બુદ્ધિશાળી બાળકે નિર્મૂળ કરી છે. એણે ખરેખર શરણાધવાળાનો વેશ સુંદર રીતે ભજવી બતાવ્યો છે. શરણાધના નાદે મુગ્ધ થયેલું મુષકરાભેનું અગણિત સૈન્ય નિહાળી આપણે બધા સ્તબ્ધ થયા છીએ અને તેથી તેને પ્રથમ ઇનામ આપવાનું જાહેર કરતાં મને અત્યંત આનંદ થાય છે.’

તે પછી કલેક્ટરના હસ્તે વિનુને પારિતોષિક આપવામાં આવ્યું. કલેક્ટરે પોતે પણ વિનુના અદ્ભૂત વેશ પરિધાનથી ખુશ થઈ તેને અભિનંદન આપતાં પોતાના કાંડાનું સોનાનું ઘડિયાળ ભેટ આપ્યું. આમ ખુદ પ્રમુખ તરફથી ઇનામની શરૂઆત થતાં સર રમણલાલે પોતાના તરફથી એક બાઈસીકલ ભેટ આપવાની જાહેરાત કરી અને આમંત્રિત મહેમાનો તરફથી પણ વિનુ પર ભેટનો વર્ષાદ વરસ્યો. આ રીતે વિનુ દીવસ છતી ગયો અને વિનુના વિજયથી પ્રમોદરાય અને બકુલાના હર્ષનો પાર રહ્યો નહિં. તેમનાં હૈયાં પ્રકુલ્લીત થયાં કારણ કે બધાની દ્રષ્ટી વિનુ અને તેનાં માત પિતા પર ઠરી ગઈ હતી. વિનુ ઉત્સાહભરે ઘેર પાછો ફર્યો

એટલે બકુલાએ એને પોતાના જાળામાં ખેંચી લઈ
 ને બચ્ચી કરી, ત્યારે વિનુના ચહેરા પર અદ્ભૂત
 હાસ્ય તરવરી ઉઠ્યું.

પસ્તીપુરાણ

મનુનો એક કોલેજ મિત્ર હતો. એનું નામ હતું શરદ. શરદ સાહિત્યવિલાસી હતો. ઇતિહાસના સંશોધનનો વિષય એને ખૂબ પ્રિય હતો. મનુ અને શરદ પ્રિવીઅસમાં સાથે હતા ત્યારનો બન્નેને પરિચય હતો. એ પરિચય મિત્રતામાં પરિણમ્યો હતો. મનુ ઇન્ટર સાયન્સમાં ગયો અને શરદ ઇન્ટર આર્ટ્સમાં ગયો. બન્ને કોલેજના જુદા વિભાગમાં ગયા છતાં એમની મિત્રતા તૂટી નહિ. શરદે સીનીઅર બી. એ.માં ઐતિહાસિક વિષયો તરીકે ઇતિહાસ અને અર્થશાસ્ત્ર લીધા હતા. પોતાના પ્રિય વિષયના ઉંડા અભ્યાસ અર્થે એણે

કોલેજ બદલી હતી. મનુ પર શરદનો એક દિવસ પત્ર આવ્યો. તેમાં લખ્યું હતું કે નાતાલની રજા દરમિયાન તે મનુને ઘેર રહેવા આવશે. તે વખતે પોતાના સંશોધન સાહિત્ય વિષે ચર્ચા કરશે અને પોતાનું તૈયાર થતું પુસ્તક બતાવશે.

શરદ નાતાલની રજા પડતાં જ આવ્યો અને ઘણા દિવસે બન્ને મિત્રો મળ્યા એટલે અનેક વાતોની ચર્ચા કરવા બેઠા. મનુને વિનુના કાંઈક અડપલાની ખીક હતી તેથી એણે પોતાના ઓરડાનાં બારણાં બંધ કર્યાં હતાં.

વિનુ કારણવશાત મનુના ઓરડા પાસેથી પસાર થતો હતો ત્યાં એણે બારણાં બંધ જોયાં એટલે એની કુતૂહલવૃત્તિ ઉશ્કેરાઈ અને એણે બંધ બારણે કાન માંડ્યા. ‘અઢારસો સત્તાવન,’ એવા શબ્દો એના કાન પર પડ્યા. એને લાગ્યું કે આ તો કોઈ ઇતિહાસની સાલ લાગે છે. નક્કી બન્ને જણા ઇતિહાસ ગોખતા હશે. પછી વિનુએ બારણાંની તડમાંથી અંદર નજર કરી તો બન્ને મિત્રો કામગોના થોકડા ઉથલાવતા બેઠા હતા. એ વાતો કરતા દેખાયા એટલે વિનુ તે વખતે ચાલ્યો ગયો. પણ જમતી વખતે બંધાં રસોડામાં ભેગાં થયાં

ત્યારે વિનુએ પૂછ્યું: 'મોઢાભાઈ, તમે શરદભાઈ સાથે શાની ચર્ચા કરતા હતા? ઇતિહાસની જ ને?'

‘એસ દોઢડાહ્યા! તારે તેની શી પંચાત છે?’ મનુએ એને તરછોડી કાઢ્યો.

‘પણ કહો તો ખરા,’ વિનુએ જાહે કરી.

‘તું તારું જ ફેડને. પરીક્ષા પાસે આવે છે તેનું કાંઈ બાન બાન છે કે નહિ!’ મનુએ તતડાવ્યો.

હવે શરદ વચ્ચે પડ્યો. શરદના સ્વભાવમાં જ આત્મશ્રદ્ધાઈ ભરી હતી. એટલે તે ગંભીર સ્વરે બોલ્યો, ‘એ તો હું ઇતિહાસ સંશોધનનું કાર્ય કરું છું. તેની મારી નોંધ મનુને બતાવતો હતો. બીજું કાંઈ ન હતું.’

‘હાં. ત્યારે તો મારી અટકળ ખરી પડી,’ વિનુએ તાળી પાડતાં કહ્યું.

પણ મનુએ ખમા ઉંચા ચઢાવ્યા અને વિનુના તરફ દુર્લક્ષ કર્યું એટલે વાત ત્યાં અટકી. જમી કરી વિનુ પોતાના મિત્રોની શોધમાં નીકળી પડ્યો. એને પણ નાતાલની રજાઓ હતી. અભ્યાસના ચોપડા તો અમરાઈએ મૂકી દીધા હતા. એટલે રમતની પ્રવૃત્તિ મુખ્ય હતી. જમણા ગોઠિયાઓ તેમના દરરોજના મિલન સ્થાને વિનુની રાહ

જેતા હતા.

‘અલ્યા વિનુ! આજે કેમ મોડું થયું?’
કનુએ પૂછ્યું.

‘મોટાભાઈનો મિત્ર મારે ત્યાં મહેમાન તરીકે આવ્યો છે. તેથી મોટાભાઈ અને શરદચંદ્ર બન્ને ખૂબ ગોખણપટ્ટીના કામમાં પડ્યા છે. આજે મેં તેમની ગોખણપટ્ટી જાતે સાંભળી. કાંઈ ૧૮૫૭-૧૮૫૭ એમ બડબડતા હતા. શરદચંદ્ર તો આવતી કાલે જશે કારણ કે એની મા માંદી છે, એવો એના બાપાનો તાર આવ્યો છે. પછી આપણે એ લોકોના કાગળના થોકડા કાઢી લઈશું, અને જમ-દીશ કદોઈની દુકાને પસ્તી વેચી દઈશું અને મિજબાની ઉડાવીશું. કેમ દોસ્તો! છે ને આખાદ્યુક્તિ!’ વિનુએ પોતાની યોજના જણાવી.

‘હા, હા જરૂર! વગર પૈસાની મોજ કોને નહિં ગમે! જગદીશનાં ગરમાગરમ બજારોનો સ્વાદ તો દોસ્ત! મોઢામાં જ રહી જાય તેવો છે!’
રમેશ સ્વાદનો રસિયો હતો તે બોલી ઉઠ્યો.

બીજે દિવસે શરદચંદ્ર મથો અને જતી વખતે મનુને કહેતો ગયો કે ‘મારું લખાણ તારા ટેબલના જમણા ખાનામાં છે. તું તારી મેજે કુરસદે વાંચજે

અને તારો અભિપ્રાય મને લખી જણાવજે.’

સાહેબજી સલામનો શિષ્ટાચાર થયો અને પછી શરદચંદ્ર ગયો. મનુ પણ પોતાના એકાદ મિત્રને મળવા બહાર ગયો.

વિનુને કલેજે ટાઢક વળી, કારણ કે હવે મનુ મોડી સાંજ સુધી પાછો વળે એમ ન હતું અને તેથી મનુના ઓરડાની જડતી લેવાનો એને પૂરતો સમય મળશે. અને આવેલો મોકો જવા દે એવો વિનુ ન હતો એટલે એણે મનુના ઓરડાનું બારણું ખોલ્યું અને પછી અંદર દાખલ થઈ બંધ કરીને પોતાની શોધખોળ ચાલુ કરી. કચરાની ટોપલીમાંના પસ્તીને લાયકના કાગળો કાઢી લીધા પછી એણે મનુના ટેબલનું ખાનું ખેંચી જોયું. ખાનાને કળ લગાડેલી ન હતી એટલે ખાનું તરતજ ખૂલી ગયું. ખાનું ખૂલતાંજ વિનુએ ટેબલમાંથી કાગળના થોકડાનું બંડલ પોતાની બગલમાં માર્યું અને પોતાના ઓરડામાં ગયો. બંડલ ખોલી અંદર નજર કરી તો લખાણમાં ઠેકઠેકાણે લાલ શાહીના છેકા હતા અને સુધારા વધારા કરેલા હતા એટલે વિનુની ખાત્રી થઈ કે નક્કી પરીક્ષકે તપાસી લીધા પછી પેપરના થોકડા પાછા આપ્યા હશે. અને

નકામા કાગળ તો પસ્તીમાં જ જાયને! એટલે વિનુને સંતોષ થયો કે ‘મોટાભાઈના આવા નકામા કાગળનો નિકાલ હું કરી દઈશ એટલે તે બહુ ખુશ થશે.’

આમ પોતાના મનથી નિશ્ચય કરી વિનુએ કાગળનો થોકડો સહીસલામત જગાએ સંતાડી દીધો. કારણ કે એમ એક સામટા આટલા બધા કાગળો લઈને એને કોઈ બહાર જતો જોઈ જાય તો એની ખેર કાઢી નાખે!

સાંજનો વખત થયો એટલે બધા મિત્રો એકત્ર થયા ત્યારે વિનુએ પોતાના મનની વરાળ કાઢતાં કહ્યું: ‘મારે ચાલે તો લોકોને પસ્તી માટે નકામા કાગળો કચરાની ટોપલીમાં નાખવાનો કાયદો કરાવું!’

અને પછી બધા મિત્રોએ પોતપોતાના ખીસ્સામાંથી પસ્તીના કાગળો કાઢવા માંડ્યા અને તે પસ્તીનો નિકાલ કરવાનું કામ કતુએ ઉપાડી લીધું. તે દોડતો દોડતો જગદીશની દુકાને ગયો અને ત્યાંથી ગરમાગરમ બજાયાં લઈ આવ્યો અને બધા મિત્રોએ તેની મિજબાની ઉડાવી.

અચાનક વિનુને પોતાનું પરાક્રમ યાદ આવ્યું અને બોલ્યો: ‘આજે તો દોસ્ત! મોટાભાઈના ટેબલમાંથી એવો તડાકો પાડ્યો છે કે કાગળોનું

એક મોટું ખંડલ તફડાવ્યું છે. ધીમેધીમે એ કામળોની પસ્તી વેચીશું અને રોજરોજ મરમા મરમ બજ્યાં ઉડાવીશું.’

‘કેમ કાંઈ ભાંગ ખાંગ પીધી છે કે શું ? પસ્તીના કામળો તે કોઈ ટેબલના ખાનામાં રાખતું હશે કે ?’ જાણકારનો ધમંડ રાખનાર જશુ બોલ્યો.

વિનુએ પોતાના ખમીસની ખાંચ-અર્ધી ખાંચનું જ ખમીશ હતું એટલે તેને ચડાવવાપણું હતું નહિં પણ ખાંચ ચઢાવતો હોય તેમ દેખાવ કર્યો અને સુકલકડી જશુ એ જોઈને જ થથરી ગયા. ‘જે’ ‘જે’ પેં’ પેં’ કરી વિનુની માફી માગી લીધી અને પોતાની જાતને બચાવી લીધી.

રાતના વાળુનો સમય થવાથી બધા મિત્રો છૂટા પડ્યા ત્યારે વિનુએ કહ્યું : ‘આવતી કાલે બધા પોતપોતાના ભાગની પસ્તી લાવવાનું જૂલસો નાહ.’

શરદ્દનો સ્વભાવ એવો વિચિત્ર હતો કે વિનુના ધરનાં બધાંને એ અણુમમતો પરોણો ગયો તેથી કલેજે ટાઢક વળી. તેથી રાતના વાળુ વખતે વાતા-વરણમાં શાંતિ હતી. મનુને કોણ જાણે કેમ શરદ્દ તરફ ખૂબ જ પક્ષપાત હતો એટલે બણતા મણતા મોટા છોકરાને નારાજ ન કરવા ખાતર શરદ્દને

બધાં નિભાવી લેતાં હતાં.

મનુ પોતાના મિત્ર શરદનાં વખાણ કરતો બોલ્યો : ‘ખરૂં કહું છું જો. શરદ તો મહાન પુરુષ થવાને સંજ્ઞિત છે ! એની બાહોશીની વાતજ શી કરવી ! એ કેટલો બધો શરમાળ છે તેની તમને ખબર છે ? એણે ઇતિહાસ સંશોધનનું કાર્ય કયું છે અને તે વિષે એક મોટું પુસ્તક લખ્યું છે. મને એ પુસ્તકનું લખાણ વાંચી જવા માટે એ આપતો ગયો છે. એ પુસ્તક જ્યારે છપાશે ત્યારે ઇતિહાસ જુદી જ જાતનો રચાશે અને આપણા દેશમાં શરદચંદ્રનું નામ અમર બની જશે.’ નાનકડું બાળણ આપી છાતી કુલાવતા મનુએ પોતાના મિત્રનાં ગુણગાન ગાયાં. એણે પોતાનું બોલવાનું પૂરું કરી પોતાના પિતા પર, પછી માતા પર, પછી બહેન પર અને છેવટ વિનુ પર દ્રષ્ટિ ફેરવી પણ બધા મૂગા રહ્યા કારણ કે શરદની વાતમાં કોઈને કાંઈ રસ હતો નહિં.

આખરે વિનુ મોટાબાઈની વહારે ધાયો અને તેણે વાતમાં રસ લેતાં પૂછ્યું : ‘પણ મોટાબાઈ ! એવડું તે શું મોટું મહાભારત કામ તમારા શરદે કયું છે તે તો કહો.’

મનુની આંખમાં તિરસ્કારની છાયા ઝળકી ગઈ
પણ પછી પળવારમાં જ પોતાને સાંભળનાર મળ્યો.
એ વિચારે એને આનંદ આવ્યો. છતાં હંસનો
ચારો મોતી બણે ખગલાને નીરતો હોય તેમ એ
ચાલ્યો, ‘એ તો આપણા શરદે દેશનો ઇતિહાસ
પલટી નાખે એવી શોધખોળ કરી છે તેની વાત

છે. એ લખાણ માટે કેટલાયે પ્રકાશકો પડાપડી
કરે છે કારણ કે એક વખત એ પ્રકટ થયું કે
અપોઅપ એની હજારો નકલ ઉપડી જ જવાની અને
પ્રકાશકો લાખે લેખાં માંડવાના.’

‘હું શું પડાપડી થશે? ક્યારે થશે? ક્યાં
થશે? કોની કોની વચ્ચે થશે?’ વિનુની લડાયક

વૃત્તિ સતેજ થવાથી એણે એકસામટા અનેક પ્રશ્નો પૂછી નાખ્યા.

‘શું પૂછ્યું?’ મનુએ શૂન્યમનસ્ક ભાવે પૂછ્યું.

‘તમે હમણા કહેતા હતા તે પડાપડી એટલે કે મારામારી!’ વિનુએ કહ્યું.

મનુએ જોયું કે એણે ભેંસ આગળ ભાગવત વાંચ્યું છે તેથી એ ખભા ચડાવતો પોતાના પિતા તરફ ફર્યો અને બોલ્યો, ‘પિતાજી! શરદ આજે મારા ઓરડામાં એનું લખાણ વાંચી સંભળાવતો હતો. એ ખૂબ શરમાળ છે તેથી એણે ફક્ત મને જ આ લખાણ બતાવ્યું છે અને હું વિના સંકોચે કહું છું કે એ જરૂર મહાન શોધક છે.’

પ્રમોદરાયને પોતાના ધંધાની વાત સિવાય બીજી કોઈ વાતની પડી ન હતી એટલે એમણે પોતાની પત્ની તરફ ફરીને કહ્યું, ‘આજે મહારાજે રોટલીમાં મોણ નાખ્યું નથી લાગતું. કેટલી ચીવવટ છે. તાણે ટૂટતી નથી.’

‘ખરેખર અદ્ભૂત’ મનુ પોતાના વિચારોમાં મસ્ત હતો તેથી એણે પોતાનો લવારો ચાલુ રાખ્યો.

‘હવે તો એ નહિં આવે તો સાંરે,’ બકુલા

કંઠાળીને બોલી.

‘બા, એવું તે શરદે તારું શું બગાડ્યું છે કે તું આમ કહે છે!’ મનુષ્યે બવાં ચઢાવી પૂછ્યું.

‘તેની તને શું ખબર પડે! જે તારા મિત્ર શરદે શું બગાડ્યું છે તેની વાત સાંભળ. બાઈ સાહેબે આપણે ઘેર પગલાં પાડ્યાં ત્યાંજ મને આવીને કહે, કાકી, હું પાકો સ્વદેશી ભક્ત છું. મારે માટે તમારે ઓછામાં ઓછી આટલી સગવડ તો કરી આપવી પડશે.’

મેં પૂછ્યું. ‘તમે પહેલાં વાત તો કરો પછી બધું થઈ રહેશે’ ત્યારે કહે, ‘જૂઓ કાકી, હું ખાંડ ખાતો નથી એટલે મારે માટેની બધી વસ્તુમાં ખાંડને બદલે મારે દેશી ગોળ બેઠશે. બીજું હું બાપુજીના ગ્રામોદ્યોગમાં માનનારો છું બલકે તેનો ચુસ્ત અનુયાયી છું તેથી મારે માટે હાથે છડેલા ચોખા અને દાળ બેઠશે, હાથે દળેલો લોટ બેઠશે, ચંત્રથી છડેલા ચોખા દાળ કે ચંત્રથી દળેલો લોટ ખાવો મારે હરામ છે,’ મારી ધીરજનો અંત આવતો હતો છતાં મેં પૂછી બેયું, ‘બસ આટલું જ ને કે હજી કાંઈ વધુ સગવડ બેઠશે.’ ત્યારે કહે, ‘હા, કેમ નહિં. મારા માટે શાકપાન

પણ ધીમાં તળેલાં જોઈશે. કારણ કે હું તેલ મરચું ખાતો નથી. ફક્ત શાકમાં મીઠું હળદર જ નાખવાનાં. અને જૂઓ કાઠી, સવાર સાંજ બે વખત મારે અર્ધો અર્ધો શેર દૂધ જોઈશે.’ મને તો આટલી બધી સગવડો પૂરી પાડવાનો અણુમમે પહેલાં તો આવ્યો. પણ પછી અતીથિ જાણી મેં હા બાણી. પછી તો દરરોજ કાંઈ ને કાંઈ અવનવી સગવડોનો વધારો થાય અને આમ અમને તો બાઈ! તારા મિત્ર ત્રાહિ ત્રાહિ કરી નાખ્યાં છે.’

‘એ તો તારી બાજ સહન કરી શકે, મનુ! મેં તો એને કહીજ દીધું હતું કે શરદને ચોકખી સંભળાવી દે કે તું કોઈ હોટલ બોટલમાં આશરો લઈ લે અથવા તારી મરજી ફાવે ત્યાં જ કે તારા ઘર તરફ ચાલતી પકડ,’ પ્રમોદરાયે પોતાના દિલનો ઉભરો કાઢ્યો અને વાત ફેરવવાને બહાને બકુલા તરફ ફરીને ઉમેર્યું, ‘આજે બટાટાનું શાક મહારાજે કેવું વિચિત્ર કર્યું છે! ગોળ આમલી છાંટવી જ બલી ગયો છે.’

મનુએ જોયું કે બા બાપા આગળ પોતાની દાળ ગળે તેમ નથી એટલે એણે પોતાનું વાફ્યાતુર્ય વિનુ પાસે ચલાવવાના હેતુથી કહ્યું, ‘હા વિનુ, હું શું

કહેતો હતો ? શરદની ઐતિહાસિક શોધ તો અદ્ભુત છે. તું હમણાં જે ઇતિહાસ શીખે છે તે ઇતિહાસમાં તો ક્રાંતિ આવશે અને તારે નવો જ ઇતિહાસ શીખવાનો આવશે.’

‘મારે તો મોટાભાઈ ! ઇતિહાસ ભૂગોળ સાથે ખારમો ચંદ્રમા છે. આપણને એ સાલો ગોખવી જરાય ફાયદો નથી. ભૂતકાળની વાતો માટે તે શીદને આટલી બધી લમણાઝીક માસ્તરો કરતા હશે ! ફક્તાણાએ આમ કર્યું, ફક્તાણાનો વિગ્રહ થયો કે વિજય થયો તેમાં આપણો શું શુક્રવાર વળ્યો ? આપણે બંદા તો વર્તમાનમાં માનવાવાળા. હમણાં-જે બને તેજ ખરું, બાકી બધું ઠીકાઠીક, વિનુએ પોતાની હૈયાવરાળ ઠાલવવા માંડી. વાતનો છેડો ક્યાં થે સુધી લંબાત પરંતુ એટલામાં જ નોકરે આવીને મનુના હાથમાં તાર મૂક્યો. તારના પીળા પરખીડિયાનાં દર્શનથી જ બધાનાં હૃદય ફડફડી ઉઠ્યાં. અને બકુલા બોલી ઊઠી, ‘શેનો તાર છે, મનુ ?’

મનુએ તાર ફાડી અંદરનું લખાણ વાંચીને કહ્યું : ‘એ તો શરદનો તાર છે. એનું લખાણ જલદી રજીસ્ટર્ડ બુકપોષ્ટથી મોકલવા લખે છે.’

‘લખાણુ મંગાવે છે તેમાં એ ગાંધીભગતને તાર કરવાની શી જરૂર પડી ! એક પોસ્ટ કાર્ડ લખ્યો હોત તો પણ ચાલત,’ પ્રમોદરાય ટાણો મારવાનો મોકો સહેજમાં જવા દે એવા ગ્રહસ્થ ન હતા તેથી ટીકા કરી.

ઝટપટ હાથ મેં ઘોઘને મનુ ઊઠ્યો અને પોતાના ચોરડામાં ગયો અને ટેબલનું ખાનું ખેંચ્યું તો અંદરથી કાગળનો થોકડો ગુમ ! બૂલથી કદાચ બીજે મૂક્યું હશે એમ ધારી આખો ચોરડો મનુએ ઉથલાવી જોયો. પથારીની નીચે નજર કરી, કચરાની ટોપલી ફેંદી જોઈ, કપડાંનો કપાટ ખોલી કપડાં ખોળી જોયાં પણ ક્યાંયે લખાણુના કાગળોનો પત્તો ન લાગ્યો એટલે એ હાંફલો ફાંફલો રસોડામાં દોડી ગયો અને બોલ્યો : ‘બહેન, તેં મારા ટેબલ-માંથી કાગળોનો થોકડો કાઢ્યો છે કે કેમ ?’

‘તે મારે તમારું ટેબલ શા માટે ખોલવું પડે ! એવો જૂઠો આરોપ શા માટે મૂકો છે ?’ બહેન બોલી ઊઠી.

‘ત્યારે તો નક્કી એ વઠેલ વિનુનું જ પરાક્રમ ! ક્યાં ગયો એ બદમાશ ?’ મનુએ વિનુને શોધવા નજર કરી પણ વિનુ ત્યાં ન દેખાયો કારણ કે મનુએ

તાર વાંચતાં જ વિનુના પેટમાં તેલ રેડાયું હતું કે એણે કાચું ખાક્યું છે તેથી એ પણ ઝટપટ હાથ ધોઈને પોતાના ઓરડામાં પહોંચી ગયો હતો અને ત્યાંથી કાગળોનો થોકડો લઈને મનુ એના ઓરડામાંથી બહાર નીકળે તેની રાહ બેતો ઉભો હતો. મનુ જોયો બહાર ગયો કે તરત જ કાગળોનો થોકડો એણે મનુના ટેબલના ખાનામાં સરકાવી દીધો અને પાછો પોતાના ઓરડામાં પેસી ગયો.

બકુલાએ બેયું કે મનુના મગજની પારાશીશી ઘણી ઉંચે ચડી ગઈ છે. વિનુ ધણેડાઈ જશે તેથી તેણે વિનુને ખૂબ પાડીને રસોડામાં બોલાવ્યો.

વિનુને બેતાંજ મનુએ ત્રાડ પાડી, ‘વિનુ, મારા કાગળો ક્યાં ગયા?’

‘કેવા કાગળો?’ વિનુએ ઠંડે કલેજે પૂછ્યું.

‘કેવા તે વળી ધુધરાવાળા,’ મનુએ ચીડાઈને કહ્યું.

‘તે મને શું ખબર. બજારમાં જઈને પૂછો.’

વિનુએ હવે તો મમ્મત જ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. જેમ જેમ વિનુના કલેજની ટાઢક મનુએ ઝેઠ તેમ તેમ તેના મગજની ગરમી વધતી ગઈ, તે બોલ્યો, ‘મરકરી શાનો કરે છે? મારા ટેબલમાં

લખેલા કાગળોનો થોકડો હતો તે.’

‘તેની મને શું ખબર! કદાચ ઉંદરો ઉખાણી કરી ગયા હશે.’ વિનુએ કહ્યું.

‘શું ખોલ્યો? ઉંદરો ઉખાણી કરી ગયા? એક એ કાગળ નહિં અને સો ખસો કાગળની! ત્યારે તો નક્કી તારું જ કાંઈ કારસ્થાન હશે. જો બા, વિનુને તું કહે નહિં તો પછી હું એની ખબર લઈ નાખીશ.’

વિનુને જરાય મચક આપતો ન જોઈને મનુએ માતાનો આશ્રય ખોલ્યો. બકુલાને લાગ્યું કે વિનુ આમ એના મોટાભાઈને ઉડાવે તે ઠીક નહિં તેથી તેણે વિનુને કહ્યું, ‘વિનુ, તેં કાગળો લીધા હોય તો આપી દેને’

‘પણ બા! મને બિલકુલ ખબર નથી,’ વિનુએ કહ્યું અને પછી મોટાભાઈ તરફ ફરીને ઉમેર્યું, ‘પણ મોટાભાઈ! તમેજ કહેતા હતા ને તમારા મિત્રના લખાણ માટે પ્રકાશકો પડાપડી કરે છે તો પછી તેમાંના એકાદ ચોરાવી લીધું હોય તો?’ પ્રમોદરાયને વિનુની ખુદ્દિ માટે માન ઉપજ્યું. અને તેઓ હસી પડીને ખોલ્યા, ‘મનુ, વિનુની આ વાત ઉડાવવા જેવી નથી. આવું બને પણ ખરું.’

‘પિતાજી! આપ પણ મારી શીદને મરકરી કરો છો!’ લગભગ રડી દેતાં મનુએ કહ્યું અને પછી ઉમેર્યું, ‘ગરીબ બિચારો શરદ! એની બધી આશાઓ પર પાણી ફરી વળ્યું,’ કહી પોતાનું કપાળ કુટ્યું અને રસોડામાંથી દોડતો જઈ પોતાના ઓરડામાં ભરાઈ ગયો.

મનુ ગયો એટલે વિનુ પોતાની બા તરફ ફરીને બોલ્યો, ‘કેવી અજબ જેવી વાત, બા! મોટાભાઈ એટલું પણ માનતા નથી કે ઉંદર કાગળ ખાઈ જાય છે. ઉંદર કાગળો ખાઈ ગયા એટલું કહેતામાં જ રાતાચોળ થઈ ગયા. નક્કી એમનું કાતરીયું ગેપ થઈ ગયું લાગે છે. એમના ટેબલમાં શું મૂક્યું છે ને શું નહિ તેની મને શું ખબર? એમણે પોતે જ કાંઈ આડા અવળા મૂછી દીધા હશે અને પછી બૂઝી ગયા હશે અને હવે આવા ઘમપછાડા કરે છે.’

બકુલાને પણ વિનુના પટપટારાથી કંટાળો આવ્યો અને તે બોલી, ‘બંધ કર, તારો પટપટારો વિનુ, જંગલી જેવું શું બોલે છે! હું પોતે જઈને મનુના ઓરડામાં તપાસ કરું છું.’ એમ કહી બકુલા ઉઠી અને મનુના ઓરડા તરફ રવાના થઈ. મનુ પોતાના પલંગમાં ઉઘે માથે પડ્યો હતો. તેના

માથા પર હાથ પસારતાં તે બોલી, ‘ઉઠ મનુ! એમ નિરાશ શીદને થાય છે! ચાલ આપણે તપાસ કરીએ. યાદ કર બેઠાએ તે ક્યાં મૂક્યા હતા?’

‘બા! મારા ટેબલના ખાનામાં મૂક્યા હતા.’ મનુએ કહ્યું.

‘ચાલ ત્યારે, તારું ટેબલ તપાસીએ.’ કહી બકુલાએ મનુનું ટેબલ તપાસવા માંડ્યું. ટેબલનાં

ખાનાંએ તપાસતાં તપાસતાં આખરે એના હાથમાં કાગળનું એક ખંડલ આવતાં જ એ બોલી ઉઠી:

‘આ રહ્યું તારૂં કાગળનું ખંડલ ! આજને ?’

ખકુલાના બોલ સાંભળતાં જ લાગ્યો મનુ
છલંગ મારીને ઉઠ્યો અને ખકુલાના હાથમાંથી
કાગળોનું ખંડલ લગભગ ખેંચી લેતાં એ બોલ્યોઃ
‘હા, બા ! એજ’ કહી કાગળોનો થોકડો પોતાની
છાતીએ વળગાડ્યો. ખકુલાએ ઠપકામરી નજર
મનુ તરફ ફેંકી કહ્યું : ‘આટલી તારી યાદદાસ્ત કે
મનુ ! તું પોતે મૂકે અને પછી બૂલી જાય અને
વળી ધરના લોકો પર પીસ્તાલ પાડે !’

‘પણ બા ! મેં ચોક્કસ ખધાં ખાનાં જોયાં
હતાં, તે વખતે ત્યાં ન હતા,’ મનુએ કહ્યું.

‘ત્યારે હમણાં ક્યાંથી આવ્યા ?’ ખકુલાએ
પૂછ્યું.

મનુની આંખો શરમથી ઢળી ગઈ અને એ
ચૂપ થઈ ગયો. વિનુ આ બધો વખત ચોરડાની
બહાર ઉભો રહીને તાલ જોતો હતો તે હવે અંદર
ધસી આવ્યો અને બોલ્યો, ‘જેયું ને બા ! મોટા-
ભાઈ કેવા બૂલકણા છે !’

‘ચાલ ચીખાવલા,’ કરી ખકુલા વિનુનો હાથ
પકડીને બહાર દોડી ગઈ.

નાઝીવાદ

‘હાં, મુકુલ! કાલે તું મને શું કહેતો હતો?’
દરરોજના નિયમ પ્રમાણે બધા ભેગા મળતાં
વિનુએ પૂછ્યું.

‘હું તો નાઝીની વાત કહેતો હતો,’ મુકુલે
કહ્યું.

‘નાઝી નહિં પણ નાત્સી,’ ઇશુએ કહ્યું.

‘ઓ હો! નાત શી એટલે કંઈ નાતના એમ જ
ને?’ વિનુએ નાત્સીનો અર્થ કર્યો.

‘ના, એમ નહિં. નાત શી નહિં પણ નાત્સી
એટલે કે એક જાતની સંસ્થા.’ ઇશુએ કહ્યું. ઇતિ-
હાસનો શોખ હતો અને વર્તમાન પણ દરરોજ

વાંચતો હતો તેથી વિનુના બધા મિત્રોમાં એ ઇતિહાસનો ખાં ગણાતો.

‘ત્યારે તેની વાત તો કર,’ વિનુએ કહ્યું.

‘મારા કાકા વિજયરાય જર્મનીમાં પાંચ વર્ષ રહ્યા હતા. તેમણે મને નાત્સીની વાત કરી છે. નાત્સીનો અર્થ ‘રાષ્ટ્રવાદી સંસ્થા’ એવો થાય છે. બીજા લોકો નાત્સીનો ઉચ્ચાર નાઝી કરે છે અને જર્મન લોકોને નાઝી કહે છે. તેમના વિચારને નાઝીવાદ કહે છે,’ ધનુએ બાબલુકારની છટાથી કહ્યું.

‘પણ એ લોકોનો ધંધો શું છે? એ તો કહે.’ વિનુએ પૂછ્યું.

એ નાત્સી લોકો ચાહુદી લોકોના કટા શત્રુ છે. ચાહુદીઓના પર ત્રાસ વર્તાવે છે અને જર્મનીમાં ચાહુદીને માટે રહેવું પણ બારે પડી ગયું છે તેથી ઘણા ચાહુદીઓ બીજા દેશમાં નાસી ગયા છે. મારા વિજયકાકાએ પણ એમના મિત્ર નવલકાન્તને તાર કરીને એક ચાહુદી કુટુંબને આપણા દેશમાં તેડાવી લેવાને લખેલું અને તેમણે એવી રીતે સરકારી પરવાનગી મેળવીને આપણા દેશમાં એક ચાહુદી કુટુંબને આશરો અપાવેલો એમ મારા કાકા કહેતા.

હતા,' ઇશુએ લંબાણ કરતા કહ્યું.

‘યાહુદી લોકો શું ધધો કરે છે?’ વિનુએ પૂછ્યું.

‘આપણે ત્યાંના મારવાડી જેવાજ જર્મનીના યાહુદીઓ છે. મારવાડીની જેમ લોકોને પૈસા વ્યાજે ધીરે અને એકના બમણા ચોમણા કરે, વેપાર કરે અને ખૂબ ખૂબ પૈસા એકઠા કરે.’ ઇશુએ કહ્યું.

‘આપણા ગામનો ગમનાજી મારવાડી પણ એમ જ કરે છે. મારા એટાને દેશનિકાલ કરવો બેઠએ અને એનું બધું લૂંટી લેવું બેઠએ.’ વિનુએ તરત જ ન્યાય તોળી આપ્યો.

‘હા હા. તો તો ખૂબ મઝા પડે.’ બધા યોલી ઉઠ્યા.

‘ઠીક ત્યારે, આપણે બધા આજથી નાઝી અને આપણું કામ મારવાડીઓને લૂંટવાનું અને તેમને દેશ નિકાલ કરવાનું. ઘોસો તમે બધા છો તૈયાર,’ વિનુએ હાકલ કરી અને વિનુની સરદારી નીચે બધાએ મારવાડીઓની યો બૂલવવાનું કબૂલ કર્યું. એટલામાં વિનુને અચાનક કાંઈક યાદ આવતાં એણે ઇશુ તરફ ફરીને પૂછ્યું, ‘પણ ઇશુ! એ નાઝી લોકોના સરદારને એ લોકો શું કહે છે?’

ઇશુએ જણાવ્યું, ‘હર હીટલર.’

વિનુનું વ્યાકરણનું જ્ઞાન તો સાધારણ જ હતું પણ એક વખત નર અને નારી જાતિનાં ૩૫ વ્યાકરણ શિક્ષકે છડીની ધારે બધા પાસે તૈયાર કરાવ્યાં હતાં અને તેથી અંગ્રેજી ભાષામાં ‘Her’ હર નારી જાતિ માટે વપરાય છે અને ‘His’ હીઝ અને ‘Him’ હીમ નર જાતિ માટે વપરાય છે એવું વિનુને આખા દયાદ રહી ગયું હતું તેથી એણે તિરસ્કાર પૂર્વક કહ્યું : ‘એ નાઝી લોકોનો સરદાર તો ખાયલો લાગે છે ખાયલો !’

‘એમ શા ઉપરથી કહે છે ?’ ઇશુએ પૂછ્યું.

‘ખાયલો છે તેથી જ તો નારી જાતિનો ‘હર’ પ્રત્યય પોતાની આગળ લગાડે છે. આપણે ખંદા નાઝી ખરા, એ વાત કબૂલ પણ આપણે કાંઈ ખાયલા થોડા છીએ કે આપણે ‘હર’ લગાડીએ !’ આપણે તો ‘હીઝ’ આપણા નામની આગળ લગાડીશું. ‘હીઝ’ તો પુરૂષ વાચક પ્રત્યય છે,’ વિનુએ છાતી કાઢતાં કહ્યું અને પછી બધાએ સર્વાનુમતે પોતાના સરદારને ‘હીઝ વિનુ’ ની પદવી અર્પણ કરી અને મુકુદે તેની જય બોલાવતા કહ્યું : ‘બોલો આપણા સરદાર હીઝ વિનુની જય !’ બધાએ એકઠે અવાજે વિનુની જય પુકારી.

‘હાં ત્યારે, હવે આપણે મુદ્દાની વાત પર આવીએ. આપણે ત્યાંના ગમનાજી મારવાડીને આપણે ચોક્કસ લૂંટવો, એને ચીઢવવો, સતાવવો અને એટલો બધો કંટાળો આપવો કે એ આપણું ગામ છોડીને બાગી જાય અને પછી એની દુકાનમાંથી ચાલુ, કાજુ, દ્રાક્ષ, બદામ અને પીપરમીંટની લૂંટ કરવી. છે કબૂલ,’ વિનુએ પોતાની યોજના દર્શાવી અને બધાએ તેની યોજના વધાવી લીધી. ગમનાજી મારવાડી પ્રત્યે બધાનો—ખાસ કરીને ખાલજગતનો પૂર્વગ્રહ બંધાઈ ગયો હતો તેનાં કારણ અનેક હતાં. એક તો એ મારવાડીનું બેડાજી મોટી ફાંદવાળું શરીર, બીજું પૈસાના પ્રમાણમાં હંમેશાં થોડું ઘણું એણે આપવાની તેની હંમેશની વૃત્તિ અને ત્રીજું કારણ બાળકો પ્રત્યેનો એ વાંઝીયા મારવાડીનો તિરસ્કાર. આ બધા કારણોથી તે બાળકોને અપ્રિય થઈ પડ્યો હતો.

ગમનાજીએ ગામમાં દુકાન માંડી તે પહેલાં ચીમન ચકલીની દુકાન ચાલતી હતી. ચીમન ચકલી—ચકલી ઉપનામ બાળકોએ એને આપ્યું હતું કારણ કે ચકલીની જેમ એ હંમેશાં નાકમાંથી જ બાલતો—એ મીઠા સ્વભાવનો વાણિયો હતો અને

બાળકો પ્રત્યે એ હંમેશાં માયા ખતાવતો. દશા-વીશીના ચક્કરમાં એ આવી ગયો અને તેથી એણે દુકાન બંધ કરી દીધી અને બહાર ગામ ચાલ્યો ગયો. ત્યારથી બાળકોને મને કે કમને ગમનાજની દુકાને પાછા પૈસાની ખાવાની ચીજો લેવા મયા સિવાય છૂટકો ન હતો. પહેલાંની જેમ તેમને મળતી છૂટછાટ બંધ થવાથી બાળકોનો તેના પ્રત્યે તિરસ્કાર જન્મ્યો હતો.

‘અરે! ગમનાજ કેવો કંજુસ છે! આપણા બધાના પૈસા એાહિયાં કરી કરીને દરરોજ ફાંદ વધારતો જાય છે! એની ફાંદ પણ કેવી મોટા બલુન જેવી છે! એ ફાંદમાં એકાદ ઘપ્પો મારીએ તો કેવી મઝા પડે!’ વિનુએ સૂચવ્યું. અને એ વિચારે બધા ખડખડાટ હસી પડ્યા. બધાએ એક સામટા જઈને ગમનાજને ચીઢવવાનો વિચાર કર્યો અને વિનુની સરદારી નીચે ચઢાઈ પણ કરી.

સાંજનો વખત હતો. અંધારૂ થવા આવ્યું હતું પણ પૈસા એ પૈસાનું નાહક ગ્યાસતેલ બળી જાય તેટલા માટે અંધારામાં ગલ્લામાંથી પૈસા કાઢી ગમનાજ ગણતો હતો ત્યાં વિનુનું ટોણું આવી ઉભું અને બધાએ એક સાથે ખુમ પાડી, ‘ગમનાજ

‘મારવાડી મજબીયુસ! એની ફાંદમાં મારો એક
મોટી ધૂસ!’ ગમનાજીને આવો કવખતનો ચેલકા-
ઓનો ત્રાસ અસહ્ય લાગ્યો અને તે હાથમાં દડો
મરવાડી ઢીલા ધોતિયાને ફાંદપર તંગ કરતો દોડ્યો.

એટલે ટોળીના બે ભાગ પડી ગયા. ગમનાજી એક
ભાગની પાછળ પડ્યો એટલે બીજા ભાગે
ગમનાજીની ગેરહાજરીનો લાભ લઈ લીધો અને
જેના હાથમાં જે કાંઈ આવ્યું તે ચપોચપ ખીસ્સા
ઓમાં ભરી દીધું અને પછી તેમાંના એકે જૂમ
પાડી ‘ગમનાજી પકડાયો ટીલી લીલી લોલ!’
આ પ્રમાણે સંકેત સાંભળતાં જ ગમનાજી જે

છોકરાઓ તરફ દોડ્યો હતો તે સંતાઈ ગયા અને અંધારામાં ફાંફાં મારવાં ફેગટ છે એમ સમજી ગમનાજી પોતાની દુકાને પાછો ફર્યો ત્યારે એણે જોયું કે એની દુકાનમાં ભારે અવ્યવસ્થા થઈ ગઈ છે. કપાળ કુટી, પરસેવો લુછતો અને છોકરાઓને સ્વસ્તિ વાચન સંભળાવતો એ ઉઠ્યો અને દુકાનને ખંધ કરી પાછલા ભાગમાં ચાલ્યો ગયો. ખાળકોએ પણ ભેગા મળી ભાગ પાડી ઉઝણી ઉડાવી.

બીજે દિવસે વિનુએ ગમનાજીને ગામ બહાર કાઢી ચૂકવા માટે શું કરવું તે માટે ખૂબ ભેજુ કસી જોયું અને પોતાના મિત્રોને પણ પૂછી જોયું કે આપણે બધાએ શું કરવું કે જેથી ગમનાજીની દુકાનમાંની બધી ખાવાની ચીજો આપણા હાથમાં આવે! એણે ઇશુને પૂછ્યું ‘અરે ઇશુ! પેલા હર હીટલરે ચાહુદીઓને કેવી રીતે હાંકી કાઢ્યા તે વાત તો કહે.’

‘બધા નાત્સીઓ ભેગા થયા અને તેમણે જર્મનીમાં કાયદો કર્યો અને પછી ચાહુદીઓનાં ઘરખાર લૂટી લઈને તેમને દેશનિકાલ કર્યા.’ ઇશુએ કહ્યું.

‘હા, હીઝ વિનુ! તું પણ દોસ્ત કોઈ એવીજ

તરફીળ શોધી કાઢ,' મુકુલે કહ્યું. વિનુએ માથું ખંજવાળવા માંડ્યું.

‘હાં પણ ઇશુ! એ લોકો, નાઝી લોકો શું કરે છે તે તો કહે?’ વિનુએ પૂછ્યું.

‘આપણા ઉમરા પર બા જેવો સાથિયો પૂરે છે તેવો સાથિયો બધા નાઝીઓ પોતાની બાંય પર ચીતરે છે અને પછી આપણે જેમ ‘જય જય’ કરીએ છીએ તેમ એકબીજાને સલામ કરવાને હાથ ઉંચા કરે છે,’ ઇશુ બોલ્યો.

‘ત્યારે દોસ્તો! આપણે બધા આજથી નાઝીની જેમ કરીએ. આપણી બાંય પર પણ કંકુના સાથિયા કાઢીએ અને પછી ગમનાજી એ સાથિયા બેશે કે એના પેટમાં તેલ રેડાશે કે નાઝી આવ્યા એટલે તરત મારો બેટો તાળે થઈ જશે.’ વિનુએ ચપટી વગાડતાં કહ્યું.

‘દોસ્ત વિનુ, સાથિયા બાથિયા આપણે બાંય પર ચિતરવા નથી કારણ કે કંકુના ડાઘા બા ખમીશની બાંય પર જૂએ તો ધબેડી જ નાખે.’ નટવરે કહ્યું.

‘હા એ વાત પણ ખરી. ત્યારે હવે શું થાય?’ કાંઈક રસ્તો કાઢવા માટે વિનુએ ઇશુ

તરફ બેયું.

અને ઇશુએ એનો રસ્તો કાઢ્યો પણ ખરો. એણે કહ્યું : ‘નાત્સી લોકો પોતાનો એક વાવટો રાખે છે. એ વાવટો ઘોળા રંગનો હોય છે અને તેના પર સ્વસ્તિક ચિત્રેલો હોય છે. આપણે એવો વાવટો બનાવીએ તો પછી ખાંચો બગડે નહિ.’

‘વાહ દોસ્ત! કમાલ કરો તેં તો,’ વિનુએ ઇશુની પીઠ થાપડતાં કહ્યું અને પછી ખીજે જ દિવસે બધા ભેગા થયા ત્યારે વિનુએ પોતાના ખીસ્સામાંથી ફાટેલા ઘોતિયાનો એક કટકો કાઢ્યો અને પછી તેના પર ઇશુએ સ્વસ્તિક ચિત્રેલો. મુકુલ એકાદ કામડાની ચીપ લઈ આવ્યો અને આ રીતે વિનુના નાઝીવાદનો ધ્વજ તૈયાર થયો.

અને એક કાર્ડ બોર્ડ પર વાંકા ચૂકા અક્ષરે વિનુએ ચિતર્યું :

‘હીઝ વિનુ. મારવાડીઓનો કાળ.’

અને તેને ખીત્રી મારી એક લાકડી પર ચોઢી દીધું. દરરોજ સંધ્યા ટાણે વિનુની સરદારી નીચે એની ટોળી વાવટા અને પુઠાંઓ લઈને ગમનાળની દુકાનથી થોડે દૂર ઉભા રહે અને વાવટો હલાવે, પુઠાંઓ ઉંચાંનીચાં કરે, ‘હીઝ

વિનુ' ની જય બોલાવે અને કેટલાક છોકરાઓ
'ગમનાજી મારવાડીનો નાશ થાવ' નાં સુત્રો પોકરાવે.

શરૂશરૂમાં ગમનાજી ખૂબ ચીઢાવા લાગ્યા.
પણ પછી તો રોજનું આમ થવા લાગ્યું તેથી તેણે
આંખ આડા કાન કરવા માંડ્યા. છોકરાઓને ગમના-
જીની નિષ્ક્રિયતાએ ઢીલા પાડી દીધા કારણ કે
હંમેશાં પ્રતિસ્પર્ધી વિના લડાઈ થાય પણ કેવી રીતે !

ધણુએ આ વાતનો તોડ કાઢ્યો. એણે સૂચન
કર્યું કે 'આપણે ગમનાજી પર એક નોટીસ કાઢીએ
અને તેમાં જણાવીએ કે આઠ દહાડામાં તું ગામમાંથી
ચાલ્યો જ નહિં તો નાત્સી લોકો તારો નાશ કરશે.'

'હા, ચાર, બરાબર છે તારી વાત,' મુકુલ
બોલ્યો અને પછી નીચે પ્રમાણેની નોટીસ સર્વાનુ-
મતે લખાઈને તૈયાર થઈ.

'ગમનાજી મારવાડી !

નાઝી લોકોનો તું કદે શત્રુ છે.

આઠ દહાડાની મુદતમાં

તારે ગામ છોડી બાગી જવું

નહિંતર અમે તારો નાશ કરીશું.

લી.

હીઝ વિનુ'

આ પ્રમાણેની નોટીસ લખાઈ પણ મઠ અને તેની પાછળ એક સ્વસ્તિક ચિતર્યો. પછી તેની નીચે એક ખોપરી ચિતરી અને ખોપરીની બે બાજુ બે હાડકાં ચિતરીને નોટીસને બચાંકરતાનું રૂપ આપ્યું. એક છોકરા સાથે તે ગમનાજીને મોકલાવી. ગમનાજીને તો હવે ગંભત પડતી હતી તેથી એણે છોકરાના હાથમાંથી નોટીસ લીધી અને ખૂબ ગભરાતો હોય તેવો ઢાંગ કર્યો. દૂર ઉભેલા વિનુ અને તેના સાથીદારોએ ગમનાજીના ધૂજતા હાથ અને કરચલી પડેલુ કપાળ જોતાં તેમનાં હૃદય આનંદથી પ્રકુલિત થઈ ગયાં.

આઠ દિવસ જોત જોતામાં પસાર થઈ ગયા છતાં ગમનાજીનો વેપાર ધમધોકાર ચાલતો હતો અને તે ગામ છોડીને ગયો ન હતો, તેથી વિનુએ ફરીથી પોતાની ટોળીને બોલાવી અને સલાહ પૂછતાં કહ્યું, ‘આ મારવાડી તો ટળતો નથી. હવે એને કાઢવાનો છે કોઈ ઉપાય ?’

‘નાત્સી લોકો કરે છે તેમ એને પકડીને લૂંટી લેવો અને પછી મુશ્કેટાટ બાંધી ગામ બહાર ચૂકી આવવો,’ ઇશુએ કહ્યું.

‘એ તારી વાત ખરી છે. પણ એવડા મોટા

માણસને ખાંધવો શી રીતે?’ રમણે પૂછ્યું.

‘જૂઓ, આપણે એમ કરીએ. આપણામાંના એ ચાર જણાએ છાનામાના એના ઘરમાં સંતાઈ રહેવું અને પછી રાત પડે અને એ ઘોરવા માંડે ત્યારે એને ખાંધી દેવો. પછી ટીલી લીલી લોલ ઓલાવીને બધાને એકઠા કરવા અને એને ગામને પાદર મૂકી આવવો. ઘાલો બનશે?’ વિનુની સાહસ વૃત્તિએ ઊપાય સૂચવ્યા.

‘હા, હા, કેમ નહિ. મઝા પડશે,’ બધાએ એકી અવાજે કહ્યું. અને પછી એક અંધારી રાત્રે ગામમાં રામલીલા આવી હતી તે જોવા જવાનું બહાનું કાઢીને બધાએ પોત પોતાને ઘેરથી રજા લીધી અને ગમનાજી આડો અવજો થાય કે તરતજ વિનુ, ધંશ, મુકુલ અને રમણે એના ઘરમાં પેત્રી જવું અને ઉપરના કાતરિયામાં સંતાઈ જવું એવો પેંતરો રચ્યો.

અંધારૂ થવા આવ્યું અને દરરોજની ટેવ પ્રમાણે ગમનાજી અંધારે અંધારે ગલ્લામાંથી સિલ્લક કાઢીને ગણવા લાગ્યો. પછી એક કાથળીમાં સિલ્લક ભરી દીધી એટલામાં એને પેશાબ કરવા જવાની જરૂર પડી એટલે દુકાનથી થોડે

દૂર પેશાબ કરવા બેઠા. વિનુ આવી જ કાઠ તકની રાહ બેતો હતો એટલે તરતજ તેણે ધીમી સીસોટી મારી બધાને ધશારો કર્યો, એટલે વારાફરતી બીલી પગલે મમનાજીની દુકાનમાં દાખલ થઈ ગયા અને સંકેત પ્રમાણે કાતરિયામાં ભરાઈ બેઠા.

કાતરિયામાં અંધારૂં ઘોર હતું, તેથી ફફેળતા ફફેળતા એકબીજાની હુંફે બધા બેઠા એટલે વિનુની જીભ ઉપડી. તેણે ધીમે રહીને પૂછ્યું: 'હાં ઇશુ! તારા પેલા નાઝી લોક પછી શું કરે તે તો કહે ?'

‘નાઝી લોકોના સૈનિકો પછી તો ચાહુદીને પકડીને કેદ કરે અને તેની માલમલકત લૂટી લે. પછી ચાહુદીને જેલમાં પૂરીને તેના પર જીલમ ગુજારે,’ ઇશુએ કહ્યું.

‘આપણી પાસે જેલ ક્યાં છે?’ રમણે પૂછ્યું.

‘કુમ બૂલી ગયા કે શું? પેલું ખંડેર છે કે નહિં, તે જ આપણી જેલ. એક વખત એને પકડ્યો કે પછી ઢાંગાટોળી કરીને ખંડેરમાં પૂરી દેવો અને પછી એને સતાવવો. એવો તો સતાવવો કે જંદગીની ખો બૂલી જાય,’ વિનુએ પોતાના હાથ મસળતાં મસળતાં કહ્યું. આમ એ લોકોની વાતો

ચાલતી હતી એટલામાં નીચે કાંકઠ અવાજ થયો. એટલે બધાએ કાન માંડ્યા. વિનુ કાતરિયાના દાદરને પગથીએ સુધ જઈને શું થાય છે તે બેવા લાગ્યો. એની નજર સામેના ચોરડા પર પડી. ચોરડામાં એક માણસ બેઠેરી પકડીને ઊભો હતો અને તિબેરી ખોલવાની મહેનત કરતો હતો. એણે આખરે તિબેરી ખોલી અને તેમાંથી નોટોના થોકડા પોતાના ખીસ્સામાં ભરવા લાગ્યો. વિનુએ ધશરો કરી ધણુનો હાથ દાખ્યો અને કહ્યું : ‘દોસ્ત ! આ મારવાડી તો બધા પૈસા લઈને દેશમાં નાસી જવાની તૈયારી કરતો લાગે છે. ચાલો આપણે એને પકડી લઈએ.’

અને તરતજ બીંદી પગલે જરાય અવાજ ન થાય તેમ બધા ચોરડાના બારણા પાસે આવ્યા અને ચોરડામાંનો માણસ સાવધ થાય તે પહેલાં ચોરડાનાં બારણાં બંધ કરી દઈને સાંકળ લગાવી દીધી અને વિનુ બોલ્યો, ‘દોસ્તો ! આપણી ફત્તેહ થઈ છે. હવે મારો બેટો સુપડાયો છે. આપણને બારણાં ખોલવા એ કાલાવાલા કરશે.’

પણ ચોરડામાં બિલકુલ શાંતિ હતી. થોડીવાર પછી બારણાને હચમચાવતો પેલો માણસ દાંત

કચકચવતો સંભળાયો એટલે વિનુ બોલ્યો, ‘મારવાડી મુંઝાયો લાગે છે. હવે જ એને ખબર પડશે કે હીઝ વિનુ અને એના નાઝી લોકો કેવા બળવાન છે!’

થોડીવાર પાછી શાંતિ હતી. બાળકોના સાહસપ્રિય સ્વભાવને આવી સ્મશાન શાંતિ અકળાવવા લાગી એટલે તેમણે વિચાર કર્યો કે ‘હવે તો મારવાડીને પૂરી દીધો છે. એટલે એની તો ફિકર ચિંતા નથી. ચાલો, આપણે બધા દુકાનમાં જઈને ખાટી મીઠી, ચોકલેટ, દ્રાક્ષ, કાજુ, બદામ, પીપર-મીંટ પર હાથ મારીએ.’

અને એવો નિશ્ચય કરીને ધીમે પગલે બધા મકાનના આગલા ભાગમાં જ્યાં દુકાન હતી ત્યાં આવ્યા. એટલામાં દુકાનના એક ખૂણામાંથી કોઈક કણસતું હોય તેવો અવાજ આવ્યો.

મુકુન્દ ડરપોક સ્વભાવનો હતો તેથી બોલ્યો, ‘અહિયાં તો કોઈક છે!’

‘તે તેમાં તું શીદને ગમરાય છે, પોચકીદાશ,’ કહી વિનુએ એના ખરડાપર ધપ્પો લમાવ્યો અને બધા પેલા અવાજ તરફ ગયા.

‘વાહ રે મારવાડી! તું તો બહુ જખરો લાગે

છે ! જૂઓ દોસ્તો ! મારવાડીએ આપણા કોઈ નાઝીને જ કેદ પકડી પૂરી રાખ્યા છે. ચાલો આપણે એને પહેલાં છોડાવીએ અને પછી ગમનાછની ખરાખરની ખખર લઈએ. લુચ્ચો બદમાશ, કહેતાં કહેતાં વિનુએ દાંત કચકચાવ્યા અને પોતાના ખીસ્સામાંથી ચપ્પુ કાઢીને આગળ વધ્યો.

પેલા માણસના મ્હોમાં ડુચો મારેલો હતો અને તેના હાથ પગ બાંધેલા હતા. વિનુએ ઝટપટ તેના હાથ પગનાં બંધન ચપ્પુ વડે કાપી નાખ્યાં અને ઇશુએ પેલાના મ્હોંમાંના ડુચો ખેંચી કાઢ્યો. થોડીવાર ખરાખરના બે ચાર વખત જોરથી શ્વાસ લઈને પેલો માણસ સાવધ થયો અને બોલ્યો, ‘પેલો ચોર ક્યાં ગયો ? હાય હાય રે મને લૂંટી ગયો !’

વિનુ પળવારમાં શું બની ગયું હતું તેનો તાલ પામી ગયો અને તેથી તરત જ સાવધ થઈને બોલ્યો, ‘શેઠજી ! ગભરાવ છો શા માટે ? અમે તેને તમારા તિજોરીવાળા ચોરડામાં ખરાખરનો પૂરી દીધો છે. ચાલો, તમને બતાવું.’

વિનુના આવા શબ્દો સાંભળી મારવાડી ગાંડો સરખો બની ગયો. એ વિનુને ભેટી પડ્યો અને કહ્યું, ‘બાઈ ! તેં મને આજે જીવતો બચાવ્યો.

બહું થએ તારૂં અને તારા મિત્રાનું.’

ઘશુ બધામાં ખૂબ વ્યવહાર કુશળ હતો તેથી એણે ગમનાજી તરફ ફરીને કહ્યું, ‘શેઠ! એમ શું કરો છો! અમે કાંઈ વધુ ક્યું નથી પણ હવે તમારા મહેમાનને જેલ મહેલમાં તો પધરાવો.’

ઘશુની આવી ટકેાર સાંભળી બધા હસી પડ્યા અને ગમનાજી તરત જ ઉઘાડા શરીરે જ માથે પાધડીનું ખોખું ખોસતો અને કાછડી ધાલતો પોલિસ ચોક્કી તરફ ગયો અને થોડીવારમાં ફેજદાર અને બે સિપાઈઓને તેડીને પાછો આવ્યો. તે પછી બધા તિબેરીવાળા ચોરડા તરફ ગયા. ફેજદારની નજર ત્યાં બારણા આગળ પહેરેગીરની માફક પહેરો ભરતા છોકરાઓ ઉપર પડતાં જ એના મુળગત સ્વભાવ પ્રમાણે એ તડુકી ઉઠ્યો અને બોલ્યો, ‘એઈ ચેલકાઓ! ત્યાં બધા ભેગામળી શું કરો છો?’

પણ વિનુ અને તેના સાથીઓ શાંત રહ્યા. એટલે ગમનાજી તરત જ બોલી ઉઠ્યો : ‘ફેજદાર સાહેબ, એ છોકરાઓએ જ મને આજે જીવતદાન આપ્યું છે એમ કહું તો જરાય ખોટું નથી.’

એને આગળ બોલતો તોડી પાડતાં અને

જશનો ટોપલો નાના છોકરાઓ પર ચોઢાડાતો
જેઠને ફોજદાર ચીઢાયો અને બોલ્યો : 'કુવી રીતે?'

‘જૂઓ સાહેબ, આ છોકરાઓએ મારા
મકાનમાં કાંઈ અવાજ થતો સાંભળ્યો હતો તેથી
આ છોકરાઓ હિંમત કરીને ઘરમાં પેઠા અને
ચારને તિબેરી પાસે ઉભેલો બેતાં તેને સૌથી
પ્રથમ ત્યાં પૂરી દીધો અને પછી મારી પાસે
આવીને મારા બંધન કાપી નાખી, મારા મ્હોમાંથી
ડુથો કાઢી નાખી મને છોડાવ્યો. કહો બલા ! હવે
આ છોકરાઓએ મને જીવતદાન આપ્યું એ વાત
ખરી કે નહિં ?’ ગમનાજીએ છોકરાઓ તરફ ઉપકાર
માનતી દષ્ટિ ફેંકતાં કહ્યું અને ફોજદારને પણ તે
વાત કમ્બલવી પડી. વિનુ અને તેની ટોળી ફેટલીએ
ચાર પોલિસખાતાની પણ છેડતી કરવા ચૂકતી
નહિં તેથી પોલિસખાતાના માણસો વિનુ અને તેની
ટોળી પ્રત્યે તિરસ્કારની નજરે બેતા હતા એ
ટોળકીનું આવું સુંદર કામ જેઠને ફોજદારને
એમના પ્રત્યે માન જન્મ્યું અને તે બોલ્યો :
‘શાબાશ મારા બાળકો !’ અને પછી પોતાના
સિપાઈઓને બારણા પાસે ગોઠવીને ધીમે રહીને
બારણું ખોલ્યું. અંદર પૂરાએલો ચાર બારણું

ખૂલે તેની રાહ જોતો જ ઉભો હતો. એમ થતાં જ બહાર ઉભેલા પોલિસોને ધક્કો મારી તેમને પાડી નાખી એ આગળ દોડ્યો. પણ વિનુ તેને સ્ટેજમાં જવા દે તેમ ક્યાં હતો ! એણે પોતાના હાથમાંનો દંડો જરા ત્રાંસો ચોરના રસ્તામાં સરકાવી દીધો અને તેની અડફ્ટમાં આવતાં જ ચોર સાષ્ટાંગ દંડવત પ્રણામ કરતો પડ્યો કે તરત જ તેની પીઠ પર વિનુ, ધણુ, મુકુલ અને રમણ ચારે ઘોડો પલંગી બેસી ગયા. આંખ ઉઘાડીએ એટલી પળવારમાં આ બધું બની ગયું.

આમ અગમચેતી વાપરવા માટે ફોજદારના મનમાં વિનુ અને તેની ટોળકી પ્રત્યેનું માન શતધા વધી ગયું. તેમણે બધાની પીઠ થાપડી અને કહ્યું, ‘શાખાશ મારા બહાદુર ચેલકાઓ ! તમે ખરેખર આજે કમાલ કરી છે !’ અને પછી પોતાના હાથમાંની હાથકડી પેલા ચોરના હાથમાં સરકાવી ચાવી મારી દીધી અને પોલિસોએ તેના હાથે દોરડાં ખાંધી દીધાં અને તેને બહાર દોરીને લઈ ગયા.

ચોરની નજર વિનુ અને તેની ટોળી પર પડતાંજ તે દાંત કચકચાવતો બોલ્યો, ‘નખોદી-આઓ ! આજે તમે મારો ઘણુ બગાડી નાખ્યો !’

ખચ્યાઓ ! યાદ રાખજો તમારી એકે એકની ખખર લઈ નાંખીશ.’

‘હમણા તો તારી પોતાની જ ખખર પહેલાં લેવરાવ. અમારી ખખર લેવા આવજો તો ખરો કે તને પણ ખખર પડશે કે ‘વાનર સેના’ને છેડવાનું શું પરિણામ આવે છે !’ વિનુએ નિડરપણે એને જડખાતોડ જવાખ આપી દીધો.

ફોજદાર અને પોલિસો પેલા ચોરને ઘડકો મારતા આગળ દોરીને પોલિસ ચોક્કી તરફ લઈ ગયા પછી ગમનાજી મારવાડીના શરીરમાં હોશકોશ આવ્યા અને તે ઘોલ્યો, ‘ખચ્યાઓ ! તમારાથી લેવાય તેટલું લઈ લો ! તમને મન ગમે તે ઉઠાવો ! આખી દુકાન જોઈએ તો લૂટી લો !’ અને એમ કહેતાં એણે કોઈના હાથમાં ખાટી મીઠીથી ભરેલી ખરણીઓ તો કોઈના હાથમાં ઝાળે ઝાળે કાળુ આલુ વગેરે જે કાંઈ હાથે ચઢ્યું તે આપવા માંડ્યું. અને બધાએ પોતાના પાટલુનના ને ખમીસના ખીસ્સામાં જે કાંઈ હાથે ચઢ્યું તે ભરવા માંડ્યું.

ગમનાજી અનિમેષ નયને બાળકોના તરફ જોઈ રહ્યો અને પછી તેમના તરફ ફરીને ઘોલ્યો : ‘ખચ્યાઓ ! આજ પછી ગમે ત્યારે તમારે મારી

દુકાનેથી તમને ફાવે તે ચીજ લઈ જાઓ. હું તેના એક્ટે પૈસો લઈશ નહિં.’

વિનુ અને તેના સાથીદારોએ ગમનાણના બોલ સાંભળતાં વાર જ ‘ગમનાણ શેઠની જય’ બોલાવી અને બધા ત્યાંથી બહાર નીકળ્યા. બહાર નીકળતાં વાર જ વિનુની વાચા ઉઘડી ગઈ અને તે બોલી ઉઠ્યો, ‘અલ્યા ઇશુ! કોઈ સ્વપ્ન ખમ તો નથીને! જરા મને ચુંટી ખણી બેને.’

અને ઇશુએ તેના જવાબમાં પોતાના હાથમાંની ખરણીને હડપચી અને છાતી વચ્ચે દબાવી વિનુને એવી તો ચુંટી ખણી કે તે તરતજ ચીસ પાડી ઉઠ્યો, ‘ઓ ખાપ રે! તને કહ્યું એમાં આટલી બધી મોટી ચુંટી ખણાય કે!’

અને પછી બધા હસી પડ્યા.

‘અલ્યા વિનુ!’ મુકુન્દે કહ્યું.

‘વિનુ નહિં હીઝ વિનુ,’ ઇશુએ સુધાર્યું.

‘હા, હા, હીઝ વિનુ! આપણે બધા તો મારવાડીને લૂંટવા અને દેશ નિકાલ કરવા ગયા હતા અને તેમાંનું લૂંટવાનું કામ તો પાર પડ્યું પણ આપણે તેને દેશનિકાલ તો કર્યો નહિં તેનું શું?’ રમણે પૂછ્યું.

‘હવે બેસને ચિખાવલા ! આપણે થોડા પેલા
જરમનિયા નાઝી છીએ કે જુલમ ગુજરીએ !
આપણે માંધીજના ભગત રહ્યા એટલે અહિંસા-
વાદી !’ વિનુએ કહ્યું.

અને ધણુએ પૂર્તિ કરી, ‘આપણે આપણા
કામ સાથે કામ. બીજી શી પંચાત ! આજથી
મમનાજની દુકાનની સ્વતંત્રતા મળી તે કાંઈ
ઓછું છે !!’ અને બધા ખડખડાટ હસી પડ્યા.

ગાંધી સપ્તાહ

રૈંટિયા બારસ એટલે ગાંધીજીનો જન્મદિવસ. ગાંધીજીના જન્મ સપ્તાહને રૈંટિયા સપ્તાહ કે ગાંધી સપ્તાહ પણ કહેવાય છે. વિનુની શાળાએ પણ ગાંધી સપ્તાહ ઉજવવનો નિશ્ચય કર્યો હતો. સપ્તાહ દરમિયાન બધે જેમ સાધારણ રીતે થાય છે તેમ ધ્વજવંદન, સમુહકાંતણ, પ્રાર્થના વગેરે તો શાળામાં કરવાનાં હતાં જ પરંતુ શાળાના નવિન આચાર્ય ગાંધીભક્ત હતા અને તેમણે કાંઈક નવિન કાર્યક્રમ કરવાના હેતુથી અને મહાત્માજીની હાકલને માન આપીને આસપાસના ગામોની સુધારણા માટે શાળાના વિદ્યાર્થીઓની એક ટોળી મોકલવા ઠરાવ.

કર્થો હતો. તે પ્રમાણે શાળાના વિદ્યાર્થીઓને પચીસ જણાને એક કાફલો તૈયાર કર્યો હતો.

એ લોકોએ શનિવારે શાળા છૂટ્યા પછી ઘેર જઈ જમી કરી તૈયાર થઈને આવવાનું હતું. સાથે જો બને તો દાળિયા કે ચણા કે પછી જે કાંઈ ઉપહાર મળે તે રાખવા માટે નક્કી થયું હતું. બીજાં સાધનમાં એક શેત્રંજી, એક ઓશિફું, એક પ્યાલો થાળી, વાટકો, લોટો વગેરે લેવાના હતા અને બદલવાને માટે એક જોડ કપડાં રાખવાનાં હતાં.

વિનુ સ્વયંસેવક તરીકે પોતાનું નામ નોંધાવવા ઉભો થયો ત્યારે તેના શિક્ષકે વિરોધ કર્યો પણ વિનુના શાંત ચહેરા પર કોઈ પણ ભાવનો અભાવ જોઈને અને નવિન આચાર્યને એનાં પરાક્રમેના પરિચય ન હોવાથી તેમણે વિનુનું નામ નોંધવા શિક્ષકને કહ્યું. શિક્ષકે તો વિનુના શાંત ચહેરા પરથી જ દરરોજના અનુભવે નક્કી કરી લીધું હતું કે ‘તોફાન પછીની શાંતિ’ ના સૂત્રથી તદ્દન વિરુદ્ધ ‘શાંતિ પછીથી તોફાન’ ના સૂત્રનું અક્ષરસઃ પાલન કરનાર એક માત્ર વીર પુરુષ હોય તો તે વિનુ જ હતો. એટલે કમને તેમણે વિનુનું નામ નોંધ્યું પણ આચાર્ય ના ગયા પછી તેને સૂચના આપતાં કહ્યું, ‘જો વિનુ!

તારી હંમેશની તોફાન કરવાની વૃત્તિ અહિંયાં જ મૂકીને આવવાનું છે નહિં તો પ્રસાદ ખાવા તૈયાર રહેજે.’

વિનુએ પણ જવાબ આપ્યો, ‘હા સાહેબ.’

થોડા વખતથી શાળામાં એક નવિન વિદ્યાર્થી દાખલ થયો હતો. એ ખડુ ચાલાક અને હુશિયાર હતો. શરીરે પણ સશક્ત હતો. શિક્ષકને એના પ્રત્યે ખૂબ પક્ષપાત હતો અને તેથી એમણે તેને વર્મ પ્રમુખ-મોનીટર-ખનાવ્યો હતો.

વિનુને પોતાની સરદારી સામેનો પ્રતિસ્પર્ધી અરવિંદ ગમતો ન હતો અને તેમાં ખાસ કરીને તાકાતમાં પણ અરવિંદ માંજ્યો જય એમ ન હતો. એટલે વિનુને એની થોડીક ખીક લાગતી હતી.

ખાસ કરીને વિનુની સરદારી નીચેના એના જૂના સાથીદારો પૈકી કેટલાક આ નવા વિદ્યાર્થીના સેજથી અંજઘ તેના પક્ષમાં ભળી ગયા હતા ત્યારથી અરવિંદ વિનુને આંખના કણાની માફક ખુંચતો હતો. અરવિંદ પણ હંમેશાં વિનુ તરફ તિરસ્કારની નજરથી જોતો હતો તેથી બંને વચ્ચે ઉંદર ખિલાડીની પ્રીત (?) બંધાઈ હતી. આજની ટોળીના નાયક તરીકે પણ અરવિંદની જ શિક્ષકે નિમણુક કરી ત્યારે વિનુની આંખનો ખૂણો રાતો

થયો પણ કાંઈ નહિં, બેઠ લેવાશે, કરી એણે મન મનાવી દીધું.

સાંજના ચારના સુમારે બધા વિદ્યાર્થીઓ શાળાના યોગાનમાં બેગા થયા. આચાર્ય તેમને સૂચના આપી અને તેમના કાર્યમાં સફળતા ઇચ્છતા આશીર્વાદ આપ્યા. વિદ્યાર્થીઓની ટોળીએ કુચ આરંભી. વિદ્યાર્થીઓનો નાયક અરવિંદ સૌથી આગળ ચાલતો હતો અને વિદ્યાર્થીઓની ચાર ચારની હાર હતી. સૌથી પાછળ શિક્ષક હતા.

રવિવારના દિવસે વિદ્યાર્થીઓને ખાવા માટે દાળ ચોખા અને શાક લીધા હતા. અનાજ કરિયાણુ તેમજ બીજાં કેટલાંક સાહિત્યો સાથે એક ગાડું ટોળીની સાથે જ પાછળ પાછળ ચાલતું હતું. બધા વિદ્યાર્થીઓ પાસે તેમના પોતાના થેલા અને ખિસ્તરા ગાડામાં મૂકાવવામાં આવ્યા હતા જેથી તેઓ સારી રીતે કુચ કરી શકે. દરેક છાત્રાના થેલા અને ખિસ્તરા પર તેના નામની ચીઠી ચોઢેલી હતી. સૌથી આગળ છાત્રી કાઠીને ચાલતા અરવિંદને બેઠને હળવે સાદે વિનુએ પોતાના મિત્ર ઇશુને કહ્યું, ‘બે તો ખરો ઇશુ! પેલો અરવિંદો તો બહુ ઇટલીના સરમુખત્યાર મુસોલીનીનો જ બેટો હોય

તેમ ચાલે છે!’ અને બન્ને હસી પડ્યા.

અરવિંદ પોતાના ખીસ્સામાંથી ચોકલેટ કાઢીને ખાતો હતો અને ચોકલેટ ખાતી વખતે પાછળ ફરીને બધાને બતાવતો હતો. કોઈ જે માગે તો તેને ડિંગો બતાવતો હતો. વિનુને ખાસ કરીને ચીઢવવાને માટે એ વારંવાર કહેતો હતો, ‘એક વિનુ! સીધો સીધો ચાલ. વાત શાનો કર્યા કરે છે?’

શિક્ષકની ધાકનો માર્થો વિનુ આ બધું સહી લેતો હતો. પણ હાં! આ શું? એના મનમાં વિજળી વેગે એક વિચાર આવ્યો અને એનું મોં હાસ્યથી ખીલી ઉઠ્યું. એ જાણે કાંઈ જ ન હોય તેમ શાંત બનીને ચાલવા લાગ્યો. જે ગામ આ ટોળી જવાની હતી તે ૮-૧૦ માઈલ દૂર હતું અને તેથી સાંજ સુધી ત્યાં પહોંચાય તેમ ન હતું.

ચોમાસાના દિવસ હતા અને આકાશમાં ખૂબ વાદળાંઓ હતાં. રસ્તે કાદવ કીચડ પણ હતો તેથી કુચની ઝડપ બહુ ધીમી હતી. સાધારણ અંધાર થવા આવ્યું ત્યારે ગામ ૨-૩ માઈલ દૂર રહ્યું હતું. એવામાં એક ચીસ સંજળાઈ અને બધાએ બેયું તો રસ્તા વચ્ચે ધુંટણ પકડીને વિનુ ઘેસી ગયો હતો અને ચીસો પાડતો હતો, ‘ઓ મા રે! ઓ

મારા બાપ રે! મરી ગયો રે, ખૂબ દુખે છે રે! વગેરે.’

એણે પોતાનો ચહેરો પણ દુઃખના ભારથી એવો કરમાવી નાખ્યો હતો કે શિક્ષકને પણ ખાત્રી થઈ ગઈ કે વિનુને નક્કી કાંઈક થયું છે. એટલે તેઓ વિનુ પાસે ગયા અને તેના માથા પર હાથ પસ-વારતાં પૂછ્યું, ‘શું થયું છે વિનુ?’

‘સાહેબ, ઘુંટણમાં ખૂબ દુઃખે છે. સહન થતું નથી,’ લગભગ રડી દેતા સાહે વિનુએ કહ્યું.

શિક્ષકે ગાડામાંથી પ્રાથમિક સારવાર (First Aid) ના સાધનોમાંથી આયોડીન કાઢી વિનુના ઘુંટણે લગાડ્યું અને કહ્યું કે ‘વિનુ, તું ગાડામાં બેસી જ, કારણ કે તું ચાલશે તો તારો ઘુંટણ સુજી જશે.’ અને બે ત્રણ જણાએ ગાડા પર વિનુને ચઢાવી દીધો.

શિક્ષકે વિનુને કહ્યું: ‘હવે તું શાંતિથી થોડી-વાર બેસી રહેજે. આપણે ગામમાં પહોંચ્યું કે તરત જ તારા ઘુંટણે શેક કરીશું એટલે આરામ થઈ જશે. ગમરાતો નહિ.’

આગળ બાળકોની કુચ ચાલુ હતી. શિક્ષક પણ પોતાની જગ્યાએ ગોઠવાઈ ગયા અને વિનુ ગાડામાં બિસ્તરા પોટલા વચ્ચે એકલો પડ્યો. અને

એજ જોઈતું હતું. અંધારે અંધારે પણ એણે
 અરાંવદનો બગલ થેલો ઓળખી કાઢ્યો અને પછી
 તેમાં ખોળાખોળ કરીને સૌથી પહેલા ચોકલેટના
 પેકેટોનું ખંડલ શોધી કાઢ્યું. એકાદ બે ચાખી
 જોતાં એના મોંમાં સ્વાદ લાગ્યો એટલે એણે
 બાકીની ચોકલેટો ખીસ્સામાં ભરી દીધી. ફરીવાર
 તપાસણીમાં એના હાથમાં એક પડીકું હાથમાં
 આવ્યું. પડીકું દબાવી જોતાં એને ખાટીમીઠીના
 ગોળા જેવું લાગ્યું. એટલે પડીકું ફાડી જોયું અને
 તેમાંથી વાનગી ચાખી જોતાં ખટમધુરો સ્વાદ
 એના મોંમાં રહી ગયો એટલે પોતાના પાટલુનના
 ખીજ ખીસ્સામાં લેમોનેડના ગોળા ભરી દીધા.
 કાંઈ બાકી છે કે કેમ તેની તપાસ કરતાં એક
 ખીસ્કીટનું પેકેટ હાથ ચઢ્યું. ખીસ્કીટનું પેકેટ
 એના કોઈપણ ખીસ્સામાં સમાઈ શકે તેમ ન હતું.
 એટલે એણે પોતેજ તેને ન્યાય આપવાનું નક્કી
 કર્યું અને એને બૂખ પણ લાગી હતી એટલે બધા
 ખીસ્કીટ ધીમે ધીમે એણે પૂરા કરી નાખ્યા અને
 પછી સ્વસ્થ થઈને બેઠો. એવામાં જ ગામના દીવા
 દેખાયા એટલે એણે પાછો પોતાનો ઢાંગ શરૂ કરી
 દીધો અને કણસવાનું શરૂ કર્યું. ગામની ઘાળાના

મકાનમાં જ મુકામ હતો તેથી ત્યાંના મહેતાજી પાદર સુધી સામા આવ્યા હતા. તેમની સાથે શાળાના મકાનમાં આવ્યા પછી શિક્ષકે વિનુને ગાડામાંથી ઉતરવા કહ્યું પણ વિનુ કાંઈ કાચો ન હતો તેણે તો પોતાના ધુંટણ સામે હાથ કરી ઇશ્વારતથી જ પોતાની ઉતરવાની અશક્તિ દર્શાવી એટલે જ્યારે ચાર વિદ્યાર્થીઓએ એને ધીમે રહીને ઉતાર્યો અને પછી ટાંગાટોળી કરીને શાળાના મકાનમાં લઈ જઈ એક પાટલી પર સુવાડ્યો. દરમિયાન શિક્ષકે મહેતાજીને કહી શેકની તૈયારી કરાવી અને વિનુએ પોતાના ધુંટણને શેક પણ કરવા દીધો.

વિદ્યાર્થીઓ પોત પોતાના ખગલથેલા અને ખીસ્તરાઓ ગાડામાંથી લાવીને ગોઠવવા લાગ્યા. અરવિંદે વિનુને સતાવવા માટે વિનુનો ખીસ્તરો પોતાની પાસે જ પાથર્યો અને શિક્ષકે પણ તેમાં અનુમતિ આપી કારણ કે વિનુના પર કાબુ રાખી શકે તેવો એક માત્ર તેના વર્ગનો વડો નિશાળિયો અરવિંદ જ હતો.

મુકામની વ્યવસ્થા થઈ ગયા પછી સાંજના વાણુ માટે બધા એકઠા થયા. આકાશમાંથી વાદળ વિખરાઈ ગયાં હતાં અને ચાંદની ચમકતી હતી

એટલે સૌ પોત પોતાનાં થાળી વાટકા લઈને શાળાના ચોગાનમાં જ પંક્તિ કરી ગોઠવાઈ ગયા. શિક્ષકે ધીમે ધીમે વિનુને ખોડંગતે પગે ચલાવતા ચલાવતા લાવી પોતાની પાસે તેનું બાણું મંડાવ્યું. ગામડાનું સાદું ભોજન હતું. થાકેલા હતા એટલે બધાને ભૂખ પણ કઠડીને લાગી હતી તેથી ખીચડી ને શાક ઉપર સારી પેઠે હાથ માર્યો અને વાટકામાં પીરસેલી મોળી છાસના ફૂડકા લગાવ્યા.

શિક્ષકે વિનુને ઘણું કહ્યું કે ‘તું છાસ પીશ નહિં કારણ કે તારા પગનો દુઃખાવો વધી જશે’ પણ વિનુએ કહ્યું, ‘સાહેબ, એ તો હવે મટી જવા આવ્યો છે’ અને એણે બે ચાર વાટકા છાસ પી લીધી.

જમ્યા પછી અર્ધા કલાકે કેમ્પ ફાયરનો કાર્યક્રમ હતો અને તે વખતે બધાએ પોત પોતાનો ફાળો આપી ગામના લોકોને ખુશ ખુશ કરી દીધા. લગભગ રાતે ૧૧ વાગે બધા વિખરાયા એટલે થાકેલા બાળકો પણ પોત પોતાના ખિસ્તરા પર આડા થયા.

અરવિંદના ખીસ્સામાં થોડીક ચોટલેટ વધી હતી તેથી એણે તે મૂકી દેવાને બમલથેલો ખાધો ત્યાં તો એણે ચીસ પાડી કારણ કે બમલથેલા-

માંથી ચોકલેટો ગુમ થઈ હતી અને ખાલી જોખાં પડેલાં હતાં.

શિક્ષકની આંખો ઉઘે ઘેરાતી હતી એટલે તેમણે ખૂબ મારી, ‘એ કોણ ચીસાચીસ કરે છે? વાઘે બાઘે બાઘો કે શું?’

‘સાહેબ, સાહેબ, મારા બગલથેલામાંથી કોઈ બધી ચોકલેટો ખાઈ ગયું છે.’

‘હું! શું કહ્યું? કોણ ખાઈ ગયું?’ કહેતા શિક્ષક ઉઠ્યા અને અરવિંદની પાસે આવ્યા ને કહ્યું, ‘તું તારો બગલથેલો ઠાલવી નાખ અને ફરી વાર તપાસ કરી જો.’

અરવિંદે આખો બગલથેલો પોતાના બિસ્તરા પર ઠાલવી દીધો અને એની અજબબી વચ્ચે લેમો-નેડના પડીકાના કાગળનો ડુચો અને બીસ્કીટનું ખાલી જોખું નજરે ચઢ્યું. એણે મોટેથી રડી દીધું. શિક્ષકને પણ લાગ્યું કે કોઈએ જાણી ખુઝીને અરવિંદનો બગલથેલો ખાલી તેમાંથી બધી વસ્તુઓ તફડાવી લીધી છે.

‘સાચું કહી દો, તમારામાંથી કોણે અરવિંદના થેલામાંથી તફડંચી કરી છે,’ શિક્ષકે ત્રાડ નાખી અને બધા એકી સાથે ખાલી ઉઠ્યા, ‘સાહેબ,

અમને ખબર નથી. અમે લીધી નથી.’

એટલામાં અરવિંદને ખ્યાલ આવ્યો કે અર્ધે રસ્તેથી વિનુને ગાડામાં બેસાડ્યો હતો. એટલે એનું જ આ કારસ્તાન હોવું બેઠકે અને તેથી એણે કહ્યું, ‘સાહેબ, વિનુ ગાડામાં બેઠો હતો અને તેણે જ ચોરી કરી છે.’

‘ચાર કોને કહે છે?’ કહેતો વિનુ સફાળો પોતાની પથારીમાં બેઠો થઈ ગયો.

‘તને જ! બીજા કોને?’ અરવિંદે કહ્યું.

શિક્ષકને પણ લાગ્યું કે નક્કી આ વિનુનું જ કામ. તેથી તેમણે વિનુની પાસે જઈને તેનાં ખીરસાંચે બાંધી બેઠાં તો તેમાંથી ચોકલેટ, લેમોનેડ વગેરે નીકળી પડ્યાં એટલે શિક્ષકના ગુસ્સાનો પાર રહ્યો નહિ. તેમણે વિનુને બે ચાર લપડાક લગાવી દીધી અને કહ્યું: ‘ચોર! આવા ધંધા કરે છે?’

‘પણ સાહેબ, એ તો મારી પોતાની ચોકલેટ-ને લેમોનેડ છે. મેં ચોરી કરી જ નથી,’ વિનુએ કહ્યું.

‘ચોરી કરીને વળી પાછો શિરબેરી કરે છે.’ શિક્ષકે વિનુનો કાન આમળતાં કહ્યું.

‘તે સાહેબ, હું ગાડામાં ઘુંટણ દુખવાથી
બેઠો એટલે જ મારા પર ચોરીનો આરોપ મૂકાય

છે ને! હું કશું જ જાણતો નથી. મેં લીધી જ
નથી!’ વિનુએ કહ્યું.

શિક્ષકની આંખો ઊંચથી ઘેરાતી હતી તેથી
તેમણે બધાને પોતપોતાની પથારીમાં સુઈ જવાને
કહ્યું અને પોતે પણ શાલ ઓઢીને પોતાની
પથારીમાં સુઈ ગયા.

વિનુને ક્યાં થે સુધી ઊંઘ આવી નહિ. એણે

વેર લેવાનો નિશ્ચય કર્યો અને જાગૃત રહ્યો. બધા ધસધસાટ ઊંધમાં પડ્યા એટલે એ ઉઠ્યો અને સૌથી પ્રથમ ઉઠીને બત્તી ફૂલ કરી. બહાર આકાશમાં વાદળાં ઘેરાતાં હતાં એટલે અંધારું હતું, તેથી એને નિરાંત હતી. થોડીવાર રાહ જોઈ પણ કોઈ જરાય સળવળતું લાગ્યું નહિં એટલે એ તરત જ અરવિંદની છાતી પર ચઢી બેઠો અને જોરજોરથી એને મુકકોઆ તથા ઘોલ ધપાટ મારવા લાગ્યો. અરવિંદ ઊંધમાંથી ઝબકીને ચીસો પાડવા લાગ્યો. બધાની ઊંધ તૂટી ગઈ અને બધા અંધારામાં ફાંફાં મારવા લાગ્યા.

શિક્ષકે પોતાની બેઠરીનો પ્રકાશ ફેંકી બેયું તો એમના ગુસ્સાનો પાર રહ્યો નહિં. વિનુ અરવિંદની છાતી પર ચઢીને બકતો હતો, ‘હું’ યવન લોકોનો કાળ છું. આ અવનિમાંથી યવનોનો નાશ કરવા માટે જ હું જન્મ્યો છું. મહારાજની આજ્ઞા છે કે હિંદુપતની મારે રક્ષા કરવી અને તેથી આ યવન! તું ભગવાનને ઘેર તારી દુષ્ટતાનો ન્યાય કરાવવા પહોંચી જા.’ વળી પાછો થોડીવાર અટકીને બોલતો હતો. ‘ના ના મહારાજ! યવન ઉપર વળી દયા કેવી? તેમને તો સ્વધામ જ પહોંચાડવા જોઈએ.

શિક્ષકે દોડી આવીને વિનુને અરવિંદની છાતી પરથી ખેંચવા માંડ્યો પણ વિનુના શરીરમાં કોઈ અસુર પ્રવેશ્યો હોય તેમ સહેલાઈથી તે છુટી શક્યો નહિ. એણે તો પોતાનો માર ચાલુ રાખ્યો.

‘શું જોઈ રહ્યા છો બધા,’ શિક્ષકે ત્રાડ નાખી કારણ કે એમના એક હાથમાં બેટરી હતી અને બીજા હાથમાં વિનુને ખેંચી લેવાનું જોર ન હતું. એટલામાં અરવિંદના મિત્રો ત્યાં દોડી આવ્યા અને બધાએ મળી વિનુને ખેંચી કાઢ્યો છતાં વિનુનો બકવાટ તો ચાલુ જ હતો, ‘મહારાજ! આપ આ શું કરો છો! મને યવનનું લોહી પીવા દો.’

દરમિયાન એક વિદ્યાર્થીએ દીવો સળગાવ્યો અને ફાનસ લઈને શિક્ષકની પાસે આવ્યો.

‘વિનુ, વિનુ! આ તું શું કરે છે? તારે અરવિંદનું ખૂન કરવું છે કે શું?’ વિનુને હચમચાવતાં શિક્ષકે કહ્યું.

અત્યાર સુધી વિનુની આંખો બંધ હતી, તે હવે ઉઘડી અને એ બોલ્યો, ‘શું કહો છો સાહેબ?’ અને આંખો ચોળતો એ આશ્ચર્યચકિત ચહેરે શિક્ષક સામે તાકી રહ્યો.

‘તું અરવિંદની છાતીપર ચઢી બેસીને કેમ

એને મારતો હતો ?' શિક્ષકે પૂછ્યું.

‘સાહેબ! મને કશી ખબર નથી,’ વિનુએ કહ્યું. એના ચહેરા પર કોઈ પ્રકારનો ભાવ દેખાતો ન હતો. શિક્ષકે એને બધું વિગતવાર કહ્યું ત્યારે એ બોલ્યો, ‘સાહેબ! મને ઊંઘમાં બડબડવાની બહુ ખરાબ ટેવ છે. કોઈ વખત ઊંઘમાં હું ચાલું છું પણ ખરો અને કોઈવાર લાતો પણ મારું છું. તેથી ઊંઘમાં અરવિંદને માર્યું હશે. હું દિલ્લીગીર છું સાહેબ! માફ કરજે અરવિંદ!’ કહેતાં વિનુએ બે હાથ જોડ્યા એટલે શિક્ષકને પણ લાગ્યું કે વિનુને એવી ટેવ હશે તેથી ઘેરાતી આંખે તે પથારીમાં પડ્યા.

એક માત્ર વિનુ અને તેના મિત્રો જ મનમાં સમજ્યા કે હવે કોઈ દિવસ અરવિંદ વિનુનું નામ બૂલેચૂકે પણ નહિં લે!

મનુનું આણુકર્ચુ પરાક્રમ

‘જે વિનુ, આપણા મામના પાદરે જે તળાવ છે તેમાં એક મોટું ભૂત છે,’ શરદે કહ્યું.

‘બેસ રે ગપ્પીદાસ,’ ઇશુએ કહ્યું.

‘ફેંક ઠંડા પહોરની ગપ,’ મુકુલ બોલ્યો.

પણ ભૂતની વાત આવતાં જ વિનુના કાન સતેજ થયા.

‘શું કહે છે? શરદ!’ વિનુએ પૂછ્યું.

‘હા, હા, દોસ્ત! મેં જાતે એ ભૂત જોયું છે,’ શરદ બોલ્યો.

‘ચાલ ત્યારે, આપણે બધા ભેગા થઈને એ ભૂતને પકડીએ અને પછી આપણે એની ચોટલી

કાપી લઈએ કે પછી આપણે બેડો પાર,' વિનુ તાળી પાડી બોલી ઉઠ્યો.

‘ચોટલી શું કામ આવે?’ ચીમને પૂછ્યું.

‘હું મારે મોસાળ ગયો હતો. ત્યાં મારા નાના કહેતા હતા કે ભૂતની ચોટલી આપણે કાપી લઈએ તો ભૂત આપણું ગુલામ બની જાય અને પછી આપણે જે કાંઈ કામ બતાવીએ તે એને કરવું જ પડે,’ વિનુએ કહ્યું.

‘તો તો દોસ્ત! બેડો પાર થઈ જાય,’ બધા એકી સાથે બોલી ઉઠ્યા, અને ભૂતને વશ કરવા માટે શું કરવું તેની વેતરણમાં પડ્યા.

એક દિવસ મોડી સાંજે બધા મિત્રો તળાવની પાળે ફરતા હતા. તેવામાં શરદની નજર તળાવનાં પાણી પર પડી અને તરતજ એણે બધાને કહ્યું, ‘જુઓ જુઓ, પેલું રહ્યું. એ ભૂંડિત.’ અને એણે આંગળી ચીંધી.

બધાએ સાચેજ પાણીપર મોટો કાળો પડછાયો જોયો અને તેમને લાગ્યું કે નક્કી એ જ ભૂત! દૂરના ઝાડનો એ પડછાયો હતો અને જેમ જેમ સૂર્ય નીચે ઉતરતો જતો હતો તેમ તેમ પડછાયો વધતો જતો હતો, એટલે બધાની નજરે ભૂત.

લાંબુ ને લાંબુ બનતું જતું હતું. પવનની લહેરથી તળાવનું પાણી હાલવાથી બાળકો પડછાયો હાલતો જોતાં હતાં. બધાંને લાગ્યું કે નક્કી આજ ભૂત છે!

અને તેથી બીજે જ દિવસે એ ભૂતને કબજે કરવાને માટે બધાં સાધનો સાથે આવવાનું નક્કી કર્યું. વિનુએ લાંબા વાંસ લાવવા, કનુએ કાતર લાવવી, દિનુએ દોરડું લાવવું એમ બધી વહેંચણું થઈ ગઈ.

બીજે દિવસે તે સ્થળે ભેગા થયા ત્યારે તેમણે પાછો પડછાયો જોયો અને પછી તો પડછાયાને તેમની કલ્પના વડે હાથ ને પગ હલાવતો કોઠકે જોયો તો કોઠકે ગાતો સાંભળ્યો અને આ રીતે બધા જ કલ્પનાના પ્રદેશમાં રમવા લાગ્યા.

આ ભૂતને કેવી રીતે પકડવું તેના સૌ વિચાર કરવા બેઠા. તળાવના જે કિનારે ભૂત દેખાતું હતું ત્યાં ગામના તરવૈયાઓએ નાનકડો પુલ બંધાવ્યો હતો અને તે પુલને છોડે એક પાટિયું હતું. તેના પરથી તરવૈયા પાણીમાં ભુસકા મારીને તરતા હતા. વિનુને આ પુલનો ખ્યાલ આવતાં જ એણે પોતાની ટોળીને કહ્યું, ‘આપણે પેલો સામે જે પુલ દેખાય છે ત્યાં એક પછી એક ગોઠવાઈને બિલકુલ

અવાજ ન થાય તેમ જવું. પછી હું ભૂતને જોવો
પકડી લઉં કે તરત જ દિનુના દોરડાથી તમારે
બધાએ એને મુશ્કેતાટ બાંધી દેવું અને કનુએ
તેની ચોટલી કાપી લેવી.’

વિનુની સરદારી નીચે બધા આગળ વધ્યા
ત્યાં તેમની અબ્બયબી વચ્ચે વિનુનો મોટો ભાઈ
મનુ પુલ પર બેઠેલો જણાયો.

મનુની નજર વિનુ પર પડતાં જ મનુના મગ-
જનો પારો ઝડપભેર ઉંચો ચઢી ગયો અને એણે
ત્રાડ મારી, ‘વિનુ, અહિંયાં શું કરે છે? ડૂબી
બૂબી મરવું છે કે શું?’

વિનુને પહેલે કોણિયે જ માખી રૂપ મનુ મળશે
એવી કલ્પના ન હતી એટલે એ ડઘાઈ ગયો.

મનુના વિવાહ રતન સાથે થયા હતા અને
અવાર તવાર રતન અને મનુ આ સ્થળે મળતાં
હતાં. આજે પણ રતન આવવાની હતી એટલે આવે
વખતે આવીને વિનુએ એનો ઘાણ બગાડી નાખ્યો.
એમ મનુને લાગ્યું. વિનુને આ વાતની ખબર નહિ
તેથી એને પણ મનુને ત્યાં જોતાં નવાઈ લાગી પણ
પણવારમાં જ સ્વસ્થ થઈને એણે સામે પૂછ્યું ‘લે
મોટાભાઈ! તમે અહિં બેઠા બેઠા શું કરો છો?’

‘તું તારૂં ફેડને! મારી શીદને પંચાત કરે છે? ચાલ અહિંથી ચાલતી પકડ,’ મનુષ્યે વિનુને ધમકાવી કાઢતાં કહ્યું.

વિનુને પણ લાગ્યું કે આજે મોટાભાઈનું મગજ ઠેકાણે નથી અને તેથી પીછે હઠ કરવા સિવાય તેમની પાસે બીજો માર્ગ ન હતો. થોડે દૂર જતાં વારને જ વિનુની જીભ સળવળી ઉઠી, ‘તે પુલ એનો એકલાનો હશે કેમ?’ તેણે પછી પોતાના મિત્રો તરફ ફરીને કહ્યું, ‘આપણે થોડીવાર અહિં સંતાઈ રહીએ અને મોટાભાઈ જાય ત્યાં સુધી રાહ બેઠાએ.’

ચાવી રીતે સંતાઈને બધા થોડીવાર જ બેઠા હશે ત્યાં પુલ પર ધબ ધબ કરતું કોઈ ચાલતું દેખાયું. વિનુની તિક્ષણ નજરે રતન તરત જ ઓળખાઈ ગઈ અને તેથી તેણે પાસે ઉભેલા રતનના ભાઈ શરદ તરફ ફરીને કહ્યું, ‘શરદ! આ તો તારી બહેન રતન!’

‘ચૂંકાઉં,’ શરદે કહ્યું. કારણ કે શરદનો કાન આમોફોનની ચાવી જેમ વાતવાતમાં રતન અમળાવતી એટલે રહેને રતન એને બેઠ જાય તે માટે એણે ધીમેથી વિનુનો હાથ દાબીને ચૂપ રહેવા

ઠંશારત કરી.

રતને દૂરથી મનુને છોકરાઓ સાથે વાતો કરતો જોયો હતો તેથી આવતાં વેંતજ પૂછ્યું:

‘મનુ! આવા જંગલી વાંદરા જેવા છોકરા અહિં ક્યાંથી રૂંટી નીકળ્યા!’

મનુએ પણ તેના સુરમાં સુર બરાવતાં કહ્યું: ‘કોણ જણે ક્યાંથી યે આવી ચઢ્યા, રતન!’

રતનને ખબર ન હતી કે એ વાનરોમાંજ એનો ભાઈ હતો. મનુને તો ખબર હતી કે એ વાનરસેનાનો સરદાર એનો પોતાનો ભાઈ જ હતો. રતને છોકરાઓને અને તેમાં ખાસ કરીને એના ભાઈ વિનુને ઓળખ્યો નથી તે વાત જણીને એને ખૂબ સંતોષ થયો.

એઉ જણે થોડો વખત સુધી અલકમલકની વાતો કરી.

મનુ જણુતો હતો કે વિનુ અને એના મિત્રો આમ તેમ છૂપાઈ ગયા હશે પણ તેની એને દરકાર ન હતી. વાત વાતમાં રતને જણાવ્યું:

‘મનુ! આજે અમારે ત્યાંની કામવાળી વાત કરતી હતી કે આ પુલ ઉપર કોઈક જન દેખાય છે. રોજ તો દેખાતું નથી, પણ વરસમાં એકાદ

વાર તો દેખા દે છે.’

‘શું કહે છે!’ મનુષ્યે રસ લેતાં કહ્યું.

‘હા, હા. સૂર્યાસ્ત પછી અહિંયાં જૂત દેખાય છે. જૂત પણ કેવું લાંબુ ને પહોળું. શરીરે કાળો કાળો ઝલ્લો અને ઘોળું ખતકની પાંખ જેવું ઉજળું ધોતિયું! અમારી કામવાળી કહેતી હતી કે એ જૂત સામે આપણે તાકીને બેઠાએ તો આપણે જેની સાથે પરણવાનું હોય તેનો જ ચહેરો દેખાય!’ રતને ઉમેર્યું.

‘એ તો અજબ જેવું!’ મનુષ્યે કહ્યું. આ વાત એના મગજમાં ચક્રાતાંજ એને એક વિચાર આવ્યો અને એને લાગ્યું કે થોડાના ક્ષણી તો તો પછી બેડો પાર છે! એટલે એણે ધીમે રહીને કહ્યું:

‘રતન! તારી વાત તદ્દન ખરી છે. મારે ત્યાં નાથુ કરીને એક ઘરડો નોકર છે તે પણ કહેતો હતો કે પુનમની રાતે જ તે દેખા દે છે. આજે પુનમ છે તો કદાચ જૂત દેખા દે પણ ખરૂં!’

‘તો તો હું આખી રાત જાગતી મારા ઓરડાની બારી આગળ બેસી રહીશ. ત્યાંથી પુલ ચોકખો દેખાય છે,’ રતને કહ્યું.

થોડીવાર પછી બન્ને છુટાં પડ્યાં અને પોત

પોતાને ઘેર ગયાં. એમને જતાં જોઈ વિનુના મનને શાંતિ વળી. પછી બધા પુલ પર એકઠા થઈને જૂતને પકડવાનો ઘાટ ઘડવા લાગ્યા.

એટલામાં ઘેર જઈને મનુએ ઝટપટ કોટ પાટ-લુન બદલી નાખ્યાં અને મોટો કાળો ઝલ્મો-કોલે-જમાં તેને એક નાટકમાં ઘેરિસ્ટરનો ભાગ ભજવવાનો હતો તેથી એ ભાડે લાવ્યો હતો-તે પહેરી લીધો અને તદ્દન કોઈ એક ઘોતિયું પહેર્યું. તરતજ ઉતાવળે પગલે એ પુલ તરફ સંતાતો લપાતો રવાના થયો જેથી કોઈ તેને આવા વિચિત્ર વેશમાં જોઈ ન જાય !

પુલના પાટિયાને છેડે વિનુ અને તેની ટાળી બેઠી હતી. મનુને પોતાના મનના ધખારાને લીધે તેનું બાન ન હતું. એણે વિચાર કર્યો કે ‘પુલ પર જો ચાલીશ તો તો કદાચ રતન મને નહિં જોઈ શકે પણ પુલના કંઠેરા પર જ ચાલુ તો કેમ?’ એમ વિચાર કરી તેણે પુલના કંઠેરા પર ચાલવાની શરૂઆત કરી. ધીમે ધીમે એ પુલની મધ્યમાં આવ્યો અને રતન પોતાને બરાબર જોઈ શકે તે માટે જરા ટટાર થવા ગયો ત્યાં તો એના શરીરે સમ-તોલપણું ગુમાવ્યું અને હવામાં બાથોડિયાં બરતું

એનું શરીર ભેરથી પાણીમાં ઝીંકાયું અને ‘ધૂમ’ અવાજ સાથે પાણી ઉંચે સુધી ઉછળ્યું. એ સાંભળી વિનુની ટોળી સાવધ થઈ ગઈ.

વિનુ ઘોલી ઉઠ્યો : ‘પેલું રહ્યું ભૂત. ચાલો જલદી કરો, આપણે તેને પકડી પાડીએ.’

તેઓ દોડતા પુલની વચ્ચે આવ્યા. પાણીમાં નજર કરી તો ત્યાં એમનું ભૂત દેખાયું તેથી તરત જ વિનુએ પાણીમાં ભુસ્કો માર્યો. વિનુની પાછળ એના બધા મિત્રો ટપોટપ પાણીમાં ફૂદી પડ્યા અને એકસામટા બધાએ મનુને પકડી લીધો. બધાને સારી પેઠે તરતાં આવડતું હતું તેથી મનુને ખેંચતા ખેંચતા અને તરતા તરતા મહામુશીબતે કિનારે ખેંચી લાવ્યા. મનુ પાણીમાં પડ્યો કે તરત જ એને ભાન થયું કે એને પોતાને તો તરતાં આવડતું નથી તેથી એના રામ રમી ગયા અને એનો જીવ ખત્તાંડે ચઢવા લાગ્યો. એના મનમાં કલ્પના થવા લાગી કે રતનને ખબર પડશે કે નહિં !

કિનારે લાવીને બધાએ મનુને રેતીમાં સુવરાવ્યો. પછી વિનુએ તેની પાસે જઈને કહ્યું, ‘ચાલ ઉઠ બાબરા ભૂત,’ અને મનુને હચમચાવી બેઠો.

‘અલ્યા બાબરો જૂત નહિં પણ ભમતો જૂત,’ ઇશુએ કહ્યું. એનું ઇતિહાસ વિષેનું જ્ઞાન હજી તાજું જ હતું તેથી એણે કહ્યું : ‘બાબરો જૂતને તો સિદ્ધરાજે વશ કર્યો હતો. આપણે કાંઈ થોડા સિદ્ધરાજ છીએ!’ અને તેથી એણે ‘ભમતા જૂત! ઉઠ,’ કહી મનુના પડખામાં એક લાત લગાવી દીધી.

પછી તો જેના જેના ભેજમાં આવ્યું તેણે તેણે પોતપોતાની રીતે મનુના બેભાન શરીરને હચમચાવી બેયું. મનુ બેભાન હતો તેથી એને આ બધી ક્રિયાઓ બાજુ પોતે નરકમાં પડ્યો હોય અને ત્યાં એના પર પ્રહાર થતા હોય તેમ પોતાની સ્વપ્નાવસ્થામાં એ બેતો હતો.

ધીમે ધીમે મનુને બાન આવવા લાગ્યું અને એણે આંખો ચોળવા માંડી. એટલામાં આકાશમાં એક કાળું વાદળું દેખાયું અને બધે અંધારું છવાઈ ગયું. મનુ પોતાના કળતા હાથ પગ દાખતો પળવાર બેઠો. વિનુ અને તેના મિત્રો જૂત શું કરે છે તે બેવા જરા દૂર જઈને તાલ બેતા ઉભા. મનુને કળ વળતાં એ ઉભો થયો અને લંગડાતે પગે ચાલવા મંડ્યો. એને ચાલતો બેતાં જ બધાએ કિકિયારી કરી મૂકી, ‘આપણું જૂત ભાગી જાય

છે. પકડો એને !’ અને બધા દોડતા જઈને મનુને ખાઝી પડ્યા. મનુને આવા પ્રકારનો હુમલો થવાની ખબર ન હતી તેથી એ મુંઝાયો અને ઢીલે હૈથે ત્યાં જ બેસી ગયો.

‘ચાલ ઉઠ ભમતા ભૂત !’ વિનુએ હુકમ કયો. વિનુના બોલ મનુના કાન પર પડતાં જ એ છલંગ મારીને ઉભો થયો અને બોલ્યો, ‘શું બોલ્યો, વિનુ ?’

એ સાંભળતાં જ વિનુ છલંગ મારીને દૂર નાઠો અને બોલી ઉઠ્યો, ‘ઓ મારા બાપરે ! આ તો મારા મોટાભાઈ મનુ !’

અને પછી પાછું વાળીને જોયા વિના જ એ અગિયારા ગણી ગયો અને એની પાછળ એના ગોઠિયાઓ પણ છ પાંચ ગણી ગયા.

રતન દૂરથી પોતાની ખારીમાંથી આ બધો દેખાવ જોતી હતી તે તરત જ ત્યાં દોડી આવી અને બોલી, ‘શું થયું મનુ ?’

મનુની જીભના લોચા વળવા લાગ્યા અને એ જવાબ દઈ શક્યો નહિં. એણે આસપાસ નજર કરી તો વિનુની ટોળીને અદ્રશ્ય થયેલી જોઈ તેથી એના જીવને શાંતિ વળી એટલે એણે ‘કાંઈ નહિં, કાંઈ નહિં’ એવું કાંઈક કહ્યું. રતન સમજ કે મનુએ જે મહાન

પરાક્રમ કર્યું છે તેનો સ્વીકાર કરતાં એ શરમાય છે અને મનુ સમજાયો કે રતન એનો ઢેડકૂળેતો ન જણે તો ઠીક !

‘અરે! તમે તો બધા પલળી ગયા છો! ઠંડીથી કેવા ધૂળે છો!’ સ્ત્રી સહજ દયાળુ વૃત્તિથી રતન બોલી ઉઠી.

‘ના, ના, કાંઈ નાહ.’ મનુ બોલ્યો.

‘જલદી જલદી ઘેર જવ અને કપડાં બદલીને સૂઈ જવ,’ રતને કહ્યું. મનુની જીભના લોચા વળ્યા અને પછી ધીમે ધીમે તે ઘર તરફ વાળ્યો. ઘેર જઈ કપડાં બદલીને એ સૂઈ ગયો.

સવારના એ ઉઠ્યો ત્યારે ખૂબ તડકો થઈ ગયો હતો એટલે દાતણપાણી કરી ઝટપટ એ રસોડામાં ગયો અને જતાં વેંત જાણે પૂછ્યું. ‘બા, વિનુ ક્યાં ગયો?’

આજે સવારના પહોરમાં જ એને વિનુને સંભારતો જોઈને બકુલાને ખૂબ નવાઈ લાગી તેથી જોણે કહ્યું: ‘એ તો ક્યારનો ચા પીને રમવા ગયો. કેમ કાંઈ કામ છે કે શું?’

મનુને વિનુ સાથે આગલી રાતનો હિસાબ ચૂકવવાનો હતો તેથી તે મનમાં જ બાંધે છેડ

કરતો હતો. એણે કહ્યું : ‘ના ના! હું તો અમસ્તો પૂછતો હતો.’ એ પોતાના ઓરડા તરફ રવાના થયો. વિનુએ પણ આજે પાકો નિશ્ચય કર્યો હતો કે મોટાભાઈની નજરે મુદ્દલ ચઢવું જ નહિં એટલે બપોરે જન્મતી વખતે પણ સૌથી પહેલો પાટલો માંડીને જન્મવા બેસી ગયો અને જમીને તરત જ નિશાળે ચાલ્યો ગયો. એના ગયા પછી મનુ રસોડામાં આવ્યો અને સવારની માફક પાછું એની બાને પૂછ્યું :

‘બા, વિનુ કેમ દેખાતો નથી?’

‘એ તો જમીને નિશાળે ગયો. તારે શું કામ છે એનું, મનુ?’ બકુલાએ પૂછ્યું.

‘ના ના. ખાસ તો કાંઈ નહિં, પણ હમણાં હમણાં એ ખૂબ મોડે સુધી રખડે છે અને તોફાન કરે છે, એમ સાંભળ્યું છે તેથી એને જરા ઠપકારવો હતો,’ મનુએ કહ્યું.

રાત્રે પણ વાળુ કરીને સૌથી પહેલો વિનુ પોતાની પથારીમાં સુઈ ગયો. જેમ જેમ વિનુ મનુથી દૂર ભાગવા લાગ્યો તેમ તેમ મનુની વૈર જ્વાળા વધવા લાગી. રાત્રે તો એ વિનુના ઓરડામાં જાતે હિસાબ પતવવા ગયો પણ ત્યાં એણે

એની બાને ઘેઠેલી ભેઠ અને વિનુ ધસધસાટ
ઊંધતો જણાયો, તેથી ક્રમને એને પાછાં પગલાં
બરવાં પડ્યાં.

બીજે દિવસે પણ સવારના પહોરમાં વિનુ
પહેલો ચા પીને પોતાના રોજના નિયમ પ્રમાણે
પેલા ખંડેર તરફ રવાના થયો. ખંડેર આગળ
પહોંચતાં જ એના બધા મિત્રો એને મળ્યા અને
તેમને જોતાં જ વિનુ બોલી ઉઠ્યો, ‘શરદ્! તેં તો
ગજબ કર્યો! આવું જ કે તારે જૂત!’

‘કેમ ચોટલી કાપી લીધીને!’ શરદે પૂછ્યું.

‘બાપ રે બાપ! એ તો મારી જ ચોટલી કાપી
જાય તેવું જૂત છે. હજી સુધી એની નજરે હું
ચઢ્યો નથી તેથી જ આમ તમારી સાથે વાતો
કરી શકું છું નહિં તો એ જૂત તો મારો રોટલો
કરી નાખે એવું છે,’ વિનુએ હસતાં હસતાં કહ્યું.

‘અલ્યા વિનુ! પણ તારો મોટોભાઈ મનુ
આમ રાતની વખતે કાળો ઝલ્લો પહેરીને તળાવમાં
પડતું મૂકે તેનું કારણ શું?’ ધશુએ પૂછ્યું.

‘મને પણ એ સમજતું નથી.’

બીજે દહાડે મનુ પેલા પૂલ આગળ ગયો તો
રતન એની રાહ જોતી હતી. એને શો ખુલાસો

કરવો. તેની મનુને ગડબાંઝ થતી હતી ત્યાં તે રતને કહ્યું :

‘મનુ, હું તમારી રાહ જોતી હતી કારણ કે કાલ રાત્રે તમે તમારું અદ્ભુત પરાક્રમ અહિંયાં જ કર્યું હતું. શાખાશ મારા મનુ !’ કહી રતને મનુનો ખભો

થાપડ્યો. મનુને નવાઈ લાગી અને તેણે પોતાની આંખો ધીવર ઉઘાડ બંધ કરી જોઈને ખાતરી કરી કે તે પોતે ભિંધમાં નથી પણ સંપૂર્ણ બાનમાં જ

છે ! એ તદ્દન અખોલ ઉભો રહ્યો.

રતન સમજ કે મનુને પોતાનું પરાક્રમ કહી ખતાવતાં શરમ આવે છે તેથી એ બોલી, ‘મનુ ! કાલની સાંજની વાત તો મારી છંદગી સુધી જૂલીશ નહિં ! કેવી સુંદર છટાથી તમે તરતા હતા ! પુલ પરથી ભુસ્કો મારીને તમે કેટલી બધી જહેમતે એ છોકરાઓને એકલે હાથે ખચાવી લીધા ! એ છોકરાઓ કેણુ હતા ? મનુ ! એ બધા છોકરાઓને એકલે હાથે કિનારે લાવેલા તમને જોયા ત્યારે મારી છાતી મજ મજ ફુલવા લાગી અને મને તમારે માટે અપાર ગર્વ થયો.

‘તમે કિનારે આવીને નખાઈ મયા એટલે તો હું દોડતી આવી ને તમને ઝટ ઝટ ઘેર જવાનું ને કપડાં બદલવાનું કહ્યું હતું કે જોયો તમને શરદી ખરદી લાગી ન જાય.’

આ રીતે મનુને પોતાના અણકર્યા પરાક્રમની કથની સાંભળતાં—અને તેમાં ખાસ કરીને પોતાની ફજેતી થતી રતને જોઈ નથી એ વિચારે સંતોષ થયો અને એની વાચા ખુલી એટલે એ બોલ્યો, ‘એમાં શું છે, રતન ! માણસ તરીકેની ફરજ તો મારે બજાવવી જોઈએ જને !’

પછી થોડી ઘણી વાતો કરી બન્ને છુટાં પડ્યાં.

બીજા દિવસે વિનુ બાથરૂમમાંથી વહેલો વહેલો નહાઈને નીકળતો હતો ત્યાં જ મનુએ એને બોલ્યો અને કહ્યું, ‘વિનુ! મારા ઓરડામાં આવ.’

નાસવાની એકે બારી ન હતી એટલે ધૂજતા પગે વિનુ મનુના ઓરડામાં ગયો ત્યારે મનુએ કહ્યું, ‘લે દોસ્ત વિનુ! આ દશ રૂપિયા. તું તે દિવસ કહેતો હતો ને કે તારે બોલબેંટ લાવવાં છે તે દશ રૂપિયામાંથી બોલબેંટ લેતો આવજે અને અને તમે બધા રમજો.’

વિનુએ બાજની જેમ ઝડપ મારીને દશ રૂપિયાની નોટ લઈ લીધી. પોતાના ઓરડામાં જઈને નવાઈ પામતાં નોટ તપાસવા લાગ્યો કે એ ખનાવટી તો નથી ને?

પરિવર્તન

વાર્ષિક પરીક્ષાનું પરિણામ આવ્યું અને આ વખતે પણ પહેલી ચોપડીમાં નાપાસ થયાના સ્નાનના સમાચાર વિનુએ સાંભળતાં જ એના મનમાં પારાવાર ખેદ થયો. ખેદ એટલા માટે કે એને પોતાને એકના એક વર્ગમાં નાપાસ થઈને એકની એક ચોપડી ભણવી પડતી હતી તે માટે તેને ખૂબ જ કંટાળો આવતો હતો અને તેથી આ વખતે તો ખસ ઉપલા વર્ગમાં જવું જ એવો એણે નિશ્ચય કર્યો હતો પણ નક્કી થયે ડગલાં આગળનું આગળ જ !

પરીક્ષાનું પરિણામ સાંભળીને ઘેર આવીને વિનુ લાગલો પોતાના ઓરડામાં જઈને લોથ પોથ

થઈને પડ્યો. એણે પોતાના ટેબલ પરની ચોપડી આમતેમ ફેંકી દીધી. શાહીના ખડિયામાંની શાહીને ધક્કો મારી ઢોળી દીધી. કપડાં લત્તાં ગમે તેમ ફેંદી માર્યાં અને આખો ઓરડો પળવારમાં અસ્તવ્યસ્ત થઈ ગયો. માસિકો, વર્તમાન પત્રો કે પુસ્તકોમાંથી સારા સારા ચિત્રો કાપી લઈને એક આલ્બમમાં ચોઢવાનો વિનુને શોખ હતો. એ આલ્બમ એના પોતાના પ્રાણરૂપ હતી તે પણ આજે એને રીઝવી શકી નહિં અને તેને પણ અળખામણી ગણીને દૂર ખૂણામાં ફગાવી દીધી. ટેબલના ખાનામાં વિનુની સંગ્રહેલી અનેક નાની મોટી વસ્તુઓ હતી તે પણ વિનુને આજે રીઝવી શકી નહિં. સિગારેટનાં ખાલી ખોખાં, પેનના ટુકડા, ચોકની સફેદ અને રંગીન કરચો, દીવાસળીનાં જુદા જુદા ચિત્રો-વાળાં ખોખાં, રંગીન કાચના ટુકડાઓ વગેરે બધું આજે વેરણુ છેરણુ પડ્યું હતું!

વિનુ એની માને મળ્યા વિના જ સીધો પોતાના ઓરડામાં ચાલ્યો ગયો તેથી બકુલાને લાગ્યું કે નક્કી આજે એની તબિયત ખરાબર નહિં હોય તેથી તે વિનુની તપાસ કરવાને તેના ઓરડામાં આવી અને ત્યાં આવતાં જ ઓરડાની પરિસ્થિતિ

નિહાળી સ્તબ્ધ થઈ ગઈ! એની નજર પલંગપર બીંત તરફ મોં કરી સૂઈ ગયેલા વિનુ પર પડી એટલે ઝડપી પગલે તેની પાસે ગઈ અને તેના માથા પર હાથ પસવારતી બોલી : ‘વિનુ! આજે આ શું તોફાન માંડ્યું છે? કેમ બોલતો નથી? મારા બેટા! તને કોઈએ કાંઈ કહ્યું કે પછી કોઈએ માર માર્યો? કહે એઈએ તને શું થયું છે?’

બકુલાના પ્રેમાળ બોલથી વિનુ ગળગળો થઈ ગયો અને એની કોટે બાઝી પડીને રડી પડ્યો અને બોલ્યો : ‘બા!’ અને પછી ડુસકે ડુસકે રડવા લાગ્યો. બકુલાએ એને પેટ બરીને રડવા દીધો. એ બણતી હતી કે રડવાથી વિનુનો છાતીનો ડુમો ભાંગશે અને પછી સારી રીતે વાત કરી શકશે.

આખો વખત એ એની પીઠ પર વહાલથી હાથ ફેરવતી બેસી રહી. વિનુનું દૃઢ્ય રડીને હલકું પડ્યું એટલે બકુલાએ એને ફરીવાર પૂછ્યું ત્યારે વિનુએ કહ્યું : ‘બા, માસ્તરોએ મને આ વખત પણ નાપાસ કર્યો!’

‘માસ્તરોએ તને નાપાસ કર્યો કેમ? વાંઠેલ કહીને’ કહેતા પ્રમોદરાય ચોરડામાં ઘસી આવ્યા

અને બકુલાના તરફ ક્રોધભરી દષ્ટિ ફેંકતા બોલ્યા,
 ‘તેજ છોકરાને વધુ પડતા લાડકોડ કરીને બગાડ્યો.
 છે. આખો દહાડો રખડવું ને બસ રખડવું જ.
 એ સિવાય તારા હીરાને બીજું આવડે છે પણ.
 શું ? બાપ જન્મારે ચોપડી હાથમાં જાલે ત્યારે
 સરસ્વતી પ્રસન્ન થાય ને !’

બકુલાએ આજ્ઞવતાભરી દષ્ટિ પ્રમોદરાય પર
 તાકી અને બોલી, ‘તમે પણ આવું શું બોલો
 છો ! હોય ! એ તો નાપાસ પણ થાય ! બધા જ
 છોકરા કાંઈ સરખા હોંશિયાર હોય કે !’

અને પ્રમોદરાય પાછા પગલે વળી ગયા.

બકુલાએ વિનુને આશ્વાસન આપતાં કહ્યું :

‘વિનુ, કાંઈ ફિકર નહિં. આવતા વરસે ફરી
 પરીક્ષા આપજે.’

‘હા, બા હવે તો હું ખૂબ વાંચીશ,’ વિનુએ
 કહ્યું અને પળવાર પહેલાં તો પ્રશ્નાતાપથી ખીડાતો
 વિનુ પાછો હસતો રમતો થઈ ગયો.

બકુલા એને જાતે રસોડામાં તેડી ગઈ અને
 એને ચા નાસ્તો આપ્યાં અને ચા નાસ્તો લઈને
 વિનુ રમવા નિકળી ગયો.

વિનુને પોતાના પિતાને કેમ રીઝવવા એ એક

મોટા કાચડો હતો. પ્રમોદરાયે ઓરડાની બારીમાંથી વિનુને બહાર નીકળતો જોતાં જ ત્રાડ નાખી, ‘બરે બપોરે ચાંદનીમાં ક્યાં ફરવા ચાલ્યા ચિરંજીવી!’

વિનુ એમનો ઘોઘરો સાદ સાંભળીને સમજી ગયો કે પીછે હઠ સિવાય એકે ઇલાજ ન હતો તેથી પાછો ફર્યો ત્યાં તો પ્રમોદરાયનો બીજો હુકમ છૂટ્યો: ‘બખરદાર જો બહાર ગયો તો! ધરમાં જ બેસ! બહાર નીકળ્યો તો ટાંટિયો જ ભાગી નાખીશ. સમજ્યો!’

વિનુ ધરમાં જઈને બેઠો અને ધરમાં જતાં જ એને વિચાર આવ્યો કે ‘એવું તે હું શું કરું કે પિતાજી રીઝે અને રમવાની રજા આપે!’

એણે પોતાના ઓરડામાં એમર દૃષ્ટિ ફેરવી અને તરત જ પોતે ઓરડાની કરેલી દુર્દશા જોઈ એટલે બધું ઠીકઠાક કરીને ગોઠવી દેવા અને પ્રમોદરાયને ખુશ કરવાને માટે ઓરડી વાળી ઝુડી સાફ સુક કરવાનો એણે નિશ્ચય કર્યો. બપોરનો વખત હતો એટલે ધરમાં બધા પોત પોતાના ઓરડામાં આરામ કરતા હતા તેથી સધળે શાંતિનું સામ્રાજ્ય હતું. વિનુને કોઈ રોક ટોક કરનાર હતું નહિ તેથી એણે પહેલાં તો પોતાના ઓરડામાંની બધી

વસ્તુઓ ખરાખર ગોઠવી દીધી' અને પછી સાવરણી લઈ આવીને ઝાડ ઝપટ શરૂ કરી દીધી અને પછી પોતાનો ઓરડો ધોવાનો નિશ્ચય કર્યો. એનો પોતાનો હંમેશનો સિદ્ધાંત હતો કે કોઈ પણ કામ હાથમાં લીધું તો પછી તેને પૂરું કર્યું જ છૂટકો, એટલે આ કામ પણ પૂરું કરવા કમર કસી. સાફસુફી પુરી થઈ એટલે ધોવા માટે સાધનો એકઠાં કરવા માંડ્યાં. બાથરૂમમાં જઈને પાણીની ભરેલી બે બાલદી લાવીને એણે ઓરડામાં મૂકી. બાથરૂમ ધોવા માટે તારનું બ્રશ હતું તે લઈ આવ્યો અને સાથે સાથે ઝાડુ પણ લઈ આવ્યો.

એણે ઘણીવાર ધ્યાનપૂર્વક પોતાના ઘરનો નોકર નાથુ લાદી ધોતો હતો તે જોયું હતું એટલે આજે તે પ્રમાણે પોતાનો ઓરડો સાફ કરવાને એ કટિબદ્ધ થયો. લાદી ધોવાને માટે ઘરમાં તેજબી રાખવામાં આવતો હતો. કોઈ વખત સોડા પણ વપરાતો હતો. વિનુ સોડા અને તેજબી બન્ને લઈ આવ્યો અને એક બાલદીમાં સોડાનું મિશ્રણ તૈયાર કર્યું અને બીજી બાલદીમાં તેજબીનું મિશ્રણ તૈયાર કર્યું અને પછી એણે પહેલાં તેજબીના મિશ્રણવાળી બાલદી ઉંધી વાળી અને પછી બ્રશ લઈને ઘસવા

મંડી પડ્યો. પ્રશ ધસવાથી અને તેજા જલદ હોવાથી લાદી જેમ જેમ ચકચકવા લાગી તેમ તેમ વિનુનો ઉત્સાહ વધતો ગયો અને પછી તો એણે ધસી ધસીને લાદી ખૂબ ચકચકતી બનાવી દીધી.-
 ચારડીનો પાણી જવાને નળ પૂરાઈ ગયો હતો એટલે ચારડામાં પાણી ઘેરાવા લાગ્યું. વિનુને પાણીના નિકાલનો વિચાર પહેલેથી આવ્યો ન હતો. તેથી એણે ઝાડુ લઈને પાણી બહાર કાઢવા માંડ્યું અને એમ ઝાડઝપટ કરીને પાણી બહાર કાઢતો હતો ત્યાંજ સામેના ચારડાનું બારણું ખૂલ્યું અને બકુલા બહાર આવી. બહાર આવતાંજ એણે વિનુની ચારડીમાં પાણીનું તળાવ ભરાયેલું જોયું એટલે એકદમ દોડી આવીને બોલી, ‘વિનુ, ચારડામાં પાણી ભરીને તળાવ કેમ બનાવ્યું છે?’

પ્રમોદરાયના કાને આ શબ્દો પડતાંજ તેઓ બહાર ધસી આવ્યા અને વિનુનો કાન પકડીને બોલ્યા ‘એ તો તારા બહાદુર બેટાને હોડીઓ તરાવવાનું મન થયું હશે. કેમ ખરી વાતને વિનુ!’ અને વિનુના ગાલ પર ડાબા હાથની એક ચોઠી દીધી.

‘નાજી, એ તો તમે વારંવાર કહેતા હતા ને

કે મારી ચોરડી ખૂબ મંદી રહે છે તે આજે નવરાશ હતી તેથી સાફ કરતો હતો અને ધોતો હતો.' વિનુએ કહ્યું.

‘ચાબુકે ચાબુકે ચામડી ચીરી નાખીશ, સમજ્યો? બીજી વાર આવી બહાદુરી બતાવી છે તો તારા બાર વગાડી દઇશ.’ કહેતા પ્રમોદરાય ગુસ્સાથી ખૂબ પાડી ઊઠ્યા અને એમણે વિનુ પર બંને હાથો વડે ધોલ ધપાટ કરવા માંડી.

બકુલા વચમાં પડી, પોતાની સોડમાં વિનુને ખેંચી લીધો અને દૂર લઇ ગઇ એટલે પ્રમોદરાય બડબડતા પોતાના ચોરડામાં પેસી ગયા, અને ધબ દબને બારણાં વાસી દીધાં.

આ રીતે વિનુની પિતાશ્રીને રીઝવવાની યુક્તિ નિષ્ફળ ગઇ અને તેથી બબડ્યો ‘કાંઈ પણ કરવા જઈએ તો શાખાશી તો ક્યાંથી મળે પણ ઉપરથી શાલ પામરીમાં જુતાં જ મળે! મારા નસીબનો દોષ!’ કહી કપાળ ફૂટ્યું.

ઉનાળાનો દિવસ પસાર થતાં ખૂબ વાર લાગતી હતી અને વિનુનો હંમેશનો ખટપટીઓ સ્વભાવ એને શાંત બેસી રહેવા દે તેમ ન હતો. છતાં પિતાજીની આજ્ઞા હતી તેથી ઘરમાં બેસી રહ્યા.

વિના છૂટકો ન હતો. એમ કરતાં સાંજના ચારેક વાગ્યા અને પ્રમોદરાય નીચે રસોડામાં આવ્યા અને ત્યાં રસોડામાં વિનુને ડાહ્યો ડમરો બનીને ચા પીતો જોયો તેથી તેમને નવાઈ લાગી. એટલામાં બકુલા વિનુનો પક્ષ લેતાં બોલી : ‘તે તમે પણ કેટલો બધો ગુસ્સો વિનુ પર કરો છો ! બિચારાને આખો દિવસ ધરમાં ગોંધી રાખ્યો છો !’

પ્રમોદરાયને પણ લાગ્યું કે બહેને એ બહાર જતો ! કારણ કે ધરમાં રહેશે તો વળી કાંઈ નવો ઉત્પાત કરશે અને તેથી બોલ્યા, ‘જા વિનુ, રમવા જવું હોય તો જા. પણ અંધારૂ થતાં ધરમાં પાછો આવી જજે, નહિં તો તને ધરમાં જ પેસવા નહિં દઉં !’

વિનુને રજા મળતાં જ એ તરત દોડીને પોતાના ચોરડામાં ગયો અને મોટાભાઈના દશ રૂપિયામાંથી ખરીદેલાં બૉલબૉટ લઈને તરત પોતાના મિત્રોની શોધમાં નીકળી પડ્યો. રોજની રમતોમાં એને આજે રસ ન હતો. એણે બધાને કહ્યું, ‘ચાલો આજે તો આપણે ક્રિકેટ ગ્રાઉન્ડ પર જ જઈએ. ત્યાં બૉલબૉટ રમીશું.’

કાંઈક ટીબળ કરવાનું મળશે એમ ધારી

વિનુની ટોળીએ કિકેટના મેદાન તરફ કુચ આરંભી. વિનુની પાસે ફક્ત બૉલ અને બૉટ હતી તેથી સ્ટંપ વિના શી રીતે રમવું એ પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થયો અને વિનુના ફળદ્રુપ ભેજએ તરત જ ધલાજ શોધી કાઢ્યો. મેદાનમાં ઝાડોનો ક્યાં તોટો હતો ! એકાદ સાફ ઝાડ બેઠને બધા ત્યાં ગયા અને પછી વિનુએ પોતાના ખીસ્સામાંથી ચોક બહાર કાઢ્યો અને ચોક વડે ત્રણ ઉભા લીટા ઝાડના થડ પર દોર્યા. તરત જ સ્ટંપની આકૃતિ તૈયાર થઈ ગઈ અને પછી વિનુની ટોળીએ રમતની શરૂઆત કરી દીધી. એટલામાં વિનુનો એક મિત્ર ખબર લાવ્યો કે તે દિવસે અરવિંદની છાતી પર ચઢી બેસીને વિનુએ તેને સારી પેઠે ઠાક્યો હતો તેનું વેર લેવાને આજે અરવિંદ પોતાના મિત્રોને લઈને આવવાનો છે.

‘હું, શું કહે છે ?’ વિનુએ પૂછ્યું.

‘હા, હા, ખરી વાત. મેં પોતે તેમની બધી વાત સંતાઈને અહિંયાં આવતાં કાનો કાન સાંભળી છે,’ શરદે કહ્યું.

‘પેલા ભૂત જેવી તો નહિં,’ બરતે કહ્યું.

અને તરત જ બધા હસી પડ્યા.

‘માર્યા ! માર્યા ! બેઉ તો ખરો કેવોક મારે

છે તે ! એની માથે સવા શેર સુંઠ ખાધી હોય તો આવી જાય સામે,' વિનુએ ઉત્તેજિત થઈ કહ્યું.

‘પણ આજે આપણી પાસે લડવાનાં કાંઈ સાધન નથી તેનું શું?’ ઇશુએ પૂછ્યું.

‘કેમ આ એક બેટ છે તે આશ્ચર્ય છે!’ વિનુ બોલ્યો. અને પછી તરવારની માફક બેટને હવામાં ફેરવવા લાગ્યો.

ઝાડપર ચઢી આમલી પીપળી રમવામાં બધા એકઠા હતા તેથી વિનુએ તેમને કહ્યું, ‘શું વિચાર કરો છો? ચઢી જવ આ ઝાડપર ને પાતળી સોટી જેવી ડાળાઓ ભાંગીને બનાવી દો લાઠી જેવી તૈયાર!’

બધા ઝટપટ ઝાડપર ચઢીને સોટીઓ ભાંગવા લાગ્યા એટલામાં દૂરથી અરવિંદ અને એની ટોળાને વિનુએ આવતી જોઈ. એણે અરવિંદના પર અચાનક હુમલો કરવાનો વ્યુહ રચવા નક્કી કર્યું અને તેથી ધીમેથી બોલ્યો, ‘અલ્યા, બધા ઝાડપર જ સંતાઈને બેસી રહેજો અને હું સીટી માંડું કે તરતજ નીચે કૂદી પડજો. અરવિંદની ટોળીની આપણે રેવડી દાણા દાણ કરી મૂકીશું.’

અરવિંદની નજર દૂરથી પેતાના પ્રતિસ્પર્ધી

પર પડતાંજ એણે અને એકલોજ જાયો તેથી એ રાજી રાજી થઈ ગયો. તેણે રસ્તામાં પડેલો એક ગોળ મટાળ જોયો. પથ્થર ઉપાડી સનનન કરતો. તાકીને વિનુ તરફ ફેંકયો અને પથ્થર વિનુના પગે વાગ્યો. અરવિંદની આખાદ ચોટ લાગતાં અરવિંદના મિત્રો બોલી ઉઠ્યા, ‘Good-Ball ! ખૂબ કરી !’

વિનુ પોતાનો પગ દાખતો જમીન પર બેસી ગયો અને ઉંચી નજર કરીને ધશારત કરી કે

હિતાવળ કરશે નહિં. પછી જાણે ખૂબ વાગ્યું.
હાય તેવો રડમશ ચહેરો કરીને એ બેસી રહ્યો.
એટલામાં અરવિંદની ટોળી તેની પાસે આવી
પહોંચી અને તેને ઘેરી લીધો. અરવિંદ બોલ્યો.
'કેમ છો બચ્યા છો? શું ખાશે કોપરાપાક કે
મેથીપાક?'

અને અરવિંદના શબ્દો સાંભળીને એની ટોળી
ખિલખિલાટ હસી પડી. અરવિંદે પોતાના ખિસ્સા
માંથી ચોકલેટ બહાર કાઢી અને પોતાની ટોળીને
વહેંચી. વિજેતાની દૃષ્ટિ ફેંકી વિનુને ડિંગો
ખતાવતા બધા વિનુ સામે ચોકલેટ ચૂસવા લાગ્યા.
વિનુને લાગ્યું કે બધા હમણાં બેધ્યાન છે એટલે
ખરો લાગ છે તેથી એણે તીણી સીટી મારી.
તરત જ ધબાધબ વાંદરાની જેમ વિનુની ટોળી
અરવિંદની ટોળી પર તૂટી પડી અને મારી
મારીને તેમની હુસ કાઢી નાખી. અરવિંદનો કાન
પકડીને વિનુએ પૂછ્યું, 'કેમ બચ્યા છો! ગુંદરપાક
કેવો લાગે છે?'

અને એમ કહીને અરવિંદના ગાલ પર એક
સફેદ ઘોલ લગાવી દીધી. અરવિંદની ટોળી ગાફેલ
હતી તેથી અરવિંદે અને તેની ટોળીના બધાએ

સારી પેઠે માર ખાધો અને તેમની રેવડી દાણા દાણુ થઈ ગઈ.

વિનુએ અરવિંદના ખીસ્સામાંથી બધી રહી સહી ચોકલેટો કાઢી દીધી અને પોતાના ખીસ્સામાં ભરી દીધી અને પછી બોલ્યો : ‘અરવિંદ ! ચોકલેટ ખાવી છે કે ચંપલ ?’ અને વિનુની ટોળી હસી પડી.

અરવિંદની ટોળીને પીછેહઠ કરીને ભાગી છૂટવા સિવાય એકે ધલાજ ન હતો અને તેથી તેઓ આખરે નાસી છૂટ્યા. વિનુની ટોળી તેમની પાછળ પડી પણ એટલામાં વિનુએ હુકમ કર્યો, ‘અલ્યા, જવા દો એ બાયલાઓને ! ચાલો આપણે આપણા દુશ્મનની પાસેથી મેળવેલી લૂંટના ભાગ પાડી ગળ્યું મોઢું કરીએ !’

વિનુની ટોળી સરદારની આજ્ઞા પ્રમાણે પાછી ફરી. વિનુએ તેમને બધાને ચોકલેટ વહેંચી દીધી અને પછી બધા હસતા ખેલતા ઘર તરફ રવાના થયા.

બીજા દિવસથી શાળામાં રજા પડવાની હતી તેથી બધા સવારના પહોરમાં શાળામાં ગયા. શાળાના આચાર્યે બધા વિદ્યાર્થીઓને શાળાના

ચોગાનમાં બેસાડીને પોતાનું પ્રવચન શરૂ કરતાં કહ્યું : ‘વહાલા વિદ્યાર્થી બંધુઓ, આવતી કાલથી આપણી શાળા ઉનાળાની લાંબી રજા માટે બંધ થશે. આજનો દિવસ છેલ્લો છે અને તેથી તમને બેચાર શબ્દો કહેવાનું મને મન થાય છે. જૂઓ, તમારામાંના કેટલાક વિદ્યાર્થીઓ પાસ થયા છે, કેટલાકને પ્રમોશનો મળ્યા છે અને કેટલાક નાપાસ થયાથી તેજ વર્ગમાં રહ્યા છે. જે વિદ્યાર્થીઓ ઉપર ચઢ્યા છે તેમણે પોતાનો અભ્યાસ વધુ સુંદર બનાવવા રજાનો સદુપયોગ કરવાનો છે અને જે જે વિદ્યાર્થીઓ નાપાસ થયા છે તેમણે પોતાનો અભ્યાસ રજા દરમિયાન સુધારવાને માટે મહેનત કરવાની છે. રજા પછી જ્યારે શાળા ખૂલશે ત્યારે નાપાસ થયેલાઓની ફરીથી પરીક્ષા લઈશું. જેમનો જેમનો અભ્યાસ સંતોષકારક લાગશે તેમને ઉપલા વર્ગમાં ચઢાવવામાં આવશે. (‘Hear Hear’ સાંભળો સાંભળોના અવાજો) આ તો આપણી શાળાની વાતો થઈ પણ હવે હું દેશના વાતાવરણ વિષે કાંઈક કહીશ. તમે બધા જાણો છો કે હાલમાં આપણા દેશમાં આપણા કમનસીબે હિંદુ મુસ્લીમ હુલ્લડો જગ્યાં છે. શહેરોમાં હિંદુ મુસ્લીમો એકબીજાનાં ગળાં

કાપે છે અને આ રીતે ઘેની લડાઈમાં ત્રીજો જમી
જાય છે. આમ બાઈ બાઈની મારામારી થાય છે
તે આપણું દુર્ભાગ્ય છે. શું હિંદુ કે મુસ્લીમ,
શું પારસી કે ઇશાઈ બધા જ એકજ મહાન
પિતાના પ્યારા પુત્રો છે. તો પછી લડાઈ શા
માટે? મારી તમને સૈને વિનાંતિ છે કે તમે બધા
પ્રતિજ્ઞા લો કે અમે બાઈ બાઈમાં કદી વેર કરીશું
નહિં, લડશું ઝઘડશું નહિં પણ આપસ આપસમાં
સંપીને રહીશું અને સાથે જીવીશું, સાથે મરીશું.’

તાળોઘોની ગગનભેદી ગર્જના વચ્ચે આચાર્યે
પોતાનું સ્થાન લીધું તેવામાં દૂરને ખૂણેથી એક
અવાજ આવ્યો: ‘સાહેબ, સાહેબ’ અને તરતજ
ત્યાંથી એક વિદ્યાર્થીએ દોડતા આવીને આચાર્યના
પગ પકડી લીધા. બધાની નજર વિનુ પર પડતાં જ
બધા સ્તબ્ધ થઈ ગયા. આચાર્યે વિનુને પોતાની
પાસે બેસાડીને પ્રેમપૂર્વક પૂછ્યું, ‘શું કહેવું છે
તારે, વિનુ?’

વિનુ પહેલીથી તે સાતમી ચોપડી સુધીના
એકે એક શિક્ષક સુધી પ્રખ્યાત હતો અને આચાર્ય
પાસે પણ તેને અનેકવાર નાના મોટા અપરાધો
માટે જવું પડ્યું હતું તેથી આચાર્ય તેને ઝાળ-

ખતા હતા. આચાર્યની પોતાની એવી ચીવટ હતી કે શાળાના એકે એક વિદ્યાર્થીને ઓળખવો જોઈએ અને તેથી વહાલથી વિનુની પીઠ પસવારવા લાગ્યા.

વિનુ રડી પડ્યો. રડીને એનું હૈયું હલકું પડ્યું ત્યારે એ બોલ્યો, ‘સાહેબ, મને આપને ઠીક લાગે તે સજ કરો. કાલે મેં અરવિંદને ખૂબ માર્યો છે. તે પહેલાં પણ ઘણીવાર મેં અરવિંદને માર્યો છે. આપના આજના ઉપદેશથી મારી ભૂલ મને સમજાઈ છે. તેથી આપની માફી માગુ છું અને અરવિંદ પણ મને માફ કરે!’

ગળગળે સાહે વિનુના પશ્ચાતાપભર્યા શબ્દો સાંભળી અરવિંદને પણ પોતે ગઈ કાલે મારા મારીની પહેલ કરેલી તે યાદ આવતાં એ શરમિંદો બની ગયો. તરતજ પોતાની જગાએથી ઉઠીને આચાર્ય પાસે આવીને એ બોલ્યો, ‘સાહેબ, વિનુને મારવાની શરૂઆત મેં જ કરી હતી. મેં જ એના પગમાં એક પથ્થર માર્યો હતો અને પછી વિનુએ વેર લીધું તેમાં એનો દોષ નથી. દોષ મારો છે માટે મને માફ કરો.’ એમ કહેતો વિનુને ભેટી પડતો અરવિંદ બોલ્યો:

‘વિનુ, માફ કરજો મને.’

અને આમ પરસ્પર વિરોધી જે તત્ત્વોને આ રીતે એકરૂપ બનતાં જોઈ બધાની દ્રષ્ટિ તેમના પર ઠરી ગઈ.

આચાર્યે બન્નેને સાંત્વન આપ્યું અને આ પ્રમાણે બાઈચારો કેળવવાને ફરી ફરી વાર તેમને બધાને સૂચન આપ્યું. પછી શાળાનો ઘંટ વાગતાં શાળા છૂટી અને બધા ઘેર ગયા.

શાળાના ચોગાનમાં ઉપરોક્ત ઘટના બનતી હતી તે વખતે વિનુના પિતા પ્રમોદરાય ત્યાંથી પસાર થતા હતા. તેમણે પોતાના પુત્રના પશ્ચાતાપની કથની કાનોકાન સાંભળી અને તેથી તેમને પણ આત્મસંતોષ થયો. તેઓ ઉતાવળે પગલે ઘેર આવીને બોલ્યા:

‘બકુલા, આજે તો કાંઈક મિષ્ટાન્ન થવા દેજે!’

‘કેમ શું છે આજે?’ બકુલાએ પૂછ્યું.

‘તારા લાડકા વિનુનો જન્મ દિવસ,’ પ્રમોદરાય બોલ્યા અને પછી બધું બકુલાને સવિસ્તર કહ્યું ત્યારે બકુલાનો માતૃપ્રેમ ઉભરાઈ આવ્યો. એણે વિનુને ઘરમાં દાખલ થતો જોતાં જ તેને પોતાની કોટે વળગાડી દીધો અને બચ્ચીઓ ભરી. તે દિવસે બધાંને મિષ્ટાન્ન મળ્યું!

રાત્રે રોજના નિયમ પ્રમાણે આચાર્ય પોતાની નોંધપોથી લખવા બેઠા ત્યારે દિવસનો ખનાવ તેમની નજર તરી આવ્યો અને તેમણે લખ્યું, 'ખાળકોનું પણ મનોરાજ્ય હોય છે તે નિઃશંક છે. એમના અહંની સામે ન થતાં તેની ક્રિયા વિક્રિયાને દૂરથી તપાસો અને પરિણામ આજનો આપણો અડીખમ વિનુ !.....'

આચાર્યની આંખમાં આનંદનાં અશ્રુ ઉભરાઈ ગયાં અને તેમણે નોંધપોથી ખંધ કરી.

રત્નઓમાં વિનુએ ધ્યાન દહને વાંચ્યું અને શાળા ઉઘડતાં જ ફરીથી પરીક્ષા લેવાઈ તેમાં એ પાસ થઈને ઉપલા વર્ગમાં ગયો. એનું મન અભ્યાસ તરફ વળ્યું.

એનું એ પરિવર્તન જોઈ પ્રમોદરાયને ખૂબ સંતોષ થયો.

☆ સમાપ્ત ☆

કિશોર સાહિત્યમાં
અનોખી માત્ર પાડતી

મહેદાર કહાણીમાળા

પુષ્કળ ચિત્રો સાથે કિશોર જન્મતનાં
અવનવાં પરાક્રમો રજૂ કરતી
શુભ રાતની અભેડ અંથાવલિ

કેનું પહેલું પુસ્તક
તમારા હાથમાં છે.
કેવાજ રસિકને
મહેદાર જીભ પુસ્તકો

માટે લખો :

બાલવિનોદ કાર્યાલય
૧૪૯ પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ

સા હ સ ક થા વ લિ

સં પા દ ક

ના ગ ર દા સ પ ટે લ

મગજશક્તિના વિકાસને તાલીમ આપે એવી
સાદસ, શૌર્ય, ભેદ, બુદ્ધિચાતુર્ય અને ગુન્હા-
શોધનનાં અવનવાં પરાક્રમોને લગતી પ્રેરણા-
દાયી વાચન આપતી ગુજરાતની અજોડ ગ્રંથાવલિ

સૅટ પહેલો

૧ કુચ્છન મહેતા	૨ પ્રિયવદાનું પરાક્રમ
૩ સદ્દેદ ઠંગ	૪ દીવાનજી

સૅટ બીજો

૫ ખાનદાનનાં ફરજંદ	૬ સેતાન બુદ્ધી
૭ સોનેરી ટાળી	૮ ગુનહેગાર દુનિયા

સૅટ ત્રીજો

૯ આંગળાંની છાપ	૧૦ મામાનો વારસો
૧૧ ફાંસીને દોરડે	૧૨ શનિનો એકો

સૅટ ચોથો

૧૩ આપઘાતનો ભેદ	૧૪ બેંક પર દરોડો
૧૫ વીલ: વિચિત્ર ને સચિત્ર	૧૬ જુલમગાર
- દરેક પુસ્તકનો ફક્ત સવા રૂપિયા વી. પી. ખર્ચ પાંચ આના
દરેક સૅટના ફક્ત પાંચ રૂપિયા વી. પી. ખર્ચ બાર આના

તમારા બુકસેલર પાસે માગો અથવા લખો:

ખાલવિનોદ કાર્યાલય : ૧૪૬ પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૨

★ બાલવિનોદનાં પ્રકાશનો માટે ★ વિદ્વાન વિવેચકા શું કહે છે?

બાલકોના પાઠ્ય પુસ્તકો સિવાયના વાંચનને માટે આવું વિસ્તૃત બાલસાહિત્ય યોજનાબદ્ધ ઉપજી શક્યું છે, એ સફળતા જેવી તેવી નથી જ. પુસ્તકમાળાઓનો બાલઆકાર-Get up પણ આંખે ઊઠીને વળગે એવો આકર્ષક છે. અને બાલકો પ્રથમ તો આકર્ષક વસ્તુ જ માગે છે. રમણલાલ વસંતલાલ દેસાઈ એમ. એ.

સુશોભન અને સંખ્યાબંધ ચિત્રો તેમજ આકર્ષક રૂપરંગના વિષયમાં 'બાલવિનોદમાળા'ના પુસ્તકો આપણા બાલસાહિત્યના અત્યાર સુધી પ્રગટ થયેલા પ્રશ્નોમાં સહેજે પહેલું સ્થાન લઈ બેસે તેવાં છે. બ્યોતિન્દ્ર હ. દવે એમ. એ.

બાલવિનોદમાળાનાં રમકડાં જેવાં રૂપાળાં પુસ્તકો બાલકોમાં ખૂબ લોકપ્રિય થયાં છે. પુસ્તકોનાં રૂપરંગ આ બતની ઇંચેળ ચોપડીઓની બરાબરી કરે તેવાં છે. નવલરામ જ. ત્રિવેદી એમ. એ.

શક્ય તેટલું વૈવિધ્ય ભળવવાનો સફળ પ્રયાસ આ રૂપરંગે સોહામણી લઘુ પુસ્તકોમાં મૂત થયો છે. પુસ્તકોનો ઉઠાવ-બાલકોને પસંદ પડી બેસે તેવો મોહક કરવાની તેમજ બાલમાનસને અનુકૂળ સામગ્રી પીરસવાની દ્રષ્ટિ તથા આવડત આ માળાના સંપાદકોમાં છે એ તો સહેજે કળાઈ બેસે છે. અતંતરાય રાવળ એમ. એ.

આકર્ષક રૂપરંગ, મનોહર, ઉઠાવ, સંખ્યાબંધ સંવાદી ચિત્રો, આખને ઊઠીને વળગે એવું સ્વચ્છ મુદ્રણ અને તે સાથે બાળકો સમક્ષ રજૂ થતાં વાસ્તવદર્શન અને વિષય વૈવિધ્ય છત્તાદિ તત્ત્વોને લક્ષને શ્રી. નાગરદાસ ઇ. પટેલ સંપાદિત પુસ્તકોએ આજના બાલબચ્ચને કબજે કબ્જું છે એમ કશી પણ અતિશયોક્તિ વિના કહેવું પાડે. હરિલાલ પંડ્યા એમ. એ.

બાલવિનોદનાં ૧૮૦ પુસ્તકો!
મંથી આપની પાસે કેટલાં છે?

બાબા સેંટ, બાલવિનોદ
અંથાવલિ, બાલવિનોદમાળા,
અશોક બાલપુસ્તકમાળા,
મજેદાર કેહાણીમાળા
અને સાહસ કથાવલિનાં

પુસ્તકો સિવાય
કોમ્પિયુટર પુસ્તકાલય,
બાનગી કે બહુર
અધુરું છે.

આજેજ વિગતવાર સુચિપત્ર મંગાવો
અને આખો સેંટ વસાવો. બાલ, કિશોર
ને કુમારસાહિત્યમાં એ મોખરે છે.

બાલવિનોદ કાર્યાલય : ૧૪૯, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ-સુબધ ૨
